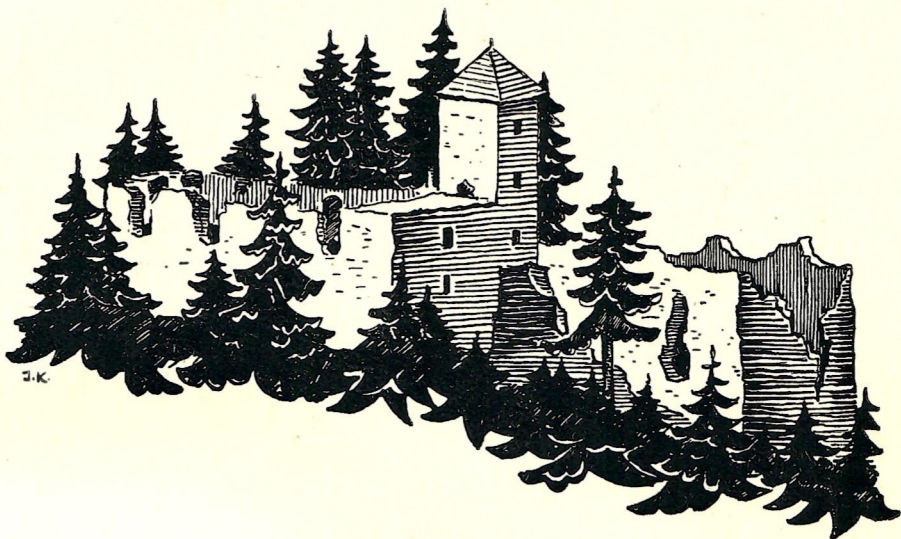

ŽAMBERSKO

VLASTIVĚDNÝ POPIS

ZA SOUČINNOSTI UČITELSTVA ZPRACOVAL

J. ŠTĚCH.

VYDALA UČITELSKÁ JEDNOTA KOMENSKÝ

ŽAMBERK 1933.

Pavel Juliš

UČITELSTVU

A SVÝM PŘÁTELŮM NA KRÁSNÉM ŽAMBERSKU

v ě n u j e

J. ŠTĚCH.

V říjnu 1933.

Do světové války byly Orlické hory málo známy. Teprve doba popřevratová rozvojem turistiky usnadnila poznání našeho kraje.

Orlické podhůří je významné nejen krásami přírodními, ale i svou historií, racionálním hospodářstvím a vyspělým průmyslem.

Vše přímo vybízelo ke zpracování vlastivědného díla o tomto významném koutu Čech. Rozhodnutí, aby se ku práci přikročilo, bylo jednomyslně učiněno na všeučitelské pracovní schůzi v Kyšperku dne 13. října 1931. Zpracování materiálu, hlavně učitelstvem podle daného programu sebraného, se ujal pan okresní školní inspektor profesor Josef Štěch. Jeho obětavé práci jest především děkovati, že dílo bylo zdárně ukončeno. Hodnota knihy byla zvýšena pěknými kresbami našich učitelů malířů. Peněžní ústavy okresu zabezpečily naši práci finančně.

Tak svornou spoluprací vznikl spis Žambersko. Bude sloužiti škole, turistice i každému, kdo bude míti zájem o náš kraj. Zůstane trvalou památkou na naši dobu.

REDAKČNÍ RADA
UČITELSKÉ JEDNOTY KOMENSKÝ
V ŽAMBERKU.

V Žamberku v květnu 1933.

Dr. EDUARD ALBERT:

*. . . . pomyslíl jsem na svůj původ, na své rodiče,
na svůj domov. Otcovský dům, škola, ve které jsme
prvního vzdělání nabyli, chrám sv. Václava, při němž
kosti našich předků složeny jsou, Divoká Orlice, do-
mácí luhy, lesy a hory — vše to stálo před očima
mýma jako dávno za dnů nám všem nezapomenu-
telných*

Z dopisu městské radě v Žamberku dne 4. února 1881.

POD HORAMI DOMOV MŮJ.

Na dosah ruky je tady nebe.
 Modré hory — lesy modré, dálky nebetyčné,
 černé lesy — lesy černé, osamělých skal
 hladké lysiny,
 oblaka — hrady a zámky, naděje — sny
 na dosah ruky nebe.

R. Medek: Bořitov.

Žambersko je zajímavým územím východních Čech na pomezí kladském a v sousedství země moravskoslezské, zasazeným do rámce hor Orlických a všeobecně známých horských skupin Králického Sněžníku a Suchého vrchu, vedle nichž je ohraničeno na jihozápadě ostrými hřbety geologického zlomu litického a na severozápadě mírně zvlněnými předhořími Orlických hor. Politický okres žamberský zaujímá soudní okres žamberský, rokytnický v Orl. H. a králický.

Soudní okres:	Měří ha:	Obyvatel r. 1930:	Města:	Městysy:	Ves- nic:	Obcí celkem:
žamberský	26.814	28.241	Žamberk, Kyšperk, Jablonné n. O.	Kunvald, Nekoř	26	31
rokytnický v O. H.	20.521	12.511	Rokytnice v O. H.	Kunštát	27	29
králický	12.668	12.188	Králiky	Mladkov	17	19
Žambersko:	60.003	52.940	počet: 5	počet: 4	70	79

Zeměpisná poloha: 16° 18' 52" — 16° 50' 54" vých. délky od Greenw. a 49° 59' 39" až 50° 18' 20" severní šířky.

Město Žamberk, sídlo politické správy, je vzdáleno 150.— km východně od Prahy a 47·5 km východně od Králové Hradce (přímá vzdálenost).

Délka hranic: říšských (pruských) 58·8 km, moravskoslezských 31·2 km, lanškrounských 43·2 km, rychnovských 54·9 km, novoměstských 15·6 km; celkem 203·7 km. Přirozené hranice běží krásnými údolími řek Divoké a Tiché Orlice, Moravy, Zdobnice a Bělé a po hřebenech a svazích jmenovaných výšin.

Od Prahy a Král. Hradce vjíždíme do žamberského kraje po železniční trati tunelem litickým, jenž je zajímavým rozhraním přírodním; před ním šíří se v nížinách polabských „zlatý prut“ země české a za ním vypínají se v modravých dálkách *Orlické hory* se všemi svými krásami i tvrdým denním životem.

Nadoblačné vrcholy, daleké obzory, pestře zvlněný kraj a slunečním jasem prozářený vzdušný oceán, klid lesních zátiší, bublání křišťalových vlnek, ničivé přívaly rozbouřených bystřin, hlas továrních sirén, minulost a přítomnost splývají zde v jedinou krásnou píseň života, v níž příroda jásá horským svérázem, historie učí zříceninami hradů a šedými stopami uplynulých dob a přítomnost hovoří usilovnou prací pro povznesení milované domoviny. A od dob osídlení české země slovanskými kmeny uhájilo místní obyvatelstvo posice národní téměř až na samé hranice kladské; ve středověku ukázali Bratří kunvaldští Jednotou českobratrskou celému světu nejušlechtlejší zákony mravního života a v nové době závodí Žambersko ve všestranném rozkvětu s ostatními kraji osvobozené vlasti.

Kdo poznal Orlické hory, zůstane jim vždy upřímným přítelem.

MASÁRYKOVA CHATA.

ST. KOLÁŘ :

POLITICKÝ OKRES ŽAMBERSKÝ MĚŘITKO

7 1/2 mm = 1 km

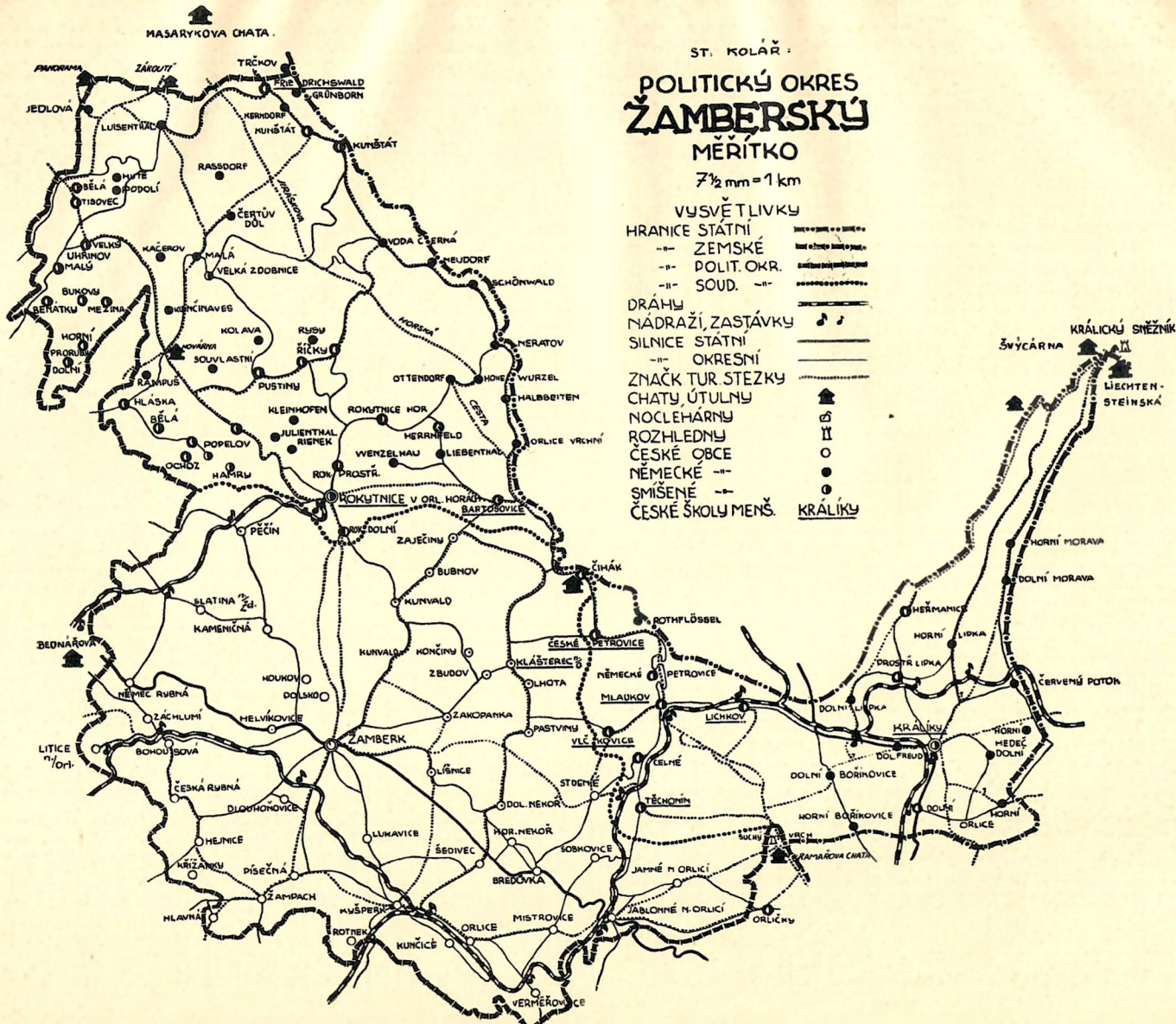
VYSVĚTLIVKY

HRANICE STÁTNÍ ————
 ———— ZEMSKÉ
 ———— POLIT. OKR.
 ———— SOUD.

DRÁHY ————
 NÁDRAŽÍ, ZASTÁVKY ————
 SILNICE STÁTNÍ ————
 ———— OKRESNÍ

ZNAČK TUR. STEZKY ————
 CHATY, ÚTULNY ————
 NOCLEHÁRNY ————
 ROZHLEDNY ————
 ČESKÉ OBCE ————
 NĚMECKÉ ————
 SMÍŠENÉ ————
 ČESKÉ ŠKOLY MENŠ. ————

KRÁLÍKY

SOUDNÍ OKRES ŽAMBERSKÝ.

Přehledná tabulka obcí soudního okresu žamberského:

Jméno obce:	Výška nad mořem:	Pošta:	Železniční stanice:	Vzdálenost od		Plocha obec- ního katastru ha	Roku 1930 počet	
	m			Žamberka km	nádraží km		domů	obyvatel
Bohousová	384	Německá Rybná	Bohousová	10·3	0·6	521	68	324
Dlouhoňovice	421	Žamberk	Žamberk	3·1	3·-	390	83	397
Hejnice	420	České Libchavy	Žamberk	6·3	6·4	418	57	265
Helvíkovice	395	Žamberk	Žamberk	2·9	4·9	1158	124	610
Jablonné n. Orl.	413	Jablonné n. Orl.	Jablonné n. Orl.	14·2	0·7	450	271	1768
Jamné n. Orl.	582	Jamné n. Orl.	Jablonné n. Orl.	17·5	4·-	1215	269	1239
Kameničná	460	Žamberk	Žamberk	5·7	6·8	455	75	336
Kláštelec n. Orl.	465	Kláštelec n. Orl.	Žamberk	9·-	11·-	1792	292	1330
Kunčice	367	Kyšperk	Kyšperk	10·1	2·1	751	166	831
Kunvald	487	Kunvald	Žamberk	5·5	7·5	2740	414	1742
Kyšperk	364	Kyšperk	Kyšperk	6·6	1·-	440	447	2391
Lišnice	423	Žamberk	Žamberk	3·4	5·4	1148	232	962
Litice n. Orl.	379	Německá Rybná	Litice n. Orl.	13·5	0·9	282	46	197
Lukavice	367	Kyšperk	Kyšperk	3·4	4·4	1101	239	1005
Mistrovice	498	Jablonné n. Orl.	Jablonné n. Orl.	11·7	6·-	467	154	685
Nekoř	473	Nekoř	Kyšperk	8·9	7·2	1207	359	1521
Orlice	371	Kyšperk	Kyšperk	9·1	1·9	892	168	1048
Pastviny	425	Kláštelec n. Orl.	Kyšperk	11·9	10·2	837	156	626
Pěčín	508	Rokytnice v Orl. H.	Pěčín	9·5	1·-	1478	232	891
Písečná	386	Žamberk	Žamberk	6·3	4·9	883	129	539
Rotnek	347	Kyšperk	Kyšperk	9·5	3·7	272	63	293
Česká Rybná	420	Žamberk	Žamberk	7·1	7·2	677	148	731
Německá Rybná	410	Německá Rybná	Bohousová	9·5	24	917	183	793
Slatina n. Zdob.	396	Slatina n. Zd.	Slatina n. Zd.	9·-	0·7	1658	224	1047
Sobkovice	547	Jablonné n. Orl.	Jablonné n. Orl.	12·3	6·6	368	103	477
Studené	572	Mladkov	Mladkov (Těchonín zast.)	12·4	6·5 2·-	428	49	218
Šedivec	492	Nekoř	Kyšperk	6·6	4·5	388	55	241
Verměřovice	383	Čermná u Kyšperka	Verměřovice	13·5	0·9	599	145	639
Záchlumí	405	Německá Rybná	Bohousová	11·3	0·6	573	89	440
Žamberk	421	Žamberk	Žamberk	—	2·-	1689	717	4323
Žampach	440	Žamberk	Žamberk	7·3	5·9	620	97	408
Hlavná (osada)	500	České Libchavy	Žamberk	10·3	8·9	—	—	—

ST. KOLÁŘ :

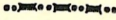
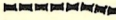

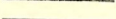
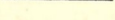
SOUDNÍ OKRES ŽAMBERSKÝ

MĚŘITKO
1cm = 1km

MĚŘÍ 268,14 km²

MÁ 28.241 OBYVATEL

VYSVĚTLIVKY

- HRANICE STÁTNÍ
- POLIT. OKR.
- SOUD.
- DRÁHY
- SILNICE STÁTNÍ
- OKRESNÍ

Budeš pláti nad mým žitím
 at jdu hložím, at jdu kvítím.
 Tak noc veliká a snívá
 v znavenou se duši dívá,
 nesouc zaníceným s přáním
 smír a něhu s požehnáním.

Jar. Vrchlický: „Pobytu žambereckému“
 20. srpna 1891.

ŽAMBERK, „nad Vysokou Orlicí“ ve starých listinách jmenovaný, byl založen jako město na místě původní rolnické osady slovanské při staré cestě, vedoucí podle řeky Orlice ze středu Čech do Kladska a na Moravu, jako města okolní ve XIII. století. *Drslavici*, páni zdejší krajiny, povolali sem k povznesení své moci a příjmů osadníky německé, od nichž přijalo jimi založené město i německé jméno Senftenberg (Sanfter Berg, t. j. mírné návrší). České jméno Žamberk je obvyklé již od století XIV., neboť se město velmi brzy počestilo vlivem starých českých osad sousedních.

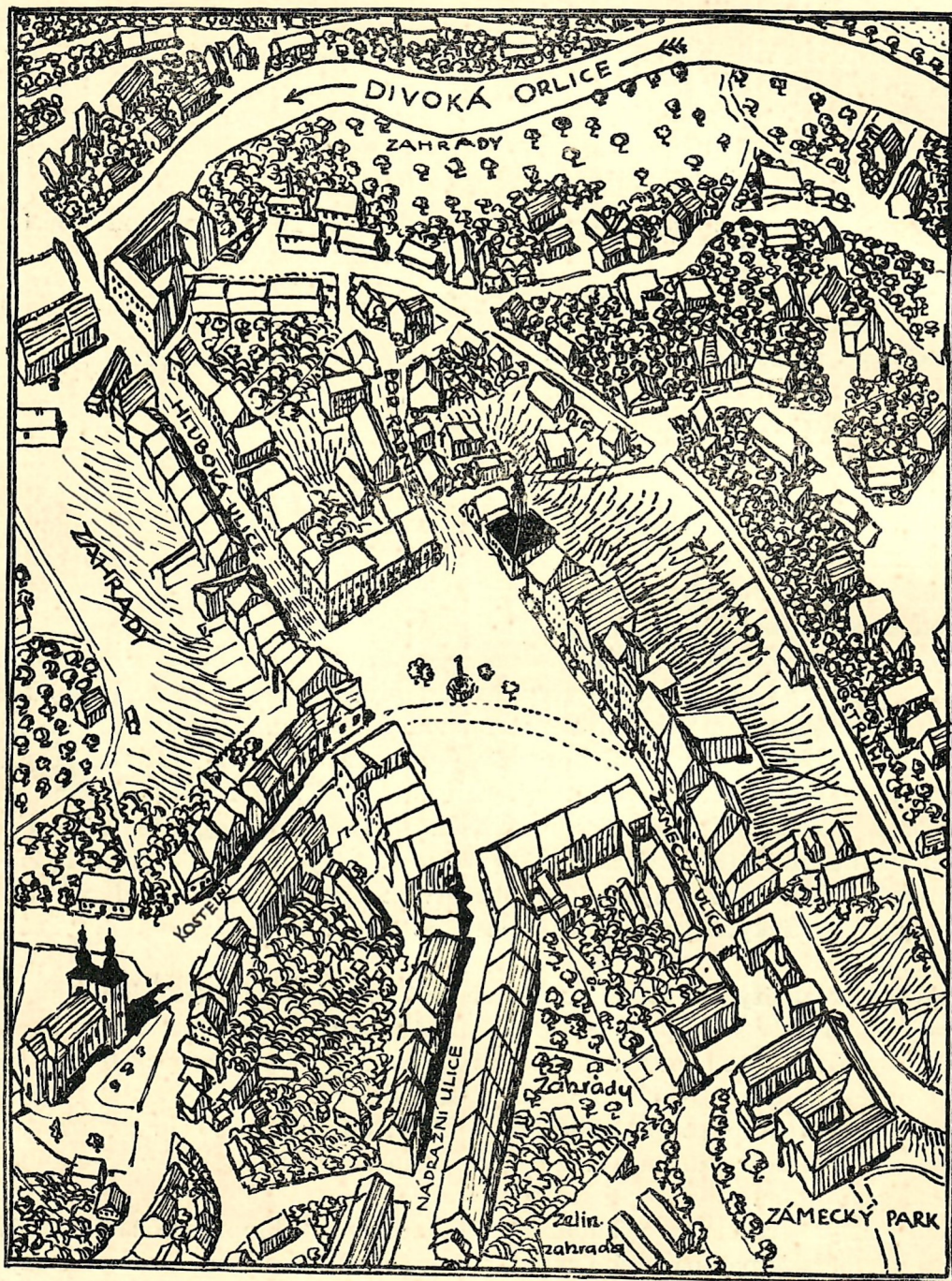
Na západní straně ční od nepaměti jako němý svědek *Kapelský vrch* (dříve Wachtberg nebo Hutberg), jehož staré ostražitě hlídky měly skvělé výhledy po širém kraji a po cestách, do města se sbíhajících. Uprostřed upraveného parku ve výši 468 m n. m. stojí zde Tyršova rozhledna z roku 1932 vedle reservoiru gravitačního vodovodu z roku 1926 a pětihranná kaple patronů sv. Rocha, Šebestiana, Mikuláše, Martina a Rosalie, ochránců proti moru, vystavěná roku 1682 na poděkování, že byl Žamberk uchráněn morové nákazy. Pokolení žamberských občanů za pokolením přichází sem ve chvílích oddechu a pohled na město i daleké, rozkošné obzory oblaží zde každé lidské srdce. Lyžařům a sánkařům poskytují zasněžené svahy Kapelského vrchu v době zimní ideální trati a sjezdy — téměř uprostřed města.

Pod Kapelským vrchem byl založen již v nejstarších dobách farní a t. č. děkanský chrám *sv. Václava*, původně dřevěný a se zvonicí u jihozápadního rohu kostelního. V nynější své podobě byl vystavěn se dvěma věžemi 72 m vysokými roku 1729 sousedem chrudimským mistrem Donatem Moratým. Kostnice při kostele je z roku 1744. Zájem znalců budí obraz sv. Antonína od Petra Brandla. Kdysi prý stával u kostela klášter augustiniánský. Kol chrámu býval hřbitov, s nímž na východě sousedila stará fara (u čísla p. 81.), farní škola triviální (na místě nynější studně) a špitál nejdále v zahrádce k Vystrkovu. Po požáru roku 1675 byla stará fara přemístěna na místo nynějšího děkanství. Nový hřbitov s kaplí sv. Vojtěcha se prostírá u Orlických kasáren na zalesněné stráni, kde bývalo popraviště („Na spravedlnosti“).

Původní rozměry založeného města se jeví ve vnitřním městě, jehož staré rolnické usedlosti byly seskupeny kol prostranného *náměstí* s mariánským sousoším na místě bývalých masných krámů. *Stará rychta* fojtů žamberských bývala na náměstí v okresním domě „U zlatého slunce“ a vedle v čísle 88 stávala stará *radnice*. Nynější radniční dům koupila obec roku 1814; od roku 1850 do roku 1908 byly v něm okresní úřady státní a t. č. je v přízemí městská spořitelna, v poschodí městský úřad a museum.

Nad strmým srázem na východní straně města vznikl teprve později *starý hrad* (zámek) žamberský nad panským rybníkem, u něhož stál od pradávna prastarý panský „horní mlýn“ s pilou a vodárnou a před ním bývala papírna. Zámek, vystavěný Mikulášem z Bubna (†1608), byl za války třicetileté vybit a pobořen. Poslední

hradní zbytky, valy, sklepy, kůlny a ohrady byly se zemí srovnány v letech 1810—1814 při stavbě nového zámku poněkud blíže u města a upraveny v krásný park. Ze zbytku staré hradní věže byla upravena r. 1844 hvězdárna a r. 1858 vodárna. Na hvězdárně té činil svá pozorování vynikající dánský hvězdář a botanik Theodor Brorsen, jenž v Žamberku objevil pět vlasatic a pilně studoval světlo zodiakální. Zajímavá zámecká kaple byla v nynější podobě upravena r. 1866.

St. Šašek: Střed města. Pohledový plán.

Panský rybník je napájen náhonem (Vajda) od Líšnice, jenž vede pod městem, „Vrbím“ a ústí do Orlice u „dolního“ mostu a u „dolního“ mlýna, jenž stál již před rokem 1657. U něho bývalo středisko staré žamberské industrie: panská olejna, jirchovna, koželuhovna, flusovna, bratrská barvírna, kovárna, ševcovna a panské hamry, v nichž se vyráběly železné kosy, sekery a p. Když hamry zašly, vystavěla vrchnost na jich místě „dolní“ mlýn (nyní p. Valáška). Při náhonu pod radnicí byly městské lázně v čísle 150.

Za mlýnem bylo *židovské město* neboli „Židovna“ kolem synagogy, vystavěné v druhém desetiletí XIX. stol.

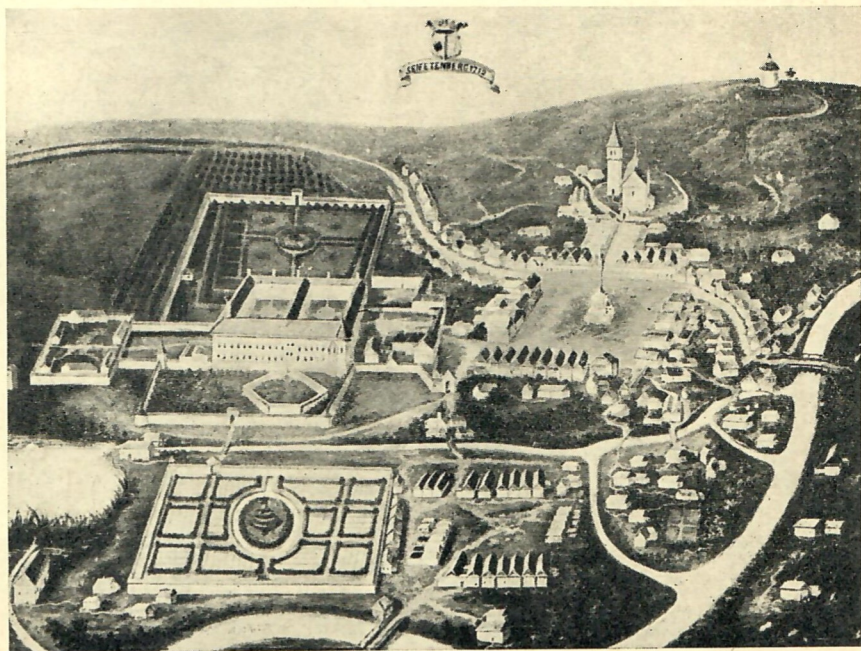
Přirozenou ochranou města na straně východní byl panský rybník a rybníčky v zámeckém parku, na severu řeka Divoká Orlice s přílehlými stráněmi, na západě „jezero Kučerovské“ pod židovským hřbitovem a široká strž pod Kapelským vrchem a na jihozápadě bažiny a rybníček na louce p. Jiřího Mazury proti domkům „v Jerichu“. Celé město bylo chráněno dřevěnými hradbami a branami v ulicích a v do-
bách válečných i „šraňky“.

Z náměstí vedla *Hlubokou ulicí* (dříve „ulice nad cestou hlubokou“) cesta k „dolnímu“ mlýnu, podle řeky ke „Skalám“ a dále k Helvíkovicům; před hřbitovem odbočovala od ní cesta k Popluží a do Litic. „Císařská“ silnice od hřbitova ke kostelu byla vystavěna v letech čtyřicátých minulého století; při ní u židovského hřbitova zřídil roku 1845 Jan Parish nadační špitál Kateřinský.

Lukavickou ulicí šla z náměstí cesta na Žampach, *Zámeckou ulicí* vedla chatrná voznice příkře dolů k Líšnici, na Jablonné n. Orl. a do Červené Vody na Moravu. Stará cesta přes Žampach spojovala Žamberk s Čes. Libchavami, Chocní, Vys. Mýtem a Litomyšlí a důležitá silnice přes „horní most“ vedla na Kunvald a Bartošovice s odbočkou na Klášterec n. Orl., Pastviny a Mladkov. Přes Vimperk podle „Horní“ skály bylo spojení s Kameničnou, Slatinou n. Zd. a Pěčínem a rovněž Dlouhoňovice a Lu-
kavice byly od pradávna spojeny cestami s Žamberkem.

Mnohem později povstala celá řada domů na horním a dolním *podměstí* (předměstí), „na drahách“, „na lindrách“,

„v Betlémě“, „v Polsku“, kde u rybníka Dymlovského byl postaven Vodičkův mlýn roku 1752. Předměstím Žamberka byla i zaniklá

Žamberk v roce 1712.

ves a později dvůr *Trundorf*. Pivovar městský býval na gruntě „na spilkách“ tam, kde je hostinec „Na kopečku“, dnes u „Šotolů“.

Žamberk byl od založení *městem poddanským* a od pradávna byl rozdělen na polovici žampašskou a litickou. Obě koupil a trvale spojil Mikuláš starší z Bubna a z Litic v letech 1562 a 1575 a sjednocený Žamberk učinil sídlem roku bubnovského. Za války třicetileté byly odňaty Žamberským nejkrásnější pozemky v Poříčí.

Roku 1692 bylo v Žamberku: 22 větších hospodářství a při nich 10 řemeslnických podniků, 48 prostředních hospodářství a při nich 26 řemeslnických podniků, 55 chalupníků a z nich 25 řemeslníků, 12 řemeslníků-podruhů bez usedlosti; celkem 848 duší na 129 usedlostech.

I v nové době zůstal Žamberk správním, průmyslovým, obchodním a kulturním střediskem celého okolí. *Okresní úřady* státní jsou od roku 1908 umístěny při vstupu do města v *úřední budově* proti sadům Vojáčkovým, které byly založeny na místě starého hřbitova a nesou jméno po zasloužilém okresním hejtmanu p. Karlu Vojáčkovi. V nich je pomník padlých a pomník popraveného legionáře-hrdiny Bedřicha Havleny. Okresní četnické velitelství, měřický a důchodkový úřad jsou t. č. v okresním domě na hlavním náměstí.

Pošta žamberská byla zřízena roku 1835 v budově nynější lékárny; v *Kostelní ulici* je od roku 1907. V roce 1930

vypravila	15.271,	doručila	28.953	zásilek	poštovních,
„	53.714,	„	33.957	dopisů,	
„	10.030,	„	7.657	poukázek	peněžních,

Žamberk. Fot. A. Balcar.

vypravila	57.717,	doručila	12.409	šekových vkladů,
„	3.049,	„	3.278	telegramů,
„	38.400	telefonních rozhovorů	meziměstských,	
„	45.600	„	„	v republice ČSR.,
„	1.608	„	„	s cizinou.

Peněžní obrat činil 84,000.000 Kč.

Nádraží bylo vystavěno roku 1872 na pozemku obce dlouhoňovické 2 km na jih od středu města; autobusové spojení je ke každému vlaku. Stanicí projíždějí denně 4 rychlíky, 16 vlaků osobních a 9 nákladních. Staniční úřad vydal roku 1930 jízdenek 89.852, dopravil 36.528 a vypravil 48.221 zásilek vlakových.

V poslední době stal se Žamberk centrem *autobusových linek* na všechny strany.

Nejvýznamnějším podnikem zemědělským je *velkostatek* Karla Parishe v zámeckém parku, v němž majitel koná pokusy s chovem cizokrajné zvěře.

Největší podniky průmyslové v Žamberku jsou:

Továrna na sukna *fy Vonwiller a spol.*, založená „Pod Suticí“, při ústí Rokytenky do Div. Orlice r. 1834; vyvází proslulá sukna do celého světa. V době konjunktury zaměstnávala až 500 dělníků mimo úředníky a mistry.

Textilní továrna na bavlněné zboží a dřevařské průmyslové závody *fy Žid a spol.* (majitel p. Josef Nettel), založená r. 1908 u nádraží, zaměstnává 250 dělníků a vyvází své zboží do států severovýchodních, Ameriky, Afriky a Asie.

Parní pila a a strojní truhlárna p. Fr. Luxa zaměstnává 45—50 dělníků.

Český rybí průmysl p. V. Hübnera a spol. na výrobu rybích konserv 20—50 dělníků.

Žamberk. Část náměstí. Fot. A. Balcar.

Dvacet až třicet zaměstnanců mají podniky:
Továrna dehtových výrobků a krystalové sody p. Karla Hübnera u nádraží,
založ. 1901.

Sýrárna na speciální výrobu olomouckých syrečků p. J. Sukaného založ. 1919
Válcový mlýn p. Václava Valáška s elektrárnou (jedna z prvních v naší vlasti).

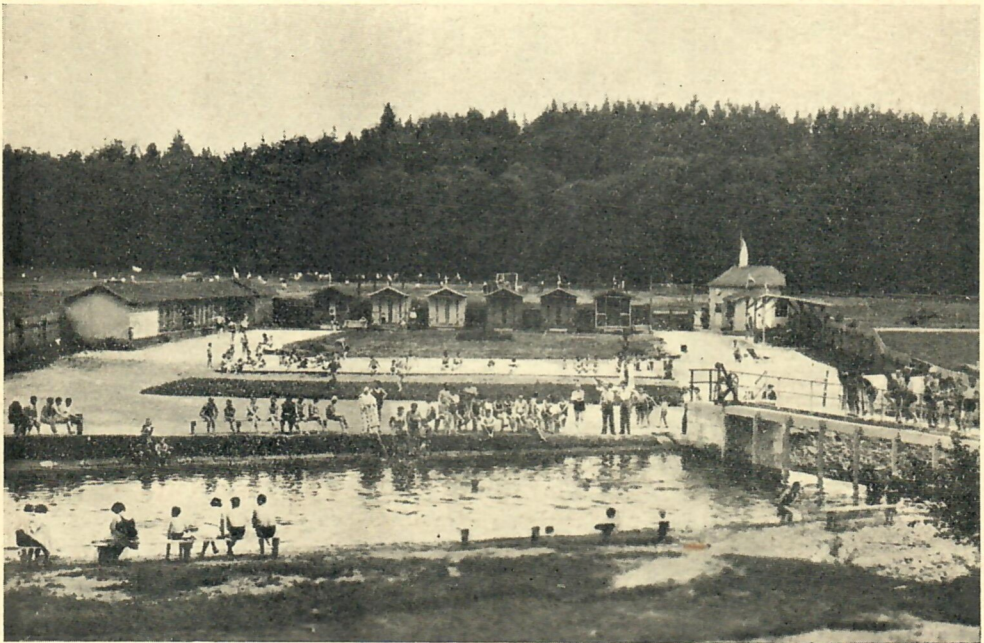
Kruhov^á cihelna pí Štěpánky Havlíčkové a spol. založ. roku 1895.

Litická cementárna p. Eduarda Kovářika u nádraží.

Středostavovští živnostníci jsou t. č. sdruženi ve *společenstvech*
stavebních živností (36 členů),
krejčích, kožišníků a přísl. řemesel (34 členů),
ze dřeva pracujících (31 členů),
hostinských a výčepníků (23 členů),
řezníků a uzenářů (12 členů)
pekařů (11 členů),
obuvníků (8 členů),
holičů a kadeřníků (7 členů),
hodinářů (4 členové),
cukrářů (3 členové),
kovářů a podkovářů (3 členové),
knihařů (2 členové).

Obchodní gremium má 106 členů. Týdenní trhy jsou v pondělí a v sobotu, na
plodiny i v neděli; výroční jsou poslední pondělí v lednu, v pondělí před svátky
vánočními, velikonočními a svatodušními a první pondělí v srpnu a říjnu.

Z obchodních podniků jsou největší velkoobchody zbožím koloniálním a vi-
nárna V. R. Mazury, A. Langra a V. Kopeckého a velkoobchod vínem Josefa Hos-
tovského.

Žamberk. Lázně „Orlické Lido“. Nakl. A. Králký.

Uměleckoprůmyslový závod p. Josefa Fr. Rousa zhotovuje běžné i umělecké práce řezbářské, pozlacovačské, lustry, rámy, oltáře a p. Speciálním závodem pro řezbářství dřeva, slonoviny, rohu a umělých rohovin je továrna p. Adolfa Weiraucha na deštníkové rukojeti, hole, figurky, brože a zvířecí hlavy a pod. Odborné závody pro výrobu rukodílných paličkových krajek zaměstnávají ženy a dívky z okolí.

Obchodnímu, průmyslovému a hospodářskému životu města i okolí dobře slouží *peněžní ústavy* Městská spořitelna, Občanská záložna, Okresní hospodářská záložna, Spořitelni a záložní spolek a Požární pojišťovna a kanceláře pojišťoven pražských. Pro dělnictvo má největší sociální význam *Okresní nemocenská pojišťovna* na Vystrkově. Střediskem sociální a humanitní péče stal se od roku 1931 „Dům sociální péče“ na Husově nábřeží. Masarykova liga proti tuberkulóze má svůj dispensář ve „Vrbi“ a vedle sokolovny vydržuje velkostatkář p. Karel Parish z vlastních prostředků soukromý sirotčinec. Do velikých rozměrů se rozrůstá péčí ředitele MUDr. R. Lukesa na pozemcích „Königova“ kopce až k Rokytence „*Albertinum*“, léčebný ústav pro nemocné plicními chorobami, pojmenovaný podle MUDr. Eduarda Alberta (nar. r. 1841, zemř. r. 1900), světoznámého chirurga, profesora vídeňské university, spisovatele a badatele v lékařských vědách, jehož rodný domek s pamětní deskou je v ulici pod radnicí. On učinil za svého života Žamberk dostaveníčkem vzácných reprezentantů českého života vědeckého, politického i hospodářského tehdejší doby a roku 1890 hostil i našeho milovaného prvního presidenta republiky, profesora dr. T. G. Masaryka.

Kulturní vývoj Žamberka se nejlépe obrazí v místním *školství*.

O *rektoru žamberském* je zmínka již v pardubických registrech smolných z roku 1568, fol. 85. Po válce třicetileté stála *farní škola* při kostele již roku 1652

Žamberk od strany západní. Foto Juliš.

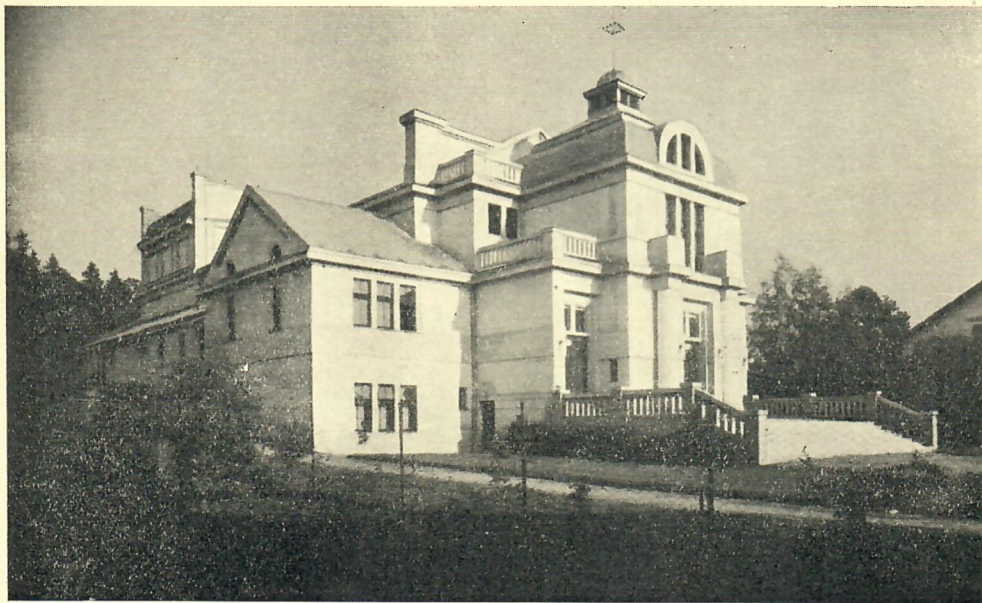
a v ní kolem roku 1678 bydlil kantor Vilém Hybnar. V dnešní radniční budově, zakoupené obcí roku 1814, byly školy žamberské až do 12. dubna 1850. Od té doby byla „elementárka“ v čísle 56 v Lukavické ulici a druhá a třetí třída v prvním poschodí u p. Vald. Mazury. Po roce 1855 byly všechny tři třídy na „Modré hvězdě“. Nynější budova školní je z roku 1879. *Měšťanská škola chlapecká* byla zřízena r. 1877, dívčí roku 1885. Obecná škola smíšená byla rozpojena roku 1898 na obecnou školu chlapeckou a dívčí. Školy žamberské daly první vzdělání i našemu proslavenému krajanu dr. Augustu Seydlerovi, profesoru matematické fyziky a astronomie na universitě pražské (nar. r. 1850, zemř. r. 1891), sochaři Fr. Rousovi a spisovatelce Tereze Svatové a byly řízeny v letech 1883–1897 vynikajícím pedagog. spisovatelem, ředitelem Ant. Janů.

Pokračovací škola živnostenská byla zřízena roku 1892; od r. 1932 je umístěna ve vlastní nové budově školní v nádražní ulici a rozšířena na *obvodovou odbornou školu živnostenskou*.

Roku 1925 byla založena v Žamberku *městská odborná škola pro ženská povolání* a roku 1931 *lidová škola hospodářská*. Škol středních, však, bohužel, v Žamberku není. Státní odborná škola krajkářská existuje v městě od roku 1920. Kulturní život dokumentuje přes šedesát místních spolků, Husova veřejná knihovna, dva biografy, dvě tiskárny, dva místní týdeníky „Naše zájmy“ a „Orlický kraj“ a j. v.

Jazyk německý se udržoval v městě z dob národního úpadku dlouho hlavně v rodinách úřednictva zámeckého, továrny Vonwillerovy i státních úředníků a německé výchově mládeže školní sloužila i soukromá *německá škola* u řeky při cestě k Líšnici až do konce devadesátých let minulého století.

Významný úkol buditelský konali *divadelní ochotníci žamberští*, jichž činnost lze sledovati až do let devadesátých století XVIII. Skvělým pomníkem jejich pilné práce je „*Divišovo divadlo*“, vystavěné roku 1926 v ulici nádražní; nese jméno po slavném rodáku žamberském Prokopu Divišovi (nar. 1696, zemř. 1765), jenž r. 1754 vynalezl bleskorozvod.

Žamberk. Divišovo divadlo. Nakl. A. Krátký.

Živý zájem o tělesnou výchovu přinesli k nám švýcarští mistři z Vonwillerovy továrny, kteří se již v letech padesátých minulého století sdružili v tělocvičnou jednotu a v místnostech továrních horlivě cvičili i s naší omladinou podle vzoru turnerů švýcarských. První pokus o založení jednoty sokolské byl u nás učiněn již r. 1869, ale k novému životu probudilo ji trvale uvědomělé sokolské nadšení místních občanů roku 1886. Vlasteneckou obětavostí a spoluprací byla vybudována *Sokolovna* pod zámekem roku 1895—96 a i tělocvičná jednota Orel si vystavěla svůj *Lidový dům* ve Vojáckových sadech roku 1927. K podpoře a propagaci tělovýchovných snah byl po válce založen Odbor klubu čl. turistů, Sportovní klub, Dělnická tělocvičná jednota a zřízeny *městské lázně* v krásném údolí Div. Orlice pod Trundorfem, u nichž se zakládá při líšnické kaštanové aleji pod „Černým“ lesem *sportovní stadion*. Voda, lesy, hory, sport, turistika a příjemný pobyt učinily ze Žamberka vyhledávané *letovisko* a naši milí hosté nás ujišťují, že se asi žamberští praotcové přihlásili určitě dvakrát, když Pánbůh rozdával krásy světa. Všechno pohodlí *moderních hotelů* najdou turisté v „Panském domě“, na „Modré hvězdě“ a u „Dostálků“.

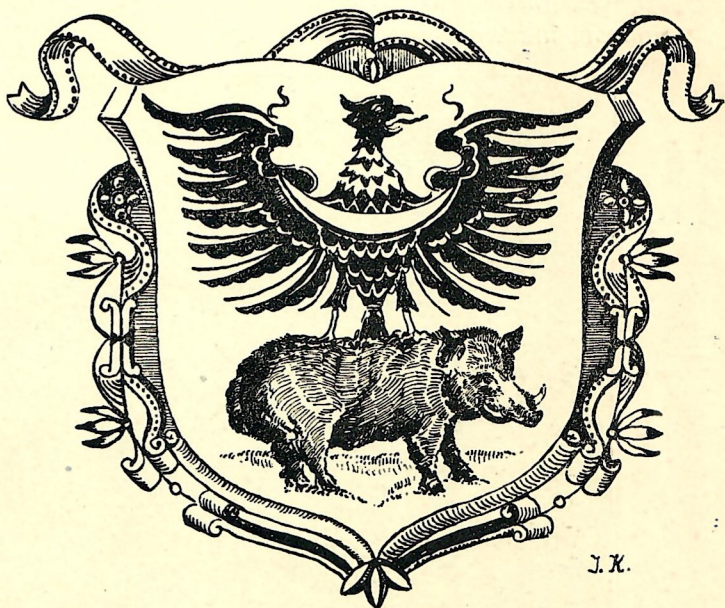
Politické osvobození dává i Žamberku nové základy k dalšímu rozvoji. Od roku 1920 je u nás ubytován I. prapor pěšího pluku č. 30 Aloise Jiráka a od r. 1931 v nově vystavěných nádherných „Orlických kasárnách“ třetí prapor hraničářský. Zasloužilým starostou města je t. č. p. Valdemar Mazura, velkoobchodník v Žamberku.

Žamberk leží na 34°6' východní délky podle Grenw. a 50°5'2' severní šířky. Od Prahy je vzdálen 173 km a od Hradce Králové 55 km na východ po železniční trati.

BOHOUSOVÁ je neveliká vesnička v půvabném zákoutí litickém při turistické stezce Dr. Gutha-Jarkovského a při železniční zastávce téhož jména. Přízemní, dřevěné a šindelem kryté chaloupky bohousovské svědčí o chudém a prostém životě našeho lidu. Ale krásné údolí při Divoké Orlici, romantické vycházky, blízké lesy, hluboké i mělké koupaliště s čistou horskou vodou, vděčný rybolov a honitba lákají sem rok od roku větší a větší počet letních hostů.

Obyvatelé jsou většinou menší zemědělci a dělníci v litických žulových lomech. Značně je zde ještě rozšířeno *paličkování krajek*, jež tu bývalo před 20—30 lety hlavním zaměstnáním celých rodin. Dnes i o tento výdělek jsou připravováni konkurencí krajek strojových — ti nejchudší.

Bohousová patřivala k panství žampašskému a později pánům z Brandýsa nad Orlicí, podle nichž se jmenuje jeden vrchol přilehlé hory Kletná „brandýská“. Je zajímavé, že prý

J. K.

J. Krčmářová: Znak Žamberka. Ve zlatém štítě na zeleném trávníku na pravo kráčeující divoký kanec, na jehož hřbetě sedí jednohlavý v pravo hledící orel s pravou polovicí těla černou a levou červenou, jehož křídla přes prsa spojuje stříbrný půlměsíc.

obyvatelé bohousovští snad ani na sobě nepoznali tíhy roboty, jenom odváděli místní poplatky. V novější době si pořídila obec družstevní vodovod s výbornou pitnou vodou z vydatných pramenů „V crku“, kdež vzniká i nepatrný potůček bohousovský. Pozemkovou reformou získala obec a občané 94 ha panské půdy.

Obci vévodí jednopatrová budova školní. Zajímavá jest i přes sto let stará, dřevěná věžovitá zvonička 9 m vysoká.

V mlýně bohousovském se narodil *Alois Potěhník* (*18./4. 1829, †30./11. 1898), horlivý vlastenec, spisovatel a farář častolovický, jehož náhrobek je na hřbitově v Německé Rybné.

DLOUHOŇOVICE, prastará česká osada na jih od Žamberka, nese jméno po zakladateli rodu Dlouhoňovi, jehož potomci sluli Dlouhoňovici. Patřivaly pánům ze Žampachu, s nímž je spojovala stará cesta „Mostisky“ přes Písečnou. Místní pověsti vypravují o tajných chodbách, které vedou z hradu Žampachu až do lesů u Dlouhoňovic. Poněvadž se na pozemcích dlouhoňovických daří pšenici, zřídili jesuité žampaští v obci dvůr roku 1648, který však po zrušení řádu byl rozdělen poddaným roku 1777. Dřevěná zvonička v obci byla postavena r. 1797 a tři staré lípy u pomníku sv. Salvatora byly zasazeny r. 1833 na paměť posvěcení nově zřízené budovy školní. Přifařeny jsou k Písečné.

Prostírají se v rozsáhlém a na sever otevřeném úvalu křídového útvaru pod sráznými a lesnatými stěnami pásma Litických vrchů, složených z červeného pískovce permského, uprostřed nichž je vytačena rulová „Kaní Hůra“ do výše 482 m. Podle svahu krajiny protéká vesničku i celý úval dlouhoňovický obloukem od západu k východu potůček dlouhoňovický, kdysi na raky bohatý, který odvádí vody, vyvěrající z místní slínovité půdy, vlhkých lučin a lesů; od Lukavice přejímá jméno potoka Lukavického a pod Kyšperkem ústí do Tiché Orlice.

Okresní silnice ze Žamberka do Českých Libchav je u Dlouhoňovic předělem vodním mezi poráčím Tiché a Divoké Orlice.

Žamberk v zimě. Nakl. A. Krátký.

Dlouhoňovice jsou téměř předměstím Žamberka, jehož nádraží z roku 1873 stojí na půdě dlouhoňovické. Přes to si uchovaly dodnes v podstatě svůj původní zemědělský ráz, ač v obci bydlí i železniční zřízení a dělníci z továren žamberských.

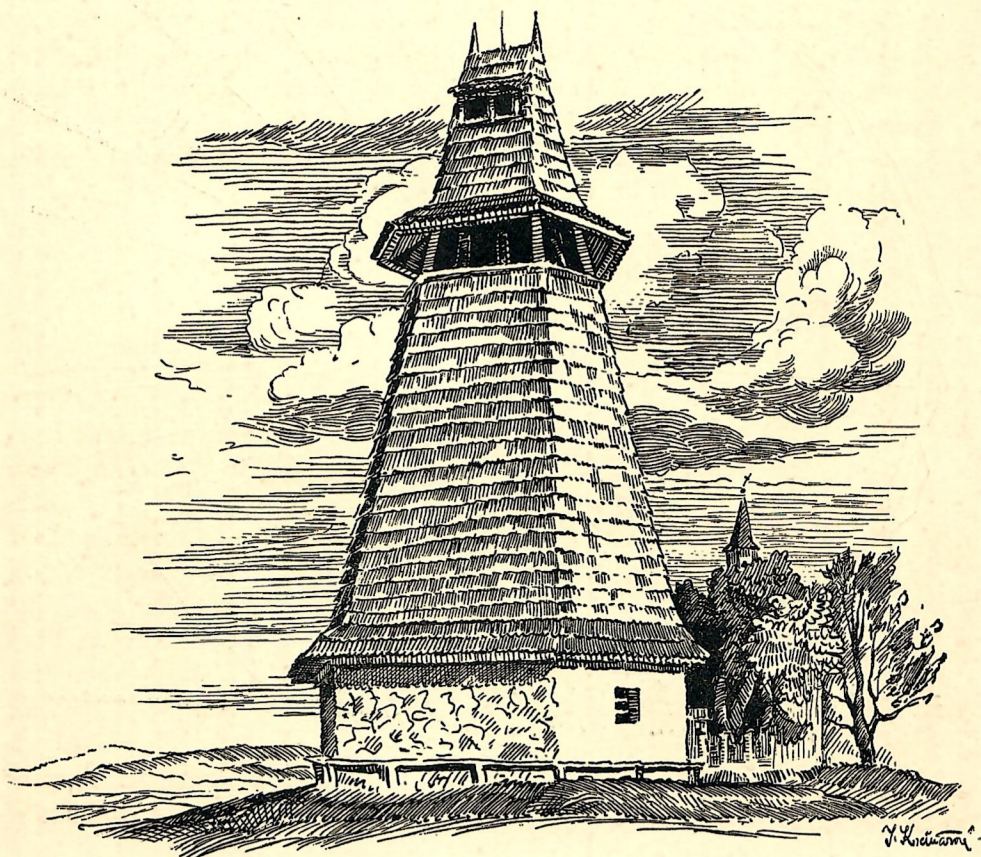
HEJNICE. Krásné krajinné obrazy horského rázu poskytuje turistická stezka Gutha-Jarkovského u Hejnic mezi Žampachem a Liticemi n. O. Odlehlé „humperky“ (Hutberg) a zalesněné kopce chrání tuto vesničku před ostrými severáky i před divným shonem moderního života.

V úzkém, k jihu otevřeném údolí a při pramenech stejnojmenného potůčku kupí se malá, vylidňující se zemědělská vesnička, spojená silnicí se Žamberkem a Ústím nad O. Řádná cesta k Žampachu, k němuž kdysi Hejnice patřily, dodnes chybí. Projektována je silnice k Písečné. Roku 1620 měly celkem 17 domovních čísel.

Majetkové poměry místních skromných zemědělců bývaly celkem dobré. Největší statek se jmenuje dodnes „rychta“. Malí chalupníci přivydělávají si různými pracemi dělnickými a ženy a děvčata dodnes paličkují pěkné vzory kraje. Se značnou výměrou luk je úzce spojen rozšířený chov dobytka. Mléko se zpracovává v mlékárně v Záchlumí.

Nejvýstavnější budovou v obci je škola, v níž je umístěna i Kampelička. Na pozemcích u školy pěstoval do roku 1911 řídící učitel Josef Vladyka desetitisíce begonií a jeho zahrada byla vyhledávána četnými turisty a milovníky květin.

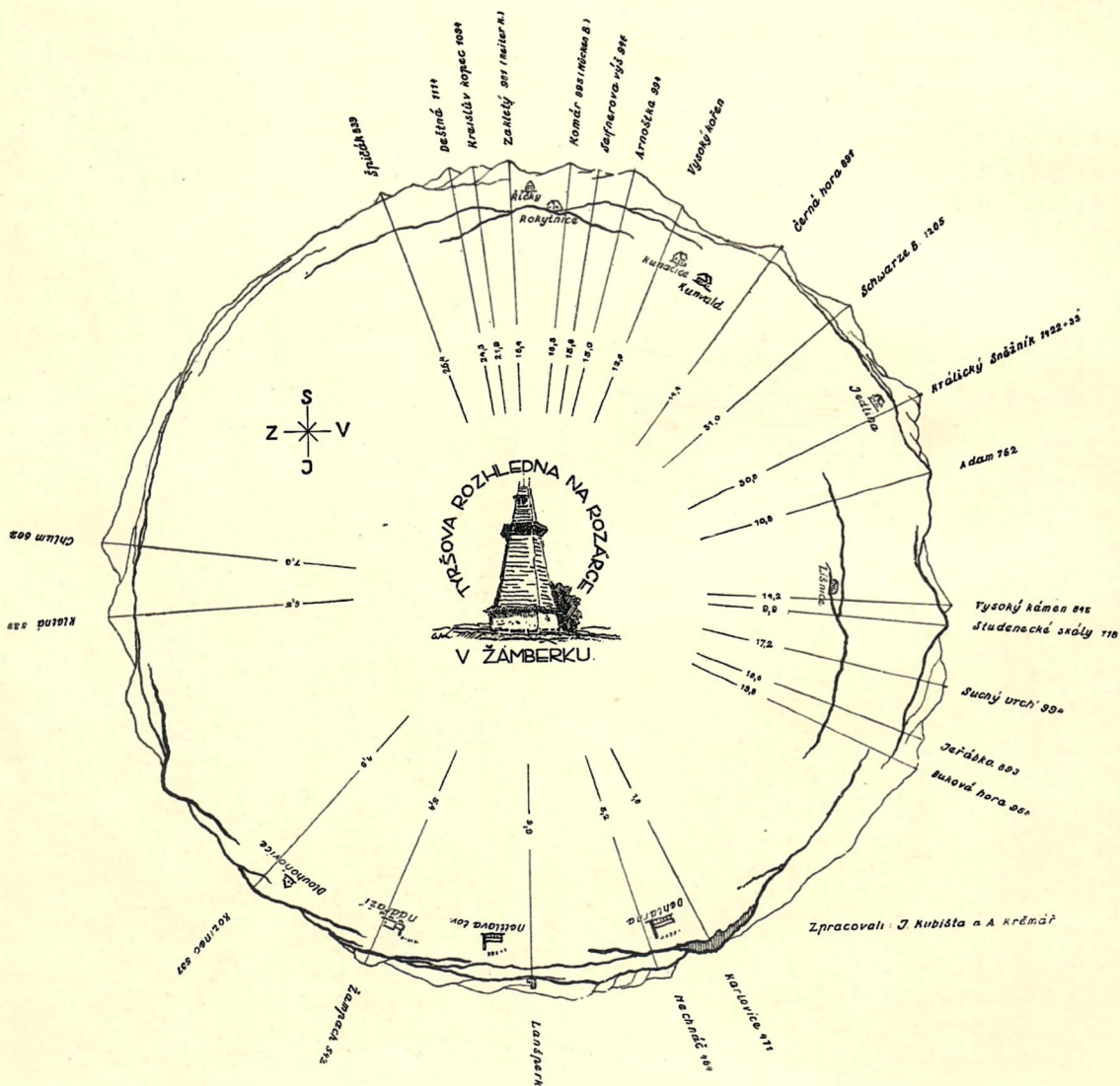
Bývalý místní mlýn byl stržen povodní roku 1891.

J. Krčmářová: Žamberk. Tyršova rozhledna z roku 1932.

HELVÍKOVICE vyrůstaly jako rolnická osada na panství litickém při staré orlické cestě z Čech do Kladska v téže době, kdy východně od nich vznikal sousední Žamberk a přijaly jméno od nějakého německého Helvíka, jehož rod založil i Helvíkov u Lanškrouna. Severin Helvíkovec z Helvíkovic, jenž byl roku 1534 držitelem helvíkovického dvora (tvrze), je pochován v kostele žamberském u oltáře sv. Františka. Na písčité půdě v údolí Divoké Orlice a na přilehlých mírných svazích opukových tu povstal vrchnostenský *Dolní dvůr*, staré *Popluží*, bažantnice, cihelna a panský mlýn, který roku 1888 vyhořel a nebyl již obnoven. I dnešní osada *Houkov* je na místě dvora, založeného roku 1674, jak svědčí její jméno „Dvorek“. Při Dolním dvoru stával ovčín.

Na pozemcích panských robotovali poddaní až pět dní v týdnu, v létě na polích a v zimě v lesích. U každého páru panského potahu sloužili *deputátníci* za měsíční deputát; muži dostávali 4 zlaté, 70 l žita, 15 l pšenice, 10 l ječmene a 70 l brambor; ženy 3 zlaté měsíčně, 55 l žita, 10 l pšenice, 10 l ječmene, 60 l bram-

Žamberk. Tyršova rozhledna. Vyhlídková skizza.

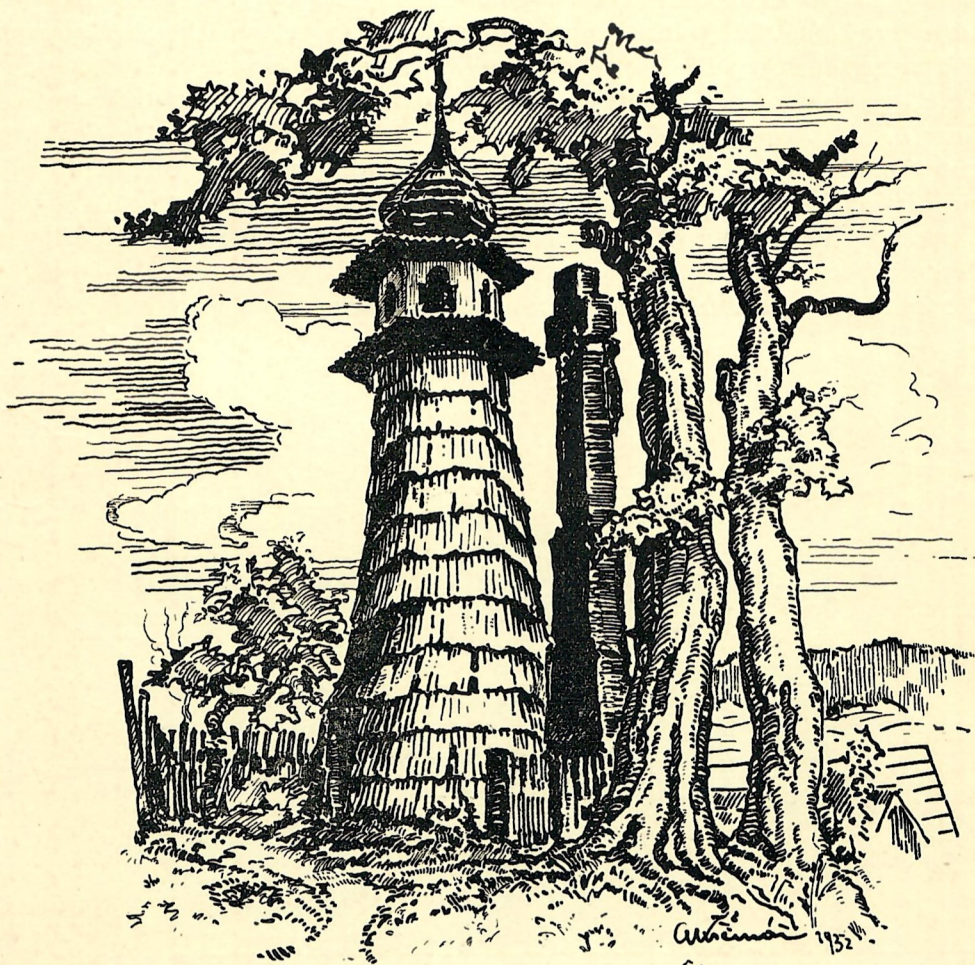
bor a holbu mléka. Pět, šest rodin deputátnických bydlívalo společně v jedné veliké „ratejně“. Do roboty a na práce hospodářské byli sháněni osadníci ze všech okolních obcí, zvláště z České Rybné. Po zrušení roboty dostávali ženy 24—36 krejcarů, muži 45—50 krejcarů denního platu. Rovněž u sedláků mívala čeládka nepatrný plat a velmi prostou stravu a přec vydržela u svých hospodářů často celá desetiletí.

Dvůr Popluží byl až do roku 1863 stavbou dřevěnou. Za stodolami tohoto dvora stojí mohutný jilm, jehož obvod měří u země 8 m. Nová cihelna při něm byla vystavěna roku 1897. Při podzimních honech odstřeluje se „na panském“ kolem 400 bažantů.

V západní části katastru jsou slínovitá pole a bažinaté, kyselé louky, odvodňované potokem Oborským z lesa „Obory“ vytékajícím, který se s mlýnskou struhou vlevá do Divoké Orlice. Od Kameničné přitéká do ní pěkným údolím potok Kameničenský. Mezi bažantnicí a Dolním dvorem býval dříve rybník.

Škola je v obci od r. 1793, socha sv. Jana Nep. před školou z roku 1717 a kaple hřbitovní z roku 1894.

Z obyvatelstva zemědělského je 74% chalupníků, 22% sedláků a 4% zemědělských dělníků. Ostatní obyvatelé hledají si výdělek v Žamberku a v místní cihelně.

A. Krčmář: Zvonice v Bohusově.

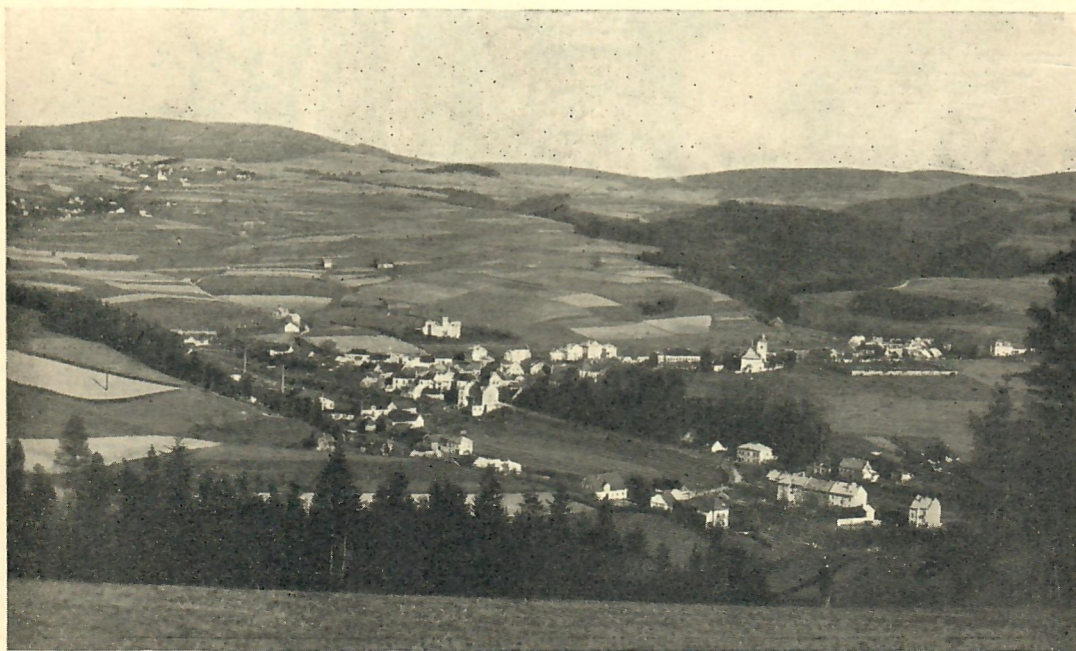
Veliký význam v obci má „Spořitelní a záložní spolek pro Helvíkovice a bývalou část Betlem“, jenž umožnil obci regulování řeky, stavbu železobetonového mostu přes D. Orlici, elektrisaci osady a občanům koupi pozemků z reformy pozemkové.

V Helvíkovicích se narodil r. 1842 *František Šembera*, profesor gymnasia novoměstského v Praze a pilný historický spisovatel.

JABLONNÉ NAD ORLICÍ (dříve nad Orličkou), malé pohorské město, ale čilé sídlo drobného průmyslu, je při železniční trati, která spojuje Král. Hradec s Opavou a Ústí nad Orlicí s Vratislaví v Pruském Slezsku a vede úzkým, od větrů chráněným údolím Tiché Orlice s lesnatými stráněmi a vlhkými lukami, na nichž od časného jara svítí celé plochy bílých sněženek, bledulí, sasanečků, řeřich, kvetou žluté blatouchy, modré pomněnky a voní jívky, olše a pryskyřice lesních stromů.

Železniční, autobusová a poštovní doprava, silnice a cesty, Občanská záložna, elektrisace, kanalisace, vodovod a j. podporují *pracovní ruch* v městě i okolí, jež *dodává* místním obyvatelům potřebné zemědělské produkty; *vyváží* se zboží kartáčnické, nitěné knoflíčky domácí i tovární výroby, z velkých závodů paramentářských do všech končin světa drahocenná roucha a prapory kostelní, slavnostní a spolkové, kravaty, klich z místních klicháren velkých i malých, dříví stavební i palivové, nábytek, zboží uzenářské, t. zv. olomoucké syrečky a j. Elektrotechnický velkoprámysl zaměstnává v továrně izolací „Isolit“ 110 zaměstnanců a firma „Telegrafia“, čl. továrna na telegrafy a telefony akc. spol. v Praze I. dává práci ve svém oddělení „Telekra“ v Jablonném nad Orlicí 70 zaměstnancům; vyrábí přístroje na léčení elektrinou, ku př. röntgenové přístroje diagnostické, terapeutické a dentální — röntgenové stativy vyšetřovací a ozařovací, diathermické přístroje operační, vypalovací, prohřívací, přenosné a t. d., křemičité lampy (horská slunce) a zhotovuje výrobky na slabý proud, ku př. domácí telefony, zvonky, transformátorky, tlačítka, galvanické články a baterie, radiopřístroje a pod.

Hospodářství výhradně jenom drobných zemědělců jsou nepatrná.

Jablonné n. Orl. — Jamné n. Orl. — Suchý vrch. Nakl. K. Neškudla.

Velmi známou se stala „Výzkumná stanice ministerstva zemědělství“ a zajímavá *farma stříbrných lišek*, v níž se pro kožišinu pěstují úspěšně i mývalové, vačice, skunkové, genety, nutrie a jiná kožišinná zvěř.

Do nedávna ještě zapomenutý koutek Orlických hor stává se dnes eldorádem lyžařů v době zimní a cílem nesčetných turistických výprav v době letní, jež sem lákají horské půvaby, pohodlné tury i vzorné ubytování a stravování v místních hotelích a hostincích.

Vysoké, lesnaté chlupy chrání město, rozložené nad ústím Orličky do Tiché Orlice a dovolují z něho výhledy toliko „Husím koutem“ až ke kladským hranicím. V jihovýchodní části je okrasný park s upravenými cestami, lavičkami a koupalištěm a proti proudu Orličky jde odtud pohodlná cesta k žulové soutěsce „Bráně“ se skalou Žižkovou a vedoucí do nádherného přírodního parku „Hradisk“ se „Zamilovaným údolím“ (též zv. „Vackův důl“), „Getsemanskou zahradou“ a „Panskou skalou“, kde prý se skrýval v jeskyni před Husity bystrcký rytíř Walter, jenž z vděčnosti daroval „Hradiska“ obci jablonské.

Od změnčené vesničky Orliček přitéká sem bublající potůček téhož jména s křišťálovou vodou, jenž však dovede se i s Tichou Orlicí vodními přívaly tak rozběsní, že společně zaplavují všechny domy na obou březích přilehlého údolí a působí velké škody. V obou tocích se výborně daří pstruhům.

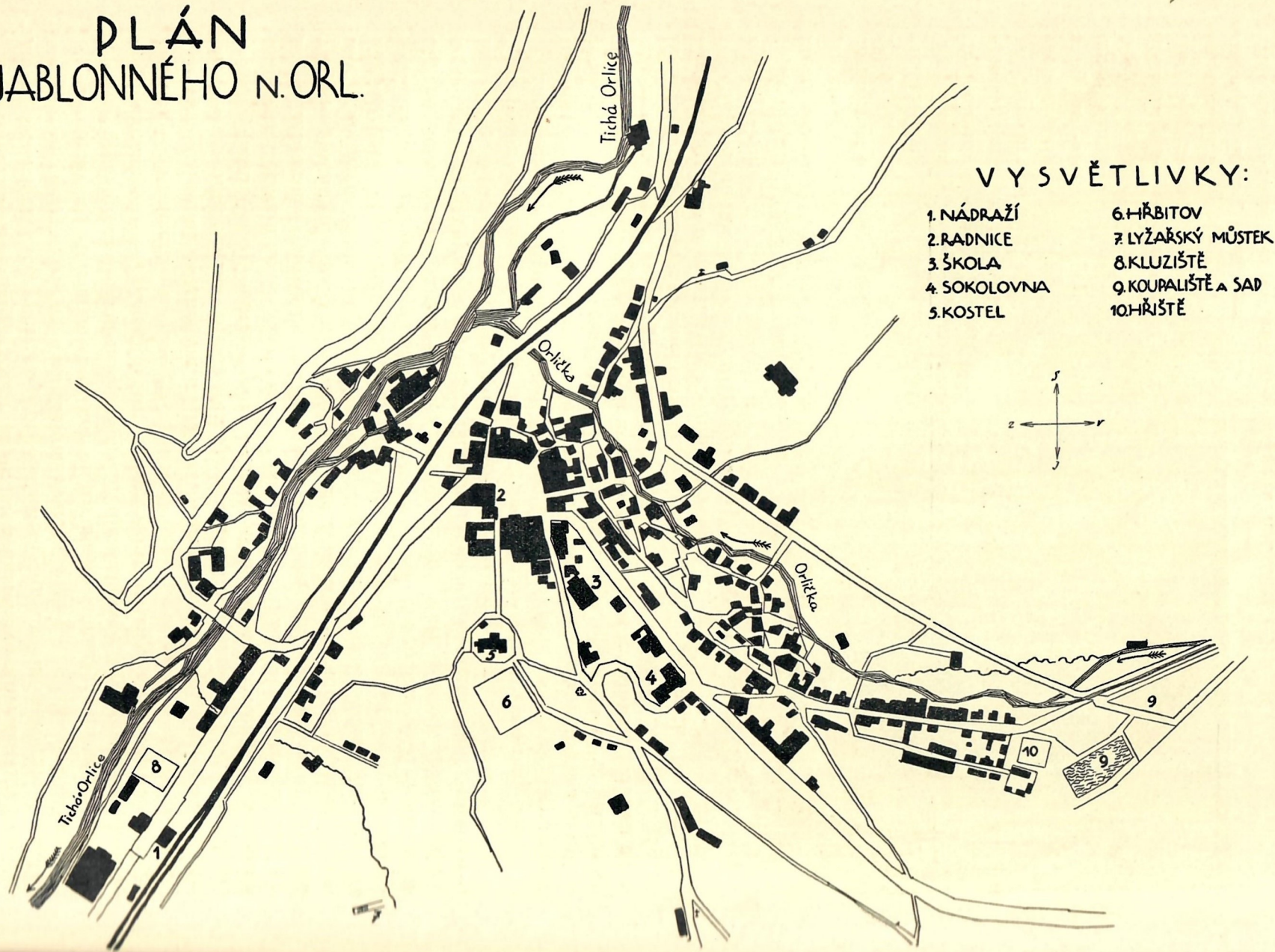
Pýchou Jablonného n. O. je *Suchý Vrch* (994 m) s přepychovou *Kramářovou chatou a rozhlednou*, jehož výšiny přinášejí návštěvníkům všechny požitky horské turistiky, poskytují plicím nejčistšího vzduchu, oku skvělých rozhledů na skupinu Král. Sněžníku a do dálky až k Pradědu, Kunětické hoře a do Krkonoš. Nervy uklidňuje tu pohádkový klid a duši uchvacuje nadšení z krajinného panorama nezapomenutelných krás. Zde je východisko *Jiráskovy turistické stezky*, která jde po hřebenu Orlických hor a na něm stýkají se hranice panství kyšperského, králického a lanškrounského u kamenného mezníku z roku 1752.

Město Jablonné n. O. je prastarou osadou při obchodní stezce od Šilperka z Moravy do Čech a Kladska, kterou vtěchto místech chránily strážže na Strážnici (514 m), na Hylvátě nad Lubníkem (471 m), Vyšehrad, vrch Zlatník a Malův kopec (560 m). Nejstarší částí obce je osada *Lubník*. Kámen Baba se znakem kříže na by-

Jablonné nad Orlicí: Koupaliště. Nakl. K. Neškudla.

PLÁN JABLONNÉHO N. ORL.

strcké cestě nedaleko kostela je prý podle pověsti svědkem, když se touto krajinou ubírali svatí bratři Cyril a Metoděj.

Již roku 1093 bylo Jablonné n. O. trhovým městem („villa forensis“). Původně slulo Gablona, což znamenalo solnici, celnici na sůl a patřilo k panství landšperskému a pánům z lanškrouna. Listinné doklady o městských právech jsou uloženy v městském archivu. Nejstarší městská pečeť má ve znaku sedícího medvěda s biskupskou berlou a s letopočtem 1358 t. j. z dob, kdy obec patřila opatům zbraslavským a biskupům litomyšlským. Chrám sv. Bartoloměje s věží 25 m vysokou a vy-
stavěnou roku 1680 byl prý původně založen již ve XIII. století. Úctyhodným pamětníkem starých dob je několik set let starý dub na křižovatce ulice Jamenské a Slezské.

V Jablonném nad Orlicí se narodil r. 1619 *Petr Figulus-Jablonský* (rodným jménem pravděpodobně Hrnčíř), jehož se ujal J. A. Komenský jako sirotka, vychoval jej na svého pomocníka, vynikajícího teologa a diplomata a konečně mu dal 19. září 1649 svoji druhorozenou dceru Alžbětu za manželku. Potomci jejich žili v Berlíně ve službách panovníků pruských jako učenci a teologové. Poslední mužský potomek z rodu Jablonského Geo Victor Figulus žil v Jižní Africe, choval v posvátné úctě svatební prsten Alžběty, dcery Komenského, jeho kabát a rodinnou kroniku z roku 1592 a navštívil po převratu osvobozenou vlast svých otců.

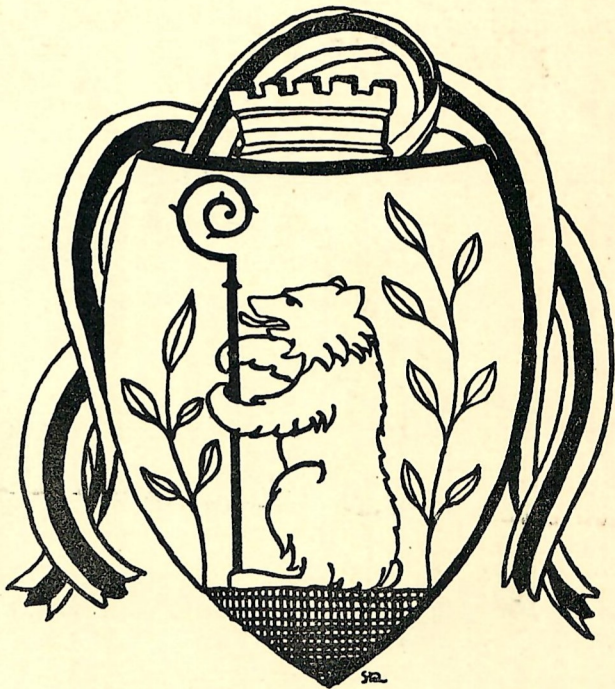
Pozoruhodná jsou dvě stará dřevěná stavení na čtvercovém náměstí.

Jablonné n. O. bylo vždy uvědomělou a pevnou českou baštou na národnostní hranici; stará se pečlivě o své kulturní potřeby, jak dokazují místní školy národní, lidová škola hospodářská, sokolovna s divadelním sálem, tiskárna a p. Ve válce roku 1866 muselo zaplatiti město svůj vlastenecký odboj proti Prusákům velikým výpalným.

Městem se stalo roku 1906.

„Místopis a historii městyse Jablonného nad Orlicí“ vydal již r. 1831 místní rodák *František Alois Vacek*, děkan v Kopidlně, pedagog a spisovatel (* 1779, † 1854), kněz výborný a kazatel na slovo hraný, který slovem i písmem rozněcoval v lidu uvědomění a lásku k vlasti.

JAMNÉ NAD ORLICÍ. Katastr obce jamenské je v nejvýchodnější části soudního okresu žamberského a na západním svahu posledních výběžků Orlických hor, které Suchým vrchem (994 m) přecházejí do Moravy a na Lanškrounsko a končí v údolí horní Moravy a Moravské Sázavy. *Suchý vrch* s nádhernou Kramářovou chatou a rozhlednou je ideálním cílem turistických výletů v době letní i zimní. Na horu vede několik turistických stezek a pohodlná silnice s autobusovým spojením z Jablonné-

St. Šašek: Znak Jablonného n. Orl. Ve stříbrném poli na zeleném pahrbku sedí v levo hledící medvěd, držící opatskou berlu (později „právo“).

ho nad Orlicí až na samý vrchol hory. Na svazích Suchého vrchu jsou vydatné prameny, jež zásobují výbornou vodou obce až po Kyšperk a Žamberk nákladným skupinovým vodovodem a napájejí četné potůčky, vlévající se na západním svahu do Tiché Orlice, na straně východní do řeky Moravy.

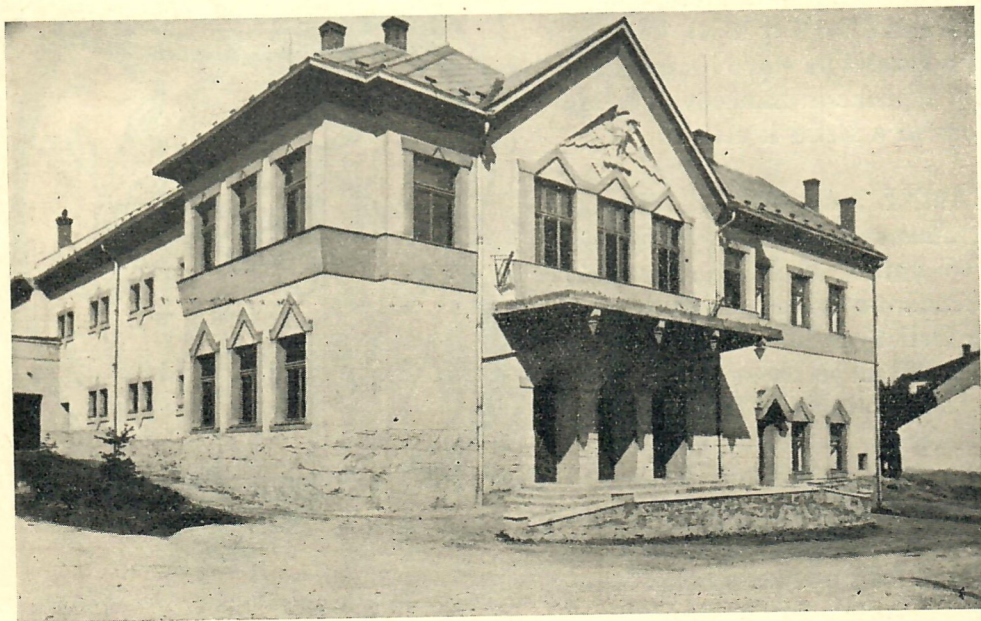
Jamně nad Orlicí je typická horská obec s chaloupkami roztroušenými v délce čtyř kilometrů od mlýna v údolí Tiché Orlice (430 m) podle *Jamenského potůčku* do výše 690 m. Při jarním tání tato bystřina rve břehy, nová koryta si tvoří a jámy vymílá, od čehož bylo snad i její staré jméno Jamná i jméno obce Jamné. Jiní vykládají tento název od jam, do nichž vlci byli chytáni, nebo v nichž „jamníci“, náboženští sektáři, se skrývali. V údolí černovického potoka, při cestě Zakopanici je zbytek samoty *Hynkovice*.

Chudá, kamenitá půda prahorního útvaru s ornici, místy jenom na dlaň hlubokou, nemůže uživit obyvatelů ani při nejudsilovější práci. U horských políček kupí se rozsáhlé *hromady kamení*, jež tam v potu tváří ukládal již děd a praděd; ještě dnes jsou tu chudáci, kteří sami se zapřahají do háku a bran a na prudkých stráních kamenitá políčka obdělávají. Skromného, ale stálého výdělku poskytuje zdejšímu lidu výroba kartáčů, štětek, štětců a rýžových košťat, jež se vyvážejí do celé republiky i za hranice.

Oblíbeným zaměstnáním našich horalů bývalo pašování, podloudnický obchod s Kladskem. Dodnes ukazuje se zde sklep „pivovaru“ a pašerácké skrýše na Suchém vrchu.

Naši horalé jsou nedůvěřiví, málomluvní, skromní a houževnatí a uchovali nejlépe svéráz krajinného nářečí východočeského. Ukázky místní mluvy byly zachyceny na gramofonové desky pro akademii věd a umění. Vrcholným dokladem životní energie a vytrvalosti zdejšího lidu je jamenský rodák bezruký *Frantík Filip*, jež nohama píše, kreslí, řídí auto a vykonává jimi všechny běžné práce našich rukou.

V Jamném n. Orl. je čtyřtřídní škola obecná, farní kostel (vystavěný místním

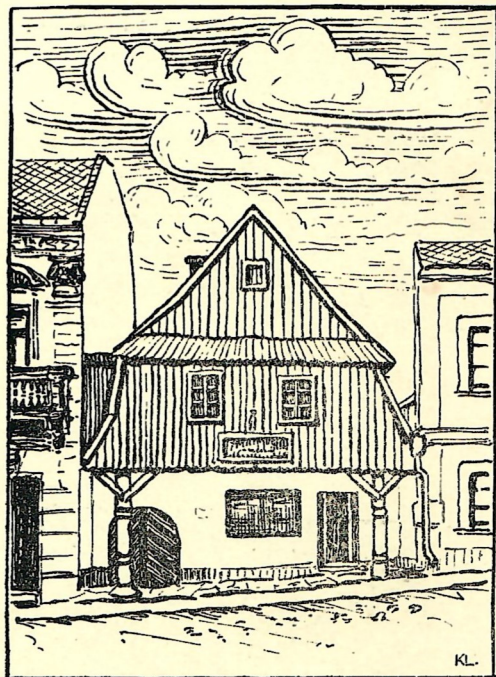
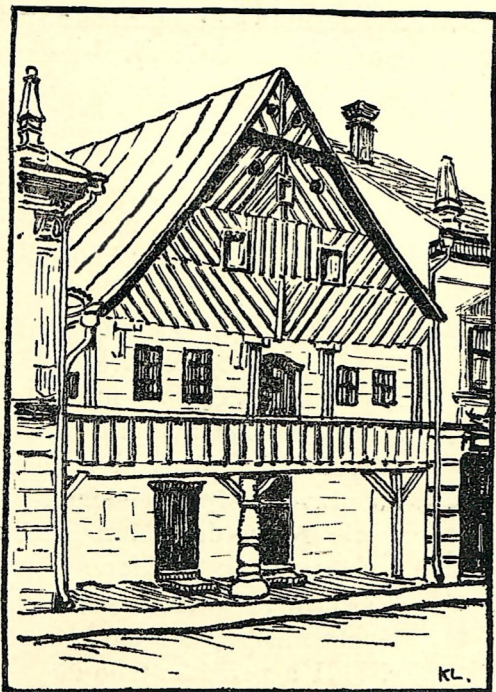
Jablonné n. Orl.: Sokolovna. Nakl. V. Holanec.

rodákem mons. *Dom. Filipem*, papežským komořím a bisk. notářem (* 10./9. 1826—† 6./8. 1902), pošta, mlékárna, dva peněžní ústavy, vodovod a elektrisace.

Nejstarším svědkem minulých dob je *památný tis*, přes 700 let starý, pověstmi opředený a posvátné úctě se těšící, dnes již, bohužel, suchý; ale vedle něho vyrůstá zase nový. Poblíže tisu byly několikrát nalezeny staré peníze stříbrné z doby Přemysla Otakara II., Václava II. a Leopolda I. V různých náplavech ve větších hloubkách se několikrát přišlo na dolním konci Jamného na zbytky dřevěného uhlí z dob, kdy pohraniční pralesy se tu ždářily. Vše nasvědčuje tomu, že Jamné n. Orl. je prastará obec a celá řada pověstí a zkazek dosvědčuje, jak prožívala jednotlivé epochy historie panství landšperského, Žamberska i dějin vlasti. Byla otevřena nepřátelským vpádům z Kladska, byla útočištěm pronásledovaných Českých bratří, kteří v lesních skryších pod Suchým vrchem nacházeli útulku, zažila švédské a prusácké drancování, svými pověstmi zajímavě vypravuje o době protireformační a době roboty a v živé paměti chová i události nedávno minulé. Po prvé se připomíná roku 1409. V dolní části Jamného stával prý kostelík českobratrský, jehož zvony se podle pověsti propadly hluboko do rašelinné půdy, aby nebyly zneuctěny.

Radostný rozkvět osvobozené vlasti zasahuje i do naší vesničky a její opravené cesty, mosty a typické chaloupky se svými málomluvnými obyvateli s důvěrou hledí vstříc šťastnější budoucnosti.

KAMENIČNÁ. Malá, ale pokročilá obec u rozcestí okresních silnic, směřujících od Žamberka do Pěčína a Slatiny nad Zdob. Parovinná pláň podhoří Orlických hor svažuje se tu mírně do údolí řeky Divoké Orlice. V Kameničné, starodávné Kamenici, kamení jenom „prší“ a „roste“, jak lid žertovně říká. Pokolení za

B. Klepl: Dům v Jablonném n. O. č. p. 30.

B. Klepl: Dům v Jablonném n. O. č. p. 24. Na ložnici je letopočet 1750. Na půdě nalezena kniha „Městská práva království“ z r. 1755 a karabáč.

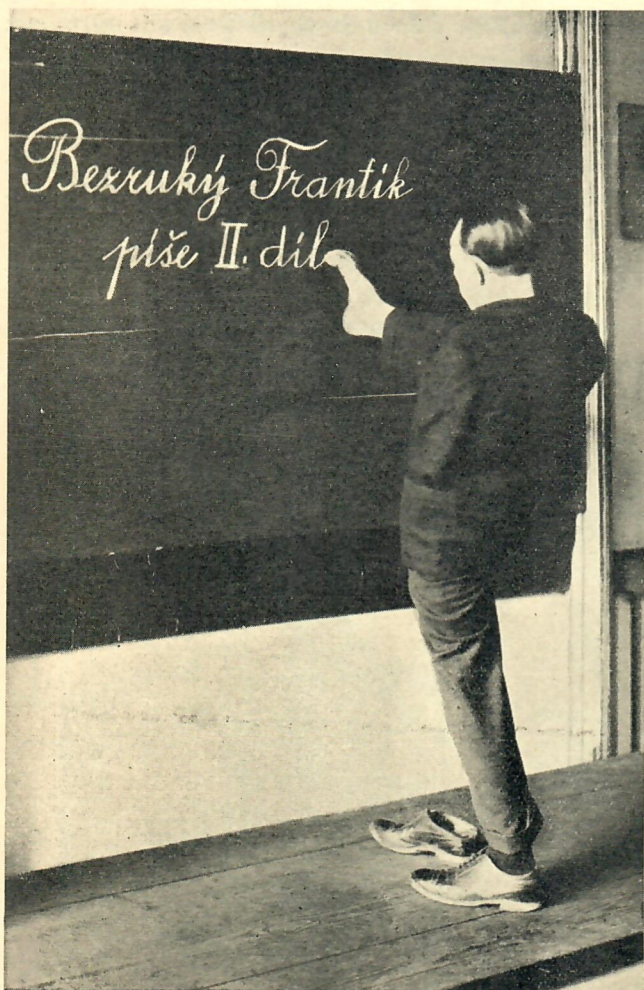
pokolením usiluje tu, aby mohlo na polích hlouběji zaorat, skalnatý podklad zkypřit a urvati mu hlubší vrstvu úrodné ornice. Pečet obecní nese lípu rovněž na hromadě kamení. Poblíž obce se láme *opuka* v obecním lomu „Na drahách“ a „Pod Hůrkou“ *slín*, jímž se hnojí pole. (Vápenná cesta).

Má obecnou školu (2 tř.), poštovnu, Kampeličku z r. 1902, vodovod od r. 1895 a elektrisaci od r. 1922.

Hospodářské a sociální poměry této obce jsou dosti příznivé a občané jsou horlivými čtenáři.

Kameničná patřivala ke zboží Helvíkoviců, ale záhy přešla v držení pánů z Litic a později připadla k panství žamberskému. Nejstarší historická zmínka o ní je v latinské listině z r. 1365 ve dvorním archivu vídeňském. Kamenný sloup z roku 1681 stojí na místě, kde odpočívají t. r. morem zemřelí místní občané. Pamětní kniha školní je z roku 1794, kdy byla zřízena v obci expositura školy helvíkovické. Před tím byla přiškolená k Žamberku.

Pověstmi opředeno je blízké *hradiště Suché* a studánka „Princezna“.

Frantík Filip, bezruký redaktor nohou psaných novin „Náš boj“ spolku tělesně vadných v Praze. Rodák jamenský a v celém světě obdivovaný vzor nezmarné životní energie, houževnatosti a pily.

KLÁŠTEREC NAD ORLICÍ, s melodickou hudbou rozpěněných vod, spoutaných skalnatým řečištěm Orlice, která snad zde obdržela jméno „Divoká“ a s nejpestřejší hrou barev na slunečním jasu, s ševlem zadumaných hvozdů a s nádhernými rozhledy od Jedliny, Jesínku, Antonínka a bájemí opředené Čertovy skalky, za bouří i klidu bezděčně vyvolává v mysli obrazy z dob netknuté přírody, kdy neschůdné pohraniční hory a neproniknutelné pralesy bývaly přirozenou ochranou vlasti zde na kladském pozemí.

Již roku 1295 stával v těchto odlehlých končinách osamělý klášter „Orlík“ uprostřed štavnatých lučin na mírném návrší pod sráznými skalami na pravém břehu olšinami zarostlé řeky, do níž nedaleko padá potůček *Zbudovský*. Ale klášterní život navždy prechl z těchto míst se zánikem kláštera r. 1421 a památka jeho žije toliko v matných pověstech, v názvu obce a pojmenování „*Klásterská*“ luka při řece u Pastvin.

Jediným jeho pamětníkem je prastarý kostelík se starobylým hřbitovem, při němž bývala fara již za časů Karla IV. Zajímavá jeho stavba byla však nevhodnými přestavbami a opravami znešvařena hlavně r. 1769. Z původního chrámu se zachoval toliko presbytář. Oltářním kamenem je pozoruhodná *pamětní deska* z roku 1452.

V nejbližším sousedství kostela vyrostla osada, která byla majetkem pánů ze Žampachu a jich nástupců. V písemných dokladech se jmenuje Kláštercem po prvé roku 1513. Původní jméno „Orlík“ připomíná dodnes klášterecká osada Orlička. Zašlé doby pamatuje i *stará rychta*, která roku 1932 vyhořela. Roku 1780 měla obec 110 domovních čísel.

Klášterec nad Orlicí je významná obec na říšské i národnostní hranici s osadami Čihákem, Jedlinou, Lhotkou, Orličkou a Zbudovem. *Čihák*, u skalnaté průrvy *Zemské brány* a při hraničním potoku, je jediná zněmčená osada v soudním okrese žamberském a *Jedlina* je v něm nejvyšší obydlené místo (671 m nad mořem).

Lesy klášterecké jsou většinou majetkem žamberského velkostatku a v dobách roboty byly ochranou a domovem Janošíka Orlických hor, *zbojníka Ledříčka*, jenž byl dobrodincem chudiny a postrachem panstva. Nedaleko „Ledříčkovy“ skály, v níž měl úkryt, je empírový zámeček „*Lusthaus*“ (z roku 1806) se starými loveckými trofejemi, krbem a s obydlím hajného. Před sto lety mívali dobré výdělky z lesního bohatství klášterečtí formani „*haluzáci*“ a „*hamburáci*“, kteří plavili po vodě naše dříví až do Hamburku.

Místní obyvatelé mají tvrdý život a těžkou práci, aby vlastní silou zvýšili skrovné výtěžky chudé prahorní půdy. Nejchudší lidé se ještě sami zapřáhají do starého háku, kypří svá políčka na příkrých stráních, hnojí je mrvou, kterou na „*tůčkách*“ (tůčko t. j. kolečko nebo trakař), ba i v nůších na ně dopravují a přivydělávají si různými pracemi dělnickými a řemeslnickými. Šetří i chlebem, neboť denní stravou jsou jim brambory, jídla bramborová a káva slazená pašovaným cukrem a jenom výjimečně maso hlavně králíčí. Les, borůvky a houby jsou skrovné prameny

Čihák. Lovčtí zámeček (*Lusthaus*). Nakl. A. Krátký.

výdělku a výživy dospělých i dětí školních, jež zvláště v útlém věku školním trpí chudokrevností a nedostatečnou výživou.

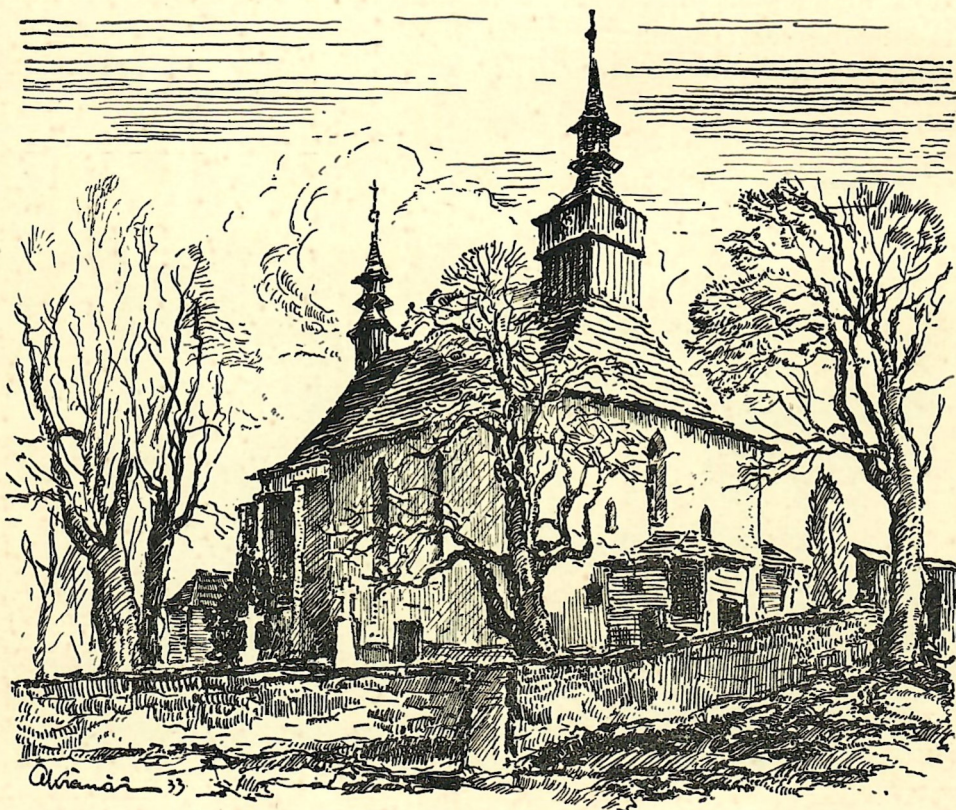
Lépe situovaní rolníci hospodaří na svých pozemcích zcela moderně. Často však bohatým i chudým zničí rozhněvané živly všechny výsledky práce a dravé přívaly vodní odnesou a spláchnou až na skálu ornici i s osetím.

Důležitým zdrojem příjmů se stává chov dobytka a výroby mléčné ze dvou místních *mlékáren*, jež jsou též sběrnami vajec.

Klášterec nad Orlicí má obecnou školu, menšinovou školu měštanskou, lidovou školu hospodářskou, státní mateřskou školu, poštovní a telegrafní úřad, četnickou stanici, dva spořitelní a záložní spolky, dva chudobince, pěknou sokolovnu se vkusným jevištěm a biografem a čilý život spolkový. Autobusové linky jej spojují s Žamberkem, Kyšperkem, Mladkovem, Kunvaldem a Bartošovicemi.

Jedinečné krásy romantického údolí Divoké Orlice, skvělé výhledy s horských výšin, Lusthaus, Zemská brána, lesy, voda, rybolov a výhodný terén pro lyžaření lákají v létě i v zimě *sta hostí* a turistů do Klášterce nad Orl., k němuž směřuje několik turistických stezek, zvláště Jiráskova horská stezka a stezka R. Medka. K jich pohodlí byla vystavěna *turistická chata* u „Zemské brány“ na Čiháku a chata „Petrovická“. Vynikající malíři Kalvoda, Nejedlý a j. vyhledávali s oblibou v krásných krajinných partiích kláštereckých motivky ke svým uměleckým pracím a zasloužilý spisovatel *Gustav Jaroš-Gamma* našel v Klášterci n. O. své „centrum krásy“ a učinil jej svým trvalým bydlištěm.

I našeho pana presidenta republiky *T. G. Masaryka* zlákal Klášterec n. Orl. k letnímu pobytu o prázdninách roku 1890. Bydlel tehdy se svou rodinou v hostinci „U mostu“ a chytával ryby na splavu u pastvinského mlýna.

A. Krčmář: Kostel v Klášterci n. Orl.

O Klášterci n. O. a jeho vlasteneckém a lidumilném faráři *P. Frant. Chaloupkovi* píše A. Jirásek ve svém díle „*Stromy*“ a hlavně Gustav Jaroš-Gamma vylíčil ve své knize „*O knězi Chaloupkovi*“ jeho zlaté, pro vlast a umění zanícené srdce, které navždy umlklo r. 1883 a tíhlo pod starým javorem na hřbitově kláštereckém.

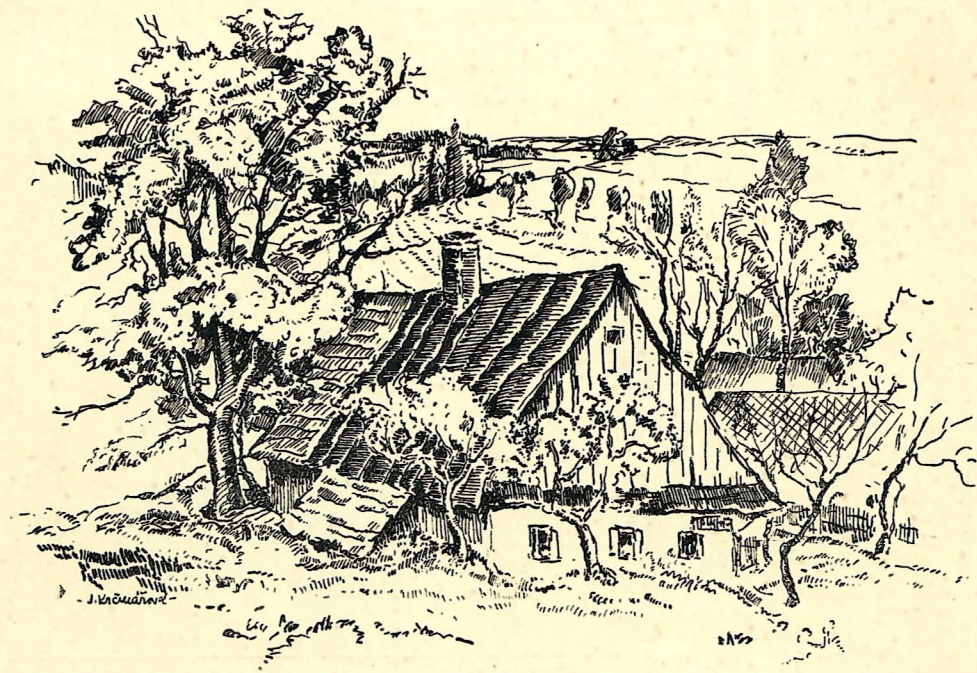
KUNČICE se prostírají po levém břehu Tiché Orlice od nádraží kyšperského na jihovýchod téměř hodinu cesty proti proudu řeky. Tato zemědělská obec patřila vládkům ze sousední Orlice, s níž prožívala své osudy a dodnes mají obě družné osady řadu společných zájmů.

Od pradávna vedla obcí stará, těžko sjízdná cesta od Ústí nad Orl., Dolního Dobrouče a dvora Šejvského k Bredůvce do Mittelwalde v Kladsku, která se vyhýbala bažinatému a neschůdnému údolí Tiché Orlice pod Kyšperkem. Do kopce nad Kunčicemi pomáhaly povozům příprže z jediné prastaré hospody kunčické a na druhé straně z hospody šejvské. Obě tyto formanské přípržní hospody měly velké kůlny pro vozy a maštale pro koně pocestných. Horním koncem vesničky probíhá turistická cesta Českých bratří.

V dolním panském lese nad obcí vyvěrají dva vydatné prameny znamenité vody „*Vaňkovka*“ a „*Vápenka*“, zajímavé tím, že u nich chtěl vybudovati slavný *Vincenc Priessnitz* vodoléčebný ústav, který později založil v Gräfenberku.

V Kunčicích je dvoutřídní škola obecná, bohatý kostel z roku 1685, elektrické osvětlení od r. 1925 a skupinový vodovod ze Suchého vrchu od r. 1929.

Z podnikání zemědělského vyrostla v sousední Orlici družstevní *mlékárna* a *Kampelička*; oba podniky jsou pro Kunčice a Orlici společné. Nejchudší obyvatelé mají ještě skrovný výdělek z domácí výroby nitěných knoflíčků a v poslední době z pletení řemínkové obuvi. Roku 1872 byla zde vystavěna *továrna na sirky*, která však byla po válce zrušena.

J. Krčmářová: Kunvald. Na sboru.

Roku 1893 vykopal soused Koblížek v lese Kotlíku pod velkým pařezem hliněnou nádobu se 400 grošů pražských a husitských denárků.

Z kunčických rodáků vynikl JUDr. *František Reinelt*, vicepresident zemského soudu a vynikající příznivec české menšiny v Opavě.

Typickou částí vesnice býval „*Ovčín*“, starý kunčický dvůr nade vsí na úbočí kunčických hor s vlastní zajímavou historií a družným životem sousedským. Zvláštních zásluh o rozkvet místního ovocnictví si získal oblíbený řídící učitel *Alois Kněžek*.

Na kopci *Čizbisku* (495 m) s pěknou vyhlídkou je skryto mezi lesy „*Adamovo jezero*“ s křišťálovou vodou uprostřed bažinaté louky, která vskutku bývala jezerem. Bouřek, od něho přicházejících, se místní lidé nejvíce obávají.

KUNVALD, rozlehlý korský městys a největší katastrální obec na okrese žamberském, prostírá se na jižním svahu Orlických hor od Zadního kopce (660 m) až k ústí Horského potoka do Rokytenky (420 m). Skromné chaloupky a usedlosti skrývají se většinou v úžlabině Horského potoka, ač jednotlivé samoty se troubí a bělají po celém obecním katastru od Klášterce n. O. až k Rokytnici v O. H. a nade všechny vyniká farní kostel a nová moderní budova *Masarykových škol národních*. V horní části Kunvaldu jsou nejvýše položeny osady Bubnov, Zaječiny a Kunačice, kde se vyskytují zajímavé skupiny obrovských balvanů a půvabná skaliska. Rozkošný obrázek městyse je dekorován na západě, severu a východě tmavou zelení mohutných *panských lesů*, jež zaujímají téměř třetinu území kunvaldského a u Hladové vody dávají vznik *Horskému potoku*, divoké bystřině s prudkým spádem, do níž ústí několik z části regulovaných koryt v létě vyschlých, ale za přívalů nejvyš dravých a obávaných.

Chudá, kamenitá půda a na dolním konci katastru poměrně nejurodnější, je hlavním živitelem obyvatelstva, které ji zdělává usilovně a racionelně. Největší výťažek mají místní zemědělci z chovu dobytka hovězího a vepřového, jemuž dávají horské meliorované louky hojnost vydatné píce. Nejchudší rodiny chovají kozy.

Kunvald. Masarykova škola měšť. a obecná a sokolovna. Nakl. A. Vavřín.

Zemědělské produkty zpracovávají dvě družstevní mlékárny, sušárna na ovoce a čtyři mlýny na svrchní vodu. Zemědělské zahradnictví, samočinná napajedla ve stájích, pět statků s dojením elektrickým a j. v. dokumentují zemědělskou vyspělost Kunvaldu. Bohužel, že mnohdy všechny skromné výsledky těžké práce rolníkovy ničí průtrže mračen, vodní přívaly a povodně! Hospodářství lesní pak poškozují polomy a vánice sněhové, jež zasypávají stavení sněhem až po hřebeny střech. V těchto těžkých poměrech žije většina drobných a zadlužených zemědělců v našem pohraničí a v důležitém úseku národnostní hranice.

Z ohromných panských lesů vyváží se stále ještě množství dřeva stavebního, palivového i na výrobu papíru.

Před válkou chodili dělníci kunvaldští na práci do Německa a Rakous a vraceli se s ušetřeným výdělkem. Dnes jsou tyto zdroje výdělečné činnosti uzavřeny. Větším podnikem místním je mechanická tkalcovna Josefa Kodytka ml., při níž je strojírna na výrobu strojů hospodářských. Orlické žulové lomy v Kunvaldě zaměstnávají až 80 dělníků. Živnostníci jsou organisováni ve „Spolku spojených živností pro Kunvald a okolí“.

Městys Kunvald je u staré a důležité cesty, která spojovala Litice n. O. a Žamberk s Kladskem. Patřival k panství litickému již od roku 1389, ač některé části Kunvaldu, ku př. *tvrz Rokytník*, bývaly majetkem pánů ze sousední Rokytnice. Od pradávna se dělil na Horní a Dolní Kunvald a každá osada mívala svého rychtáře. Roku 1876 byl povýšen na městys.

Tato odlehlá horská obec žije v požehnané paměti vzdělaného světa a celému národu je drahá jako *kolébka Jednoty českobratrské*, nejušlechtlejšího květu české duše a českého srdce. Po stopách Českých bratří v Kunvaldě pátral již roku 1889 na jaře náš milovaný první prezident republiky *T. G. Masaryk* se svým přítelem,

J. Krčmářová: Kunvald. Koupaliště.

vynikajícím rodákem žamberským MUDr. *Eduardem Albertem* a s básníkem *Jaroslavem Vrchlickým*. Dnes vede poutníka k památným místům posvátných vzpomínek turistická stezka Českých bratří. Na starém pohřebišti u chaloupky bývalého *bratrského sboru* a školy byl postaven roku 1910 umělecký pomník *J. A. Komen-ského*, posledního biskupa Jednoty bratrské. Vyschlý potůček *Jordán*, zvon „Poledník“, Bratrská lípa, Bratrská kovárna a jména „Modlivý důl“ a „Betlém“ jsou poslední památky na dobu Českých bratří v Kunvaldě.

Kunvaldské lesy bývaly prý také útočištěm sekty *Adamitů*.

Nový Kunvald jde důstojně ve šlépějích svých předků. Vybudoval t. č. nejkrásnější školní budovu na okrese, sokolovnu, vodovod, elektrisaci, lidovou školu hospodářskou, spořitelni a záložní spolek, poštu, telefon, autobusové spojení s okolím a žije čilým životem spolkovým.

Z rodáků kunvaldských zvláště vynikli *Matěj Kunvaldský* (nar. 1442, zemřel 1500), biskup Jednoty bratrské a snad i držitel statku kunvaldského, MUDr. *Jan Ev. Mitvalský* (nar. 1861, zemřel 1900), redaktor „Časopisu českých lékařů“ a docent očního lékařství na pražské universitě, *Dr. Josef Keprta*, t. č. přednosta pedagogického oddělení v ministerstvu školství a národní osvěty a pedagogický spisovatel a známí spisovatelé a cestovatelé *Josef a František Fričové*.

Nedostatek výdělečných zdrojů zaviňuje, bohužel, postupné vyliďňování Kunvaldu.

KYŠPERK vznikl na východním svahu táhlého opukového hřbetu geologického zlomu litického, jenž se ve městě svažuje povlovně k Lukavickému potoku, ale u „Hradiska“, na němž stával kdysi hrad kyšperské větve Žampachů, padá příkře do údolí Tiché Orlice. Strmé skály, vody a bažiny, „Kopeček“ a mechem porostlý „Mech-

náč“ (464 m) byly přirozenou ochranou hradu i města, které ještě před sto lety bylo téměř nepřístupné zvláště v době deštů, jarního tání a povodní. Městský znak jelena dosvědčuje, že se kyšperští páni rádi oddávali zábavám loveckým. Ale již od dob husitských hrad pustl a pozbyl svého významu, až zbyl z něho nepatrný příkop, val a jméno „Hradisko“. Za to nová doba učinila z města důležitou křižovátku železniční, vyhledávané letoviště, příhodné východisko do Orlických hor a rychle vzkvétající středisko celého okolí. Za starých časů se mu vyhýbali pocestní i cesty, dnes k němu směřují a je vyhledávají.

Kyšperk s přilehlými vesnicemi Orlicí a Kunčicemi a s osadou Janovicemi tvoří téměř souvislý celek, jehož středem je *veliké nádraží*, vzdálené jeden km od středu města.

Ve století XVI. stal se opět pan-

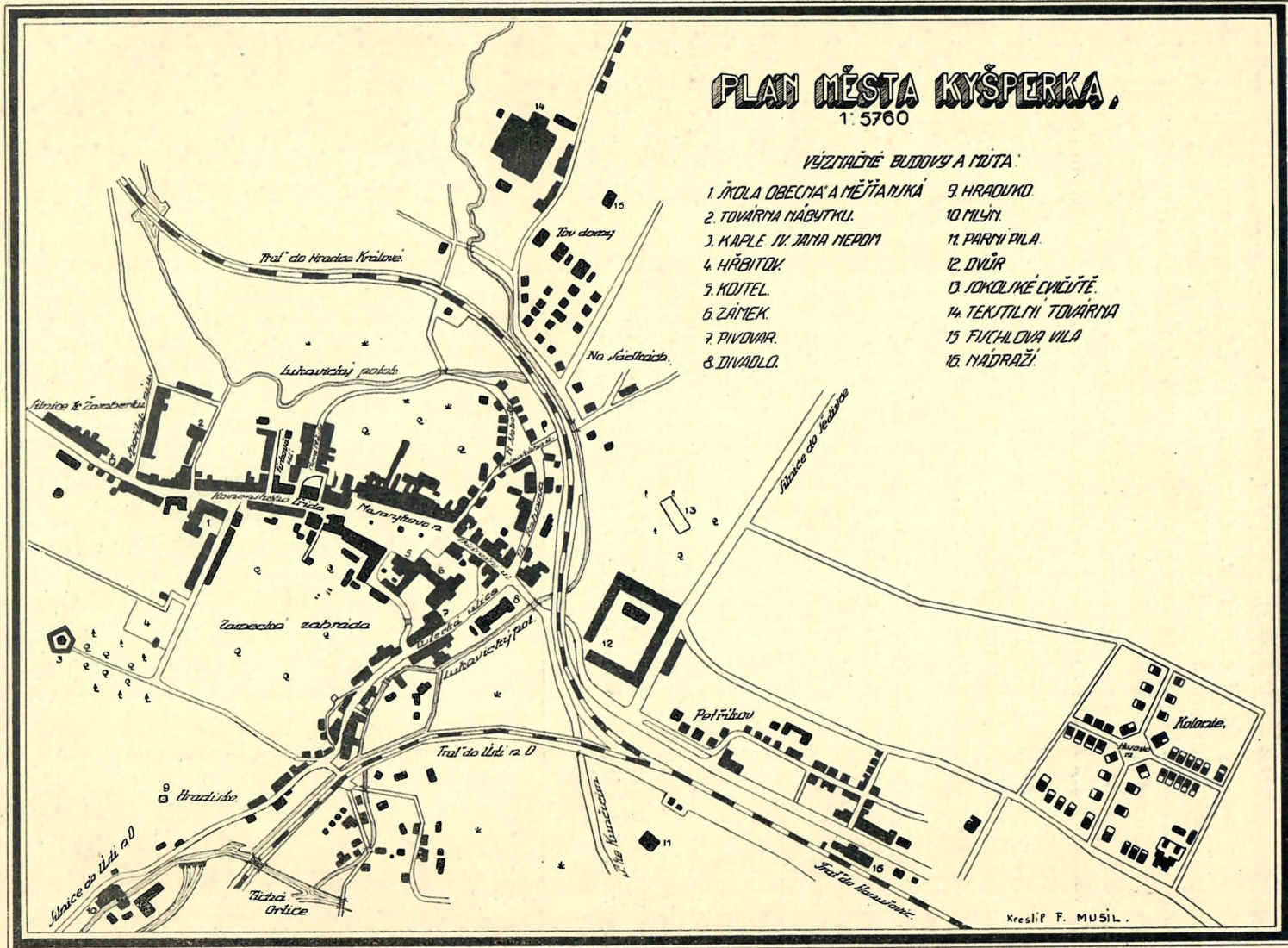
J. Krčmářová: Znak Kyšperka. V červeném štítě na zeleném trávníku v levo krácející jelen přirozené barvy.

PLAN MĚSTA KYŠPERKA,

1:5760

VÝZNAMNÉ BUDOVY A MĚSTA:

1. ŠKOLA OBECNÍ A MĚŠTANSKÁ	9. HRADYNO
2. TOVÁRNA NÁBYTKU.	10. MLYN.
3. KAPLE SV. JANA NEŘOM.	11. PARNÍ PÍLA.
4. HŘBITOV.	12. DVŮR
5. KOSTEL.	13. JOKOLIKÉ CVIČIŠTĚ.
6. ZÁMEK.	14. TEKSTILNÍ TOVÁRNA
7. PIVOVAR.	15. FICHLOVA VILA
8. DIVADLO.	16. NÁDRAŽÍ.

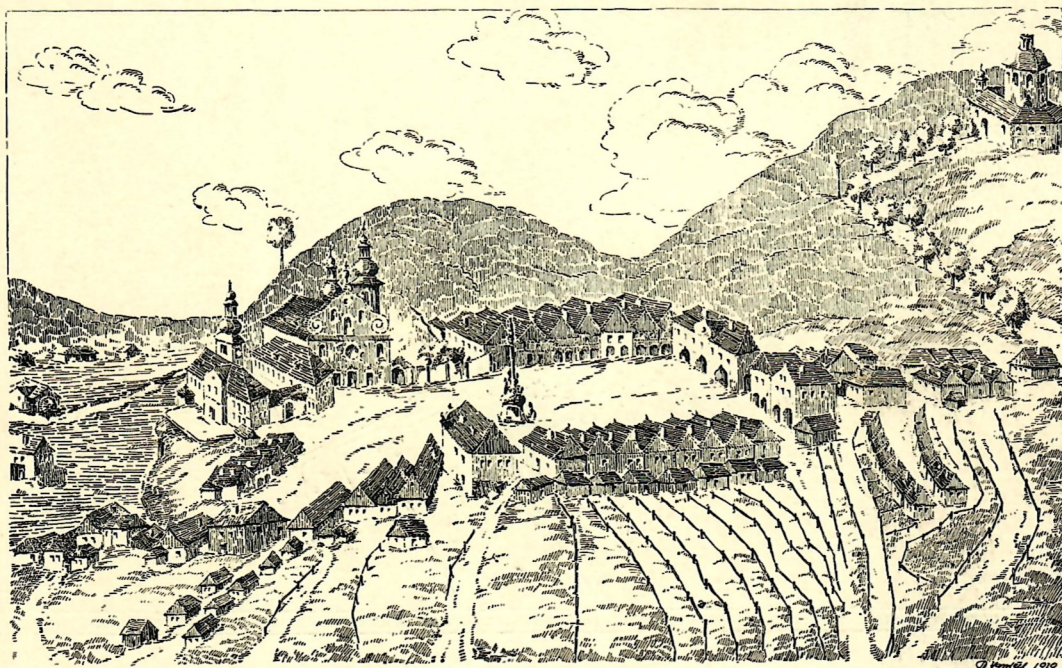

ským sídlem nových majitelů a od té doby mu vévodí *tvrz* několikrát přestavovaná, dnešní jednoduchý, dvoupatrový *zámek* bez architektonických ozdob, nad nímž se prostírá *zámecký park* s umělou jeskyní. Se zámkem souvisí vzácná stavitelská památka, barokový farní chrám sv. Václava z roku 1680, jehož strop je uměleckou prací italských štukaterů a byl dražší celé stavby kostelní. Cenná je též francouzská terakotová křížová cesta. Na starém hřbitově u zvonice chrámové má pomník *F. Vl. Hek*, hrdina Jiráskova románu *F. L. Věk*, dobrušský kupec, spisovatel a buditel českého národa, jenž zde žil a zemřel 4. září r. 1847 v panském dvoře blíže nádraží u své dcery Ludmily, manželky vrchnostenského úředníka (pravomocníka), paní Štolovské.

Na prostranném, dlouhém náměstí jsou domy s *podloubími*, radnice, spořitelna, museum, pamětní deska malířů-umělců bratří *Umlaufů* a uprostřed 15 m vysoký Mariánský morový sloup z roku 1721, umělecké renaissanční dílo litomyšlského sochaře.

Nad městem na „Kopečku“ stojí uprostřed lipového stromořadí pětiúhelníková kaple Jana Nepomuckého s ambity z roku 1736, vystavěná z trosek nedalekého hradu na Hradisku. Daleko široko známá a hlučná svatojánská „Kopečková“ pout s iluminací města udržuje se stále v neztenčených rozměrech hlavně z důvodů obchodních.

Kromě zaměstnanců vrchnostenských bydlívaly v Kyšperku ještě rodiny osmi měšťanů (sousedů) a tří usedlíků na pozemku obecním, vesměs téměř zcela odvislých na vrchnosti, jíž patřila většina půdy. Z toho důvodu hledalo si vzrůstající obyvatelstvo nuznou výživu vedle zemědělství v živnosti mydlářské, kartáčnické, ve výrobě nitěných knoflíčků a j. a od roku 1820 hlavně v dílnách sirkářských, jež byly i v blízkém okolí tak rozšířeny, že se říkalo „*sirkářský*“ Kyšperk. V nynějším

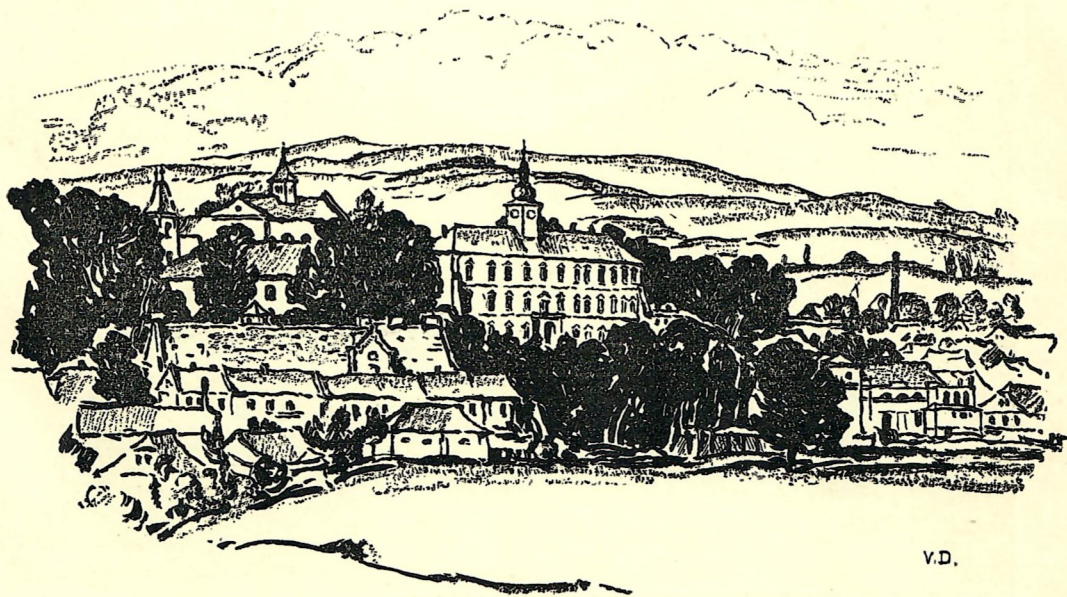
B. Vaníček: *Kyšperk před požárem (poč. XIX. stol.). Podle staré kresby.*

domě chudých bývala též továrna na sirky. Upomínkou na ty doby je pojmenování „Sirková“ ulice. Ještě dnes je z obyvatel Kyšperka 65% obchodníků a živnostníků, 25% zřízenců a úředníků a jen 8% zemědělců.

Dokonalý převrat v životě místních občanů způsobilo veliké nádraží železné dráhy, jež se od roku 1872 stalo základem rozvoje celého města. Mnoho obyvatel našlo trvalého zaměstnání ve službách železničních a zlepšené poměry hospodářské i kulturní lákaly do města i okolních vesnic nové přistěhovalce a pracovní síly. Tyto poměry daly vznik továrně firmy *Fischel a Engel*, která v přítomné době zaměstnává asi 220 zaměstnanců u tkalcovských stavů na výrobu kalika a grádlů, továrně *Matouš a spol.* na výrobu nábytku, v níž je zaměstnáno 80 dělníků, parní pile, která zaměstnává 35 lidí, firmě Jan Kroul na výrobu nábytkových koster s 20 pracovními silami a značnému počtu významných dílen a živností různých oborů.

Po válce bylo město rozšířeno o řadu nových domů („Kolonie“), upraveny chodníky a vydlážděny hlavní ulice, regulována řeka, upravena kanalisace, zaveden vodovod a elektrická energie, vystavěno krásné divadlo, jež vyhořelo roku 1933, Masarykova škola práce z roku 1932, zřízena pokusná diferencovaná škola měšťanská, první toho druhu na Žambersku, dva biografy, tiskárna a j. v. Všechn ten radostný pokrok je usměrňován láskou kyšperských občanů k svému rozkošnému městu, jež mělo štěstí i na vzácné příznivce. Kyšperk měl v XVII. století svého *Hynka Dětricha Vitanovského*, o jehož lidumilnosti svědčí ještě dnes jím založený „Špitál“ pro chudé v Komenského ulici a na jehož přímluvu byl Kyšperk povýšen na město; rod velkostatkáře *Stubenberka* vydržuje „Dětskou útulnu sv. Alžběty“ pro děti od 2—6 let, okr. hejtman *Karel Vojáček* založil v Kyšperku „Školní uměleckou galerii *Vojáčkovu*“ a po válce odkázal mu *Jan Tausl*, farář z Milwauke a rodák kyšperský, 724.000.— Kč pro humanitní účely.

Antonín Buchtel, místní arcikněz a vikář, rodák z Klášterce n. Orli. a veliký milovník hudby, nashromáždil drahocennou sbírku hudebních nástrojů, jež v Národ-

V.D.

Prof. V. Doležil: Kyšperk. Pohled od Kunčic.

ním museu v Praze tvoří oddělení „Buchtelinum“. Městu daroval „Dům chudých“. Zemřel roku 1882.

I příroda je k němu štědrá. Cizinci i domácí osvěžují se krásnými rozhledy s Kopečka, Mechnáče a Hradiska, těší se z klidné a vyrovnané krásy vápencového útvaru, věnčeného na severní straně prahorními velikány Orlických hor a na jihu obdivují hýřivou, romantickou krásu červeného permu, jemuž na západě vévodí štíhlá homole Žampachu a k němuž vede turistická stezka Gutha Jarkovského. Velmi příznivé ubytovací a stravovací poměry, koupaliště v Tiché Orlici, příjemné vycházky, pohodlné tury a autobusové spojení do hor lákají vždy více a více letních hostů, z nichž mnozí v Kyšperku zcela zdomácněli.

LÍŠNICE, zasazená do půvabného údolí Orlických hor, poutá na první raz štíhlou věží zdaleka viditelného kostelíka z roku 1869, stojícího i se hřbitovem skoro uprostřed obce v sousedství jednopatrové budovy školní, vystavěné roku 1888. Pod nimi šíří se celá vesnice s osadou Zakopankou po obou březích Divoké Orlice v délce tří kilometrů. Na přilehlých rovinkách a svazích a pod sráznými opukovými stěnami roztroušena jsou v záplavě stromová stavení, jichž čistota a výstavnost svědčí o příznivých hmotných poměrech této významné a pokročilé obce. S okresním městem spojuje ji úzké údolí Divoké Orlice a okresní silnice, vedoucí od Nekoře podle řeky celou Líšnicí a připojující se pod Černým lesem ke státní silnici s nádhernou kaštanovou alejí, podle níž proudí černé vody starého mlýnského náhonu. Žel však, že příliš často se tu mění zvonivé hry bystrých vlnek kamenitého a klikatého řečiště Divoké Orlice v děsivý šum zkalených přívalů a dravé povodně rozlévají vše ničící vodní proudy z rozervaných břehů přes lučiny, role a zahrady i do lidských obydlí.

Jméno Líšnice, původně *Léštnice*, samo vysvětluje její stáří a vznik; bylat založena v příznivé poloze na zboží pánů ze Žampachu na úsvitu dějin, když se tu „leštily“ t. j. mýtily pohraniční hvozdy a získaná půda připravovala k účelům země-

Kyšperk. Škola. Nakl. A. Barvínek.

dělským. Tomuto zaměstnání zůstalo místní obyvatelstvo věrno až po dnešní dobu, ale zdokonalilo je všemi vymoženostmi moderního podnikání hospodářského a života kulturního, jak o tom svědčí elektrisace obce, skupinový vodovod ze Suchého vrchu, regulace řeky, autobusové spojení, mlékárna, dva mlýny, dvě pekárny, spořitelna a záložní spolek, lidová škola hospodářská, knihovna obecní, spolek hasičský a divadelních ochotníků, Sokol a p. V přítomné době získalo hospodářství obecní od velkostatkáře K. Parishe opět starý krásný les *Sekyři* a jednotliví hospodáři úrodné pozemky v *Poříčí*.

Do života politického vyslala Líšnice krátce před válkou *poslance* rolníka *Josefa Kepřtu* a roku 1931 druhého poslance rolníka *Jaroslava Záreckého*. Historické reminiscence vybavuje turistická stezka Českých bratří, vedoucí z Kunvaldu přes Líšnici do Kyšperka.

Význam Líšnice v budoucnosti zajisté ještě povznese projektovaná *vodní přehrada* pastvinská.

LITICE NAD ORLICÍ. Všechn klid a ticho odlehlých samot může dáti unavenému hostu malá vesnička v překrásném horském údolí a při železniční trati Hradec Králové—Hanušovice, *Litice nad Orlicí*, oblíbené a vyhledávané letní sídlo. *Divoká Orlice* si vyryla v nejzápadnější části Žamberska velikým obloukem v žulových skalách kolem strmého ostrohu hluboké koryto, jehož zalesněné stráně, všemi odstíny zelené barvy hrající, příkře se řítí do řečiště s křišťálovou vodou a s kamenným mořem balvanů. Chlumy, sto — dvě stě metrů nad vesničkou se vypínající, ohraničují obzor tak, že je tu viděti pouze les, kopec a pár měřic oblohy, jak místní lidé říkají.

Po celý rok je tu jako za kamny, nerušené *bezvětrí* a jenom za trvalých dešťů se mlhy dlouho válejí nad lesy. *Divoká Orlice* oplývá tu bohatstvím pstruhů, lipenů, úhořů a parem, v lesích a skalách je s dostatek skryší pro množství sov, ale vrabců a skřivanů v Liticích není. V obci je obecná škola jednotřídní, železniční stanice,

Kyšperk. Městská vodárna. Nakl. K. Barvtnek.

bývalý lovcí zámek, pod hradem zajímavá dřevěná zvonička, pomníček Husův z r. 1920 a několik nových vilek.

Z celkové plochy obecního katastru je 75% půdy lesní a jenom 5% půdy orné. Obživu dávají obyvatelstvu hlavně veliké a moderně zařízené *litické lomy*, jež zaměstnávaly až 350 dělníků i z okolních obcí a vyvážely ročně 10.000 železničních vozů výborné litické žuly a stavebního materiálu z místní cementárny a omítkárny (omítka Orlit). Starší ženy ještě paličkují krajky a v létě bývá padesát letních bytů stále hosty obsazeno.

V tomto rozkošném zákoutí stál od XIII. století pevný *hrad* na vysoké ostrožně (470 m nad mořem a 95 m nad okolím), která se sousední strání hory *Kletné* je spojena tak úzkým a neschůdným hřebenem, že po něm i jednotlivec velmi nesehnadno přechází. Tento *hřeben* je prokopán jednak *tunelem železničním* (273 m dlouhým) a jednak tunelem vodním — *Myší dírou*, — jenž byl pracně do skály vytesán v XVI. století za panství Pernštýnů podle pověsti tureckými zajatci.

Hrad litický patřival *českým králům* Karlu IV. a Jiřímu z Poděbrad a na něm byl vězněn vynikající husitský kněz *Václav Koranda*, jenž zde zemřel a byl pravděpodobně pochován na hřbitově v Německé Rybné.

V dobách panské slávy byly Litice nad Orlicí *městečkem*. Na obecním úřadě je dodnes uloženo obecní razítko z roku 1740 s nápisem Mestis Litic a ve znaku je věž hradní.

Krásné zříceniny hradní byly posledně opraveny za součinnosti památkového úřadu roku 1925, aby z nich zůstalo budoucnosti zachováno to, co ještě nezničil zub času a zlovolná ruka hrabivého poustevníka v XVIII. století. Al. Jirásek píše o Liticích n. Orl. na počátku i na konci svého literárního díla.

V nejnovější době byla vybudována pod Myší dírou při Divoké Orlici, jejíž koryto zde opouští Žambersko ve výši 340.62 m nad mořem, t. č. nejmoderněji zařízená a první automatická *elektrárna* v celé republice, která bude mít veliký význam pro celou královéhradeckou oblast východních Čech.

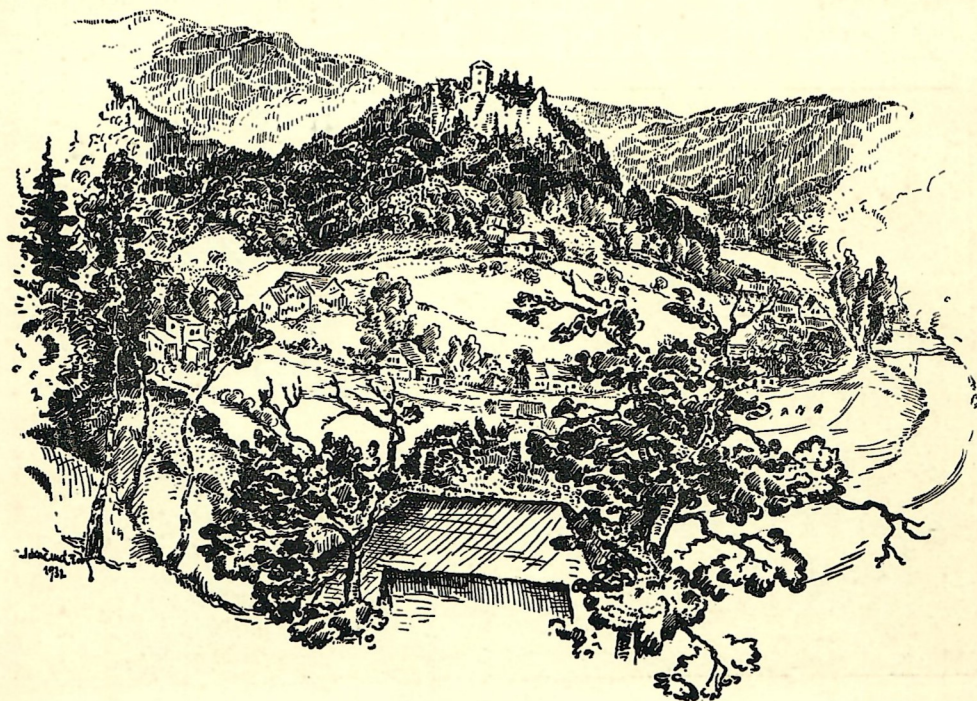
Kyšperk. Pohled s letadla. Nakl. K. Barvíněk.

Kde ve středověku vířil skvělý život rytířský a kde později zely jenom strašidelné trosky minulých dob, tam staví nová doba svého druhu pomníky moderního života a lidského snažení.

LUKAVICE prostírá se v délce 2 km mezi Žamberkem a Kyšperkem v širokém úvalu od severu k jihu se svažujícím. Již za Karla IV. bývala v této starobylé a významné obci *fara*, která však v době husitské asi nebyla obsazena pro nedostatek kněží, ale již před rokem 1620 měla opět svého kněze. K obvodu duchovní správy lukavické patřily tehdy obce Orlice, Kunčice, Kyšperk, Nekoř, Těchonín, České Petrovice, Mistrovice, Lubník, Sobkovice, Celné, Studené, Písečná, Žampach, České Libchavy, Hejnice, Dlouhoňovice, Rotnek a Hnátnice. Když byla roku 1673 založena fara v Písečné, byly k ní připojeny od farnosti lukavické obce Žampach, České Libchavy, Hejnice, Dlouhoňovice, Rotnek a Hnátnice.

V místním kostele sv. Filipa a Jakuba z roku 1639 s gotickou presbyteří je *pamětní deska* s nápisem: „Před Vánoci Léta Páně 1572 začalo mřít a pomřelo lidí obojího pohlaví v této poctivé osadě malých a velkých 232 osoby.“ Od pradávna bývala u fary i škola, o níž první záznamy jsou z roku 1646. Roku 1713 dala městská rada v Kyšperku napsati učiteli lukavickému tři prosebné listiny ke sbírkám na pomník morový. Ale již roku 1726 odvezl farář lukavický po průvodě o Božím těle monstranci do Kyšperka a kostel v Lukavici stal se od té doby pouze chrámem filiálním. Dodnes proto nemohou Lukavičtí zapomenouti Kyšperským, že jim „odvezli pána boha.“ Za války sedmileté byl Prušáky popraven u sv. Trojice v Kyšperku lukavický sedlák Josef Hubálek, kterážto událost byla literárně zpracována v dramatech.

Lukavice patřivala k panství kyšperskému a s ním prožívala své osudy. Její jméno a dva srpy na obecním razítku svědčí, že je to obec zemědělská s uspokoji-

J. Krčmářová: Litice nad Orlicí.

vými poměry majetkovými. Místním hospodářům nejvíce vynáší *chov dobytka* hovězího a vepřového, neboť mají dosti vydatných luk, zavlažovaných potůčkem lukavickým a jeho přítoky. Podnikání zemědělské podporuje zde „Hospodářskočtenářská beseda“, záložna a mlékárna, která vyváží výborné čajové máslo. Největším zemědělským podnikem je místní panský dvůr.

Mnoho místních lidí pracuje v různých závodech obou sousedních měst a ve službách železničních na nádraží v Kyšperku. Významnější podniky jsou *karosárna* a dvě dílny na *zboží smyčkové*. Elektrická energie byla tu zavedena v roce 1923.

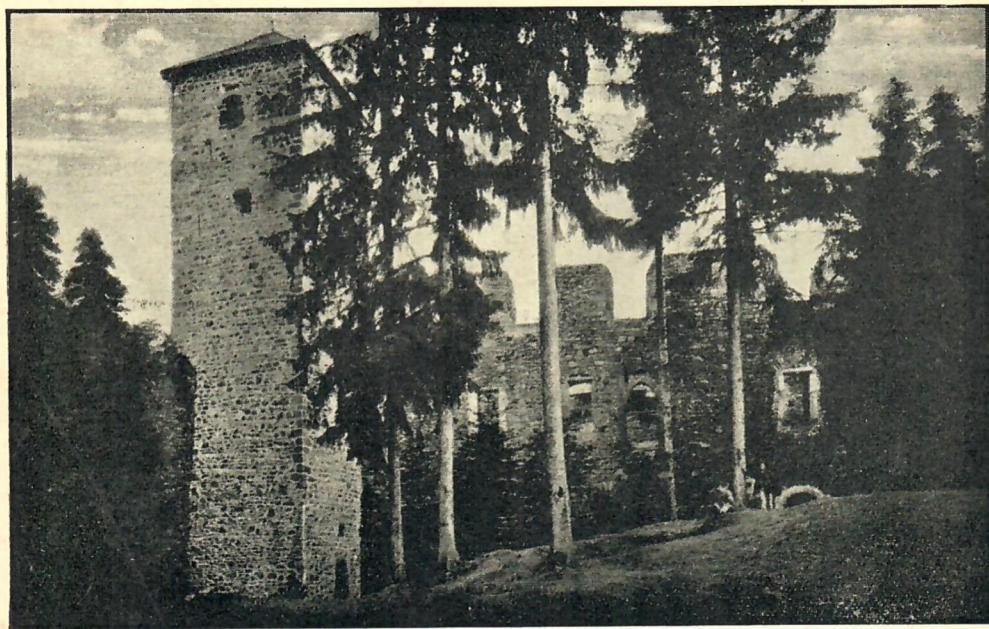
Obec zdobí pěkná trojtřídní škola se zahradou, naproti níž je sokolovna.

Spojení s okolím zprostředkuje linka autobusová a tři telefonní stanice.

Roku 1893 byla nalezena v Lukavici hliněná nádoba se 400 pražskými groši a husitskými denárky.

MISTROVICE ukrývají své chaloupky, vůni a májové půvaby rozkvetlého stromoví i skromný a chudý život svých obyvatel v údolí nepatrného potůčku pod kopcem Balašovým (547 m) a Židovým (573 m), v lesích nad Jablonným n. O. směrem k Orlici a Kyšperku a jen kostelík z roku 1876 s vysokou věží prozrazuje zdaleka rozkošný úkryt vesničky, nad níž vévodí.

Bývaly majetkem vládek z Orlice. Asi roku 1393 spadly odúmrtím i s ostatním zbožím orlickém na krále, jenž je udělil svému královskému strážci Tvochovi i s přídomkem „z Orlice“, vládli jim Žampachové, až roku 1650 byly trvale připojeny k panství kyšperskému. Prastaré vztahy k sídlu nejstarší vrchnosti dosvědčuje „*Umrličí cesta*“, po níž chodily až do roku 1875 pohřební průvody z Mistrovic do kostela a na hřbitov v Orlici. I docházkou školní byly původně přiškoleny ke staré škole orlické. *Rychta* mistrovická stávala na místě hostince u Novotných č. p. 1., kdež bývala kdysi panská myslivna. Robotní povinnosti byly v obci tak tíživé, že ma-

Litice nad Orlicí. Na hradě.

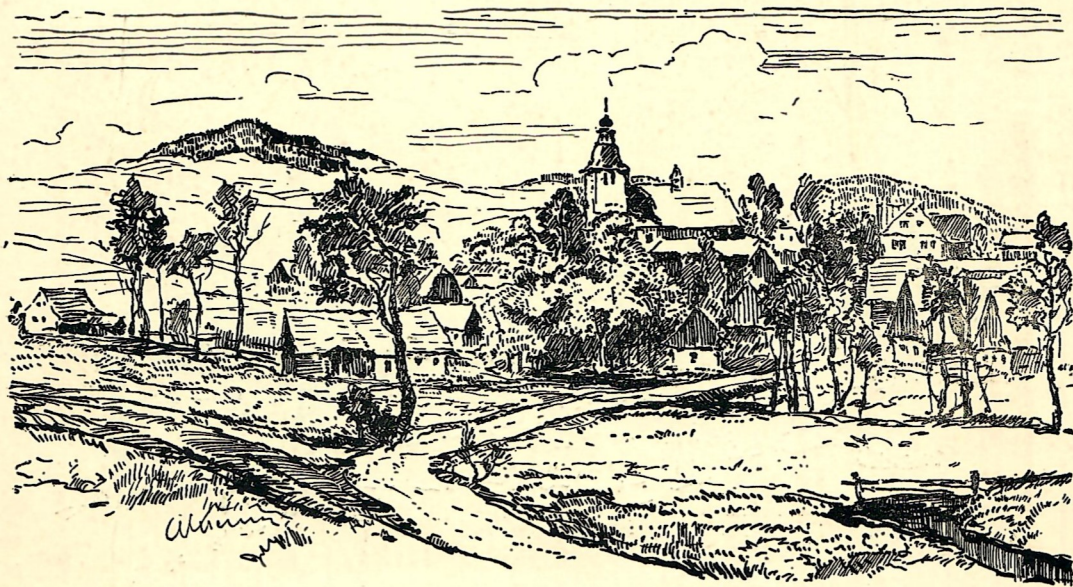
jitelé velkých usedlostí vyměňovali je za chalupy, ba přenechávali raději své pozemky vrchnosti, jako se stalo ku př. u čísla 100 v Žejbrovce. Prastará osada *Lubník* u Jablonného n. Orl. patřila do nedávné doby k Mistrovicím.

Katastr obecní je na rozhraní útvaru křídového a prahorního, celkem málo úrodného. Ač místní zemědělci získali pozemkovou reformou přiděly od velkostatku kyšperského, nestačí půda uživiti všeho obyvatelstva, jež proto si hledá práci v místních *žulových lomech*, na velkostatku kyšperském, na dráze a v závodech v Jablonném n. O. Výroba tovární vytlačila již téměř docela staré tkalcovství, domácí výrobu nitěných knoflíčků a zboží kartáčnického.

Hygienické poměry v obci velmi získaly zavedením elektrické energie a hlavně skupinovým vodovodem z roku 1926, uskutečněným za účinné finanční pomoci místního spořitelního a záložního spolku. Nerušený klid venkova, charakter vesnice, Tichá Orlice i blízké nádraží v Jablonném n. Orl. lákají do Mistrovic letní hosty a turisty k příjemnému pobytu kratšímu i delšímu.

NEKOŘ, rozlehlý horský městys, prostírá se severovýchodně od Kyšperka v úzkém údolí Divoké Orlice na přilehlých rovinkách a příkrých stráních a při okresní silnici, vedoucí z Líšnice do Bredůvky, v celkové délce 6 km. Půvabné a turisty hojně navštěvované údolí *Divoké Orlice* přechází tu z útvaru prahorního do křídového a její řečiště obrací se u „*Babí skály*“ náhle k západu. Geologicky zajímavé jsou místní lomy pískovcové, skupina bludných balvanů žulových uprostřed luk v „*Horních drahách*“ a stopy starého koryta z doby, kdy prý se řeky Divoká a Tichá Orlice spojovaly u Verměřovic.

Prastarý původ obce dosvědčuje její jméno Nekoř, jež je asi přivlastňovací tvar osobního jména *Nekor* (jako Chotěboř ze jména Chotěbor) a znamenalo asi Nekorův dvůr a pod. Kmen u jména Nekor je též jako u slov po-kor-a, ú-kor a pod. Z nejstarší doby jsou nepatrné zbytky starodávného opevnění na Vejrově t. zvané „*Hradisko*“ a „*Šance*“ a pomístná jména Hylvát a Hať. Tvrz na „*Hradisku*“ prý střežila starou obchodní stezku, vedoucí od Ústí n. O. a Kyšperka přes Nekoř k Zaje-

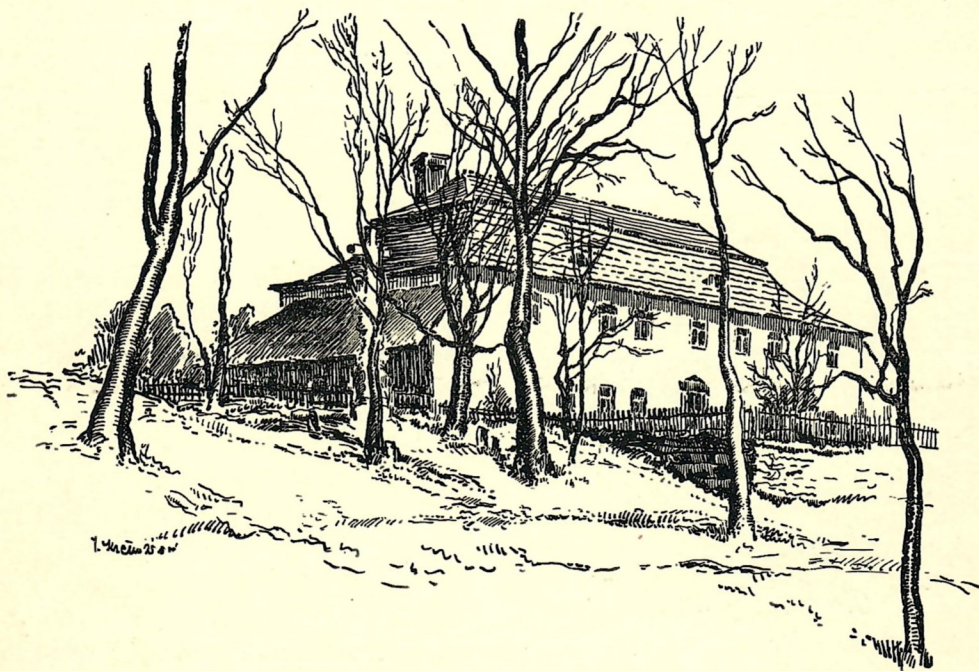
A. Krémář: Lukavice.

činám, Bartošovicím, Kunštátu a do Kladska. Pojmenování lávky „hamernice“ a luk „hamra“ svědčí, že bývaly tu v dávných dobách i hamry na místě nynějšího mlýna.

Jako *farní osada* (plebania) se připomíná již roku 1344. Nejstarší dřevěná kaple stávala prý u čísla p. 139. Kostel sv. Mikuláše z roku 1698 má zvon z roku 1576, snad ještě z původního dřevěného kostela. Škola při faře se připomíná již r. 1705.

Nekoř patřivala k panství žampašskému a kyšperskému a měla r. 1606 celkem 33 „gruntovníků“. Osada *Údolí* byla založena r. 1693 jako trestanecká kolonie pro odbojné robotníky, odsouzené v hlubokém, zalesněném údolí o samotě dřevo rubati. Osadu *Bredůvku* a *Bořitavu* založili r. 1734 hrabě Jan Václav Breda a jeho manželka Bořitová z Martinic, majitelé panství kyšperského. Jednotlivé části obce a to Horní Nekoř, Dolní Nekoř, Bredůvka, Bořitov a Údolí měly své vlastní rychtáře až do roku 1850. Na městys byla povýšena roku 1901 a v obecní pečeti má zkřížené hrábě.

Obyvatelstvo je většinou odkázáno na skrovný výtěžek z polního hospodářství a na výdělek z drobných řemesel a výroby domácí; dělnictvo t. č. trpí nezaměstnaností. Domácky se vyrábí zboží smyčkové, košíkářské, prošivané pokrývky, žíněnky, koberce, výšivky, paličkované krajky a nitěné knoflíky. V létě vyvážejí se nasbírané jedlé houby. Dvě bývalé sirkárny byly zrušeny r. 1920. Z místních podniků průmyslových zasluhuje zmínky mlékárna z roku 1907, strojárna na hospodářské stroje a čerpadla Fr. Šmoka, výroba kremu na boty. Síť elektrická je v obci rozvedena od roku 1930. *Továrna* na látky (flanely, zefíry, barchety a pod.) fy „Akciové textilní závody Jan Hernych a syn“ zaměstnávala do roku 1929 průměrně 350 lidí na 586 stavech a vyvážela zboží do Ameriky, Egypta, na Balkán a do Malé Asie. Toho času nepracuje. Stojí na místě, kde v XVII. století bývala papírna a později mlýn s bělidlem.

J. Krčmářová: Fara v Nekoři.

Roku 1884 byla zřízena v obci *liheň* pro *umělý chov ryb*, v níž se ročně vy-
pěstuje 80.000—100.000 plůdků pro okolní rybářské spolky a řeky.

Nekoř má obecnou školu pětiletou, faru římskokatolickou, poštu, četnickou
stanici, vodoměrnou stanici na D. Orlici, deštoměrné stanice na Bredůvce a Vej-
rově, záložnu od r. 1881, Raiffeisenku a skupinový vodovod ze Suchého vrchu.

Dobrodincem školy a obce byl místní rodák *PhDr. Mikuláš Tomek* (nar. 6./12.
1791 a zemř. 11./7. 1871), probošt kapitoly svatovítské v Praze. Rodák nekořský
prof. *PhDr. Mikuláš Šmok*, člen zemské školní rady, sepsal učebnice matematiky
a fyziky pro školy střední. *Inž. Karel Dostálek*, ministr veřejných prací, je žákem
obecné školy nekořské.

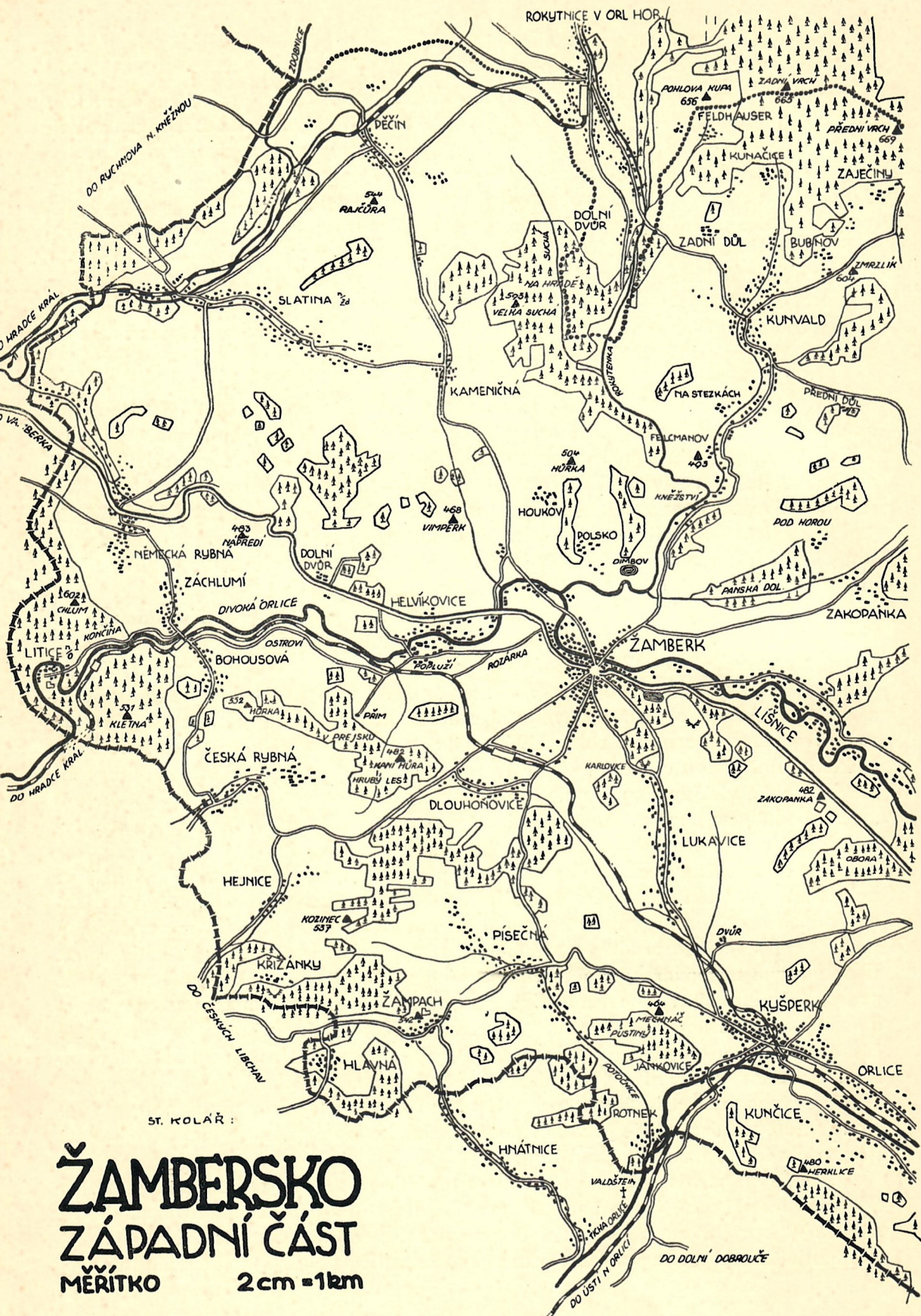
Kéž brzké oživení hospodářského života přinese co nejdříve práci a výtěžek
těžce strádajícím nezaměstnaným této obce! Stavba údolní přehrady pastvinské by
značnou měrou prospěla i Nekoři.

ORLICE bylo původně jméno starodávné tvrze, kterou na místě nynějšího pan-
ského dvora založili *vládkové orličtí* východně od Kyšperka na planině od severu
k jihu sesvažující a jimž patřily i sousední Kunčice, oddělené jenom Tichou Orlicí. Prvý
známý držitel tvrze Ivan z Orlice v letech 1361—1366 byl i patronem kostela. Ves-
nice při tvrzi se jmenovala *Louka* (latinsky Pratum) a teprve od roku 1406 přijala
jméno Orlice. Již za Karla IV. byla v obci katolická fara, v níž konali bohoslužby
mnichové kláštera sv. Kříže, což vede k domněnce, že tu býval neznámý klášter, Hu-
sity v okolí Brandýsa nad Orl. zničený. Roku 1467 stala se farou bratrskou. Proto
byla v době protireformační zrušena, přenesena do Lukavice r. 1627 a starý kostel
ponechán osudu. Duch doby na počátku XVIII. století dal vznik novému filiálnímu
kostelu v letech 1709—1711, jehož dvě štíhlé věže jsou zdaleka viditelné. Na jeho
vnějších stěnách je zasazeno pět *náhrobních kamenů vládků* z Orlice ze století XVI.
a XVII., přenesených sem z původního starého kostela. Z doby bratrské se zacho-
valy dva *kostelní zvony* z roku 1497 a 1498, z nichž starší je t. č. v kostele kun-
čickém. Uměleckou cenu má křížová cesta a oltářní obraz chrámový od *Jana Um-
laufa*, malíře v Kyšperku. Vedle bývalé fary (později vrchnostenské hospody, dnes
„u Svobodů“) na horním konci vesnice byla zřízena roku 1793 *škola* pro obce Or-
lici, Kunčice, Mistrovice a Šedivec.

Téměř polovinu obecní půdy zaujímají pole a skoro u všech stavení je zahrádka
nebo sad. Pokročilí obyvatelé obce žijí čilým životem kulturním i spolkovým. Za-
městnávají se většinou polním hospodářstvím a chovem dobytka. K průmyslovému
zpracování živočišné produkce si založili družstevní *mlékárnu* se sběrnou vajec.
Uspokojivým hospodářským poměrům dobře prospívá *Kampelička*, společná rovněž
pro Orlici a Kunčice. Více než třetina obecní půdy patří velkostatku. Značné hospo-
dářské škody působí jarní povodně a přívaly. *Tichá Orlice* se tak rozvodňuje, že
část vesnice „*Na ostrově*“ bývá úplně od osady odříznuta. Proto se postupně regu-
luje. U Vondrova rybníka při vodním náhonu je mlýn a pila.

Ve východní třetině katastru se šíří krásné lesy s přívětivou myslivnou *Macho-
vicí*. V *Jablonském lese* je předmětem všeobecného podivu javor klen dvě stě let
starý a chráněný Památkovým úřadem.

Důležitým zdrojem výtěžku je místní továrna na zboží bavlněné firmy *Ludvík
Weiss*, v níž při plné zaměstnanosti bývá 500 dělníků a pro něž má továrna vlastní
kolonii bytů pro 100 rodin. Kromě toho pracují místní dělníci v továrnách v Ústí n. O.,
v Hnátnici, v Kyšperku a v Žamberku a jako železničáři na kyšperském nádraží.

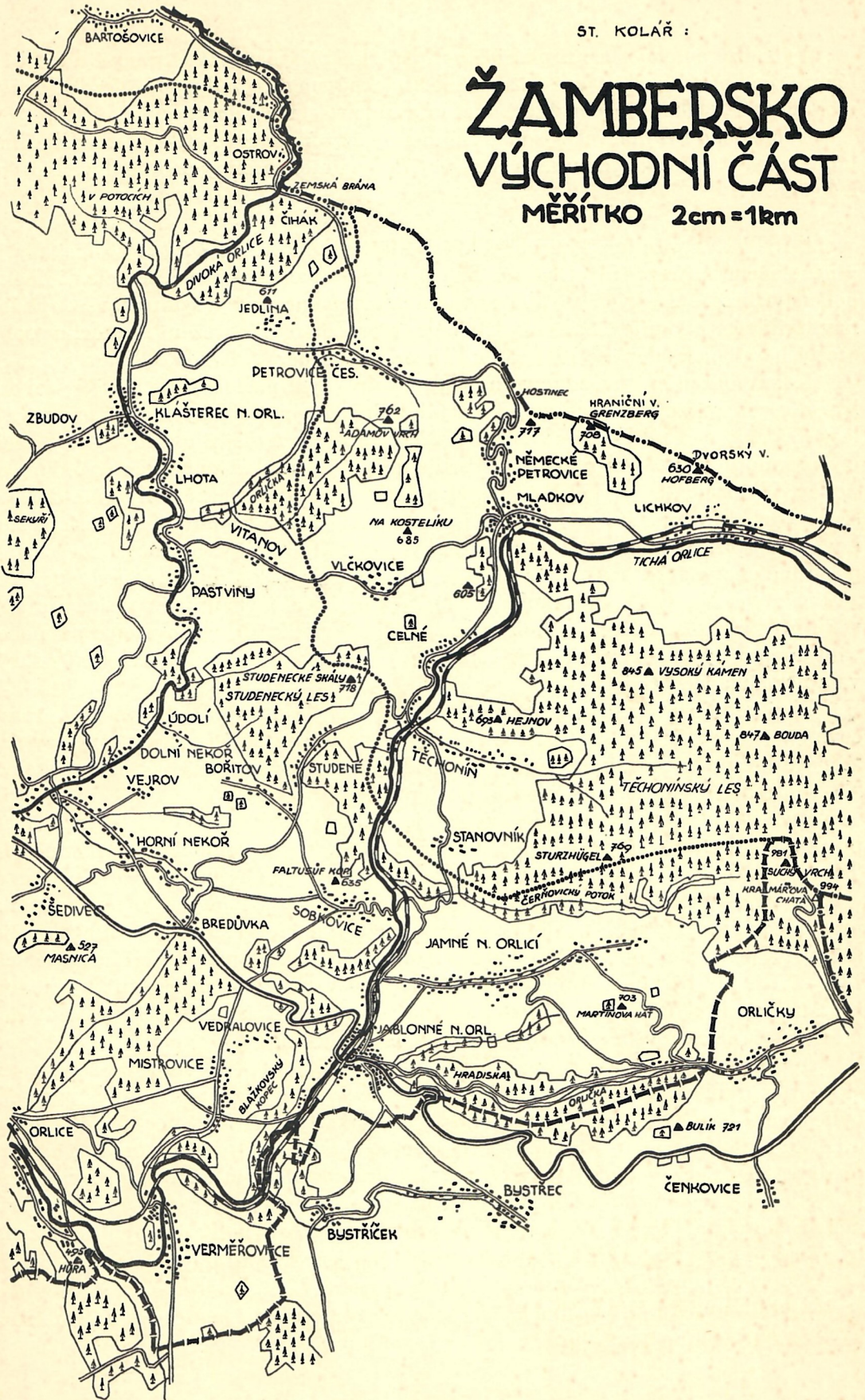
ST. KOLÁŘ :

ŽAMBERSKO ZÁPADNÍ ČÁST

MĚŘÍTKO 2 cm = 1 km

ŽAMBERSKO VÝCHODNÍ ČÁST

MĚŘITKO 2cm = 1km

Výhodná poloha obce u nádraží v Kyšperku přispěla zvláště v nové době k čí-
lému stavebnímu ruchu, jenž dal obci elektrickou energii, vodovod, železobetonový
most přes T. Orlici, obecní dům, telefon a mnoho staveb soukromých.

Geologickou zajímavostí jsou četné někdy až půlmetrové otisky a zkameněliny
v *opukových lomech* a na lukách silná vrstva vyvinuté *rašeliny* pod náplavem písku
a šterku.

PASTVINY přejímají všechny krásy klášterského údolí *Divoké Orlice*, aby je
v neztenčené míře předaly Nekoři. Snad proto je tam tak krásně, že nemají jiného
bohatství kromě rajsých půvabů přírodních a než upřímných sympatií všech, kdož
navštívili toto opomíjené zákoutí orlického ráje. Zde našli osvěžení a potěchu osoby
o celý národ nejzasloužilejší (Jirásek, Theer, Liebscher, Kalvoda, Oliva a j.).

Když pohraniční hvozdy zvolna ustupovaly obydlím lidským, pásali pasáci do-
bytek vrchnosti ze Žampachu v travnatých končinách pastvinských a při tom mýtili
lesy (les *Obžár*) a zakládali nová *pastviska*. V místech nynější hájovny č. p. 21 měli
čtyřhrannou ohradu pro dobytek a srub z neotesaných klád na ochranu před nepo-
hodou. V rozích ohrady rostly lípy, z nichž stojí u zmíněné hájovny ještě dvě asi
šest set let staré a patří k nejpamátnějším stromům v naší krajině. Tito pasáci a slu-
hové dostávali za své služby od žampašských pánů pozemky, na nichž si vystavěli
postupně chaty a tak povstala osada i její jméno *Pastviny* a její kdysi kvetoucí část
„*Orlička*“ na obou březích potoka *Bublačky*, která však byla úplně zničena Slezany
roku 1421 a zarostla lesem téhož jména. Z dob husitských zachovalo se pojmeno-
vání domku bývalé staré kovárny č. p. 6 „*u princezny*“, v němž prý se tehdy skrý-
vala neznámá šlechtična.

Obcí vedla stará a živá cesta ze Žamberka do Mladkova. Vozkové rádi přeno-
covali v proslavené *hospodě* pastvinské, která mívala vlastní *kovárnu*, konírny pro
18 párů koní a zachovala se v původní podobě až do roku 1913. Od konce století
XVI. udržuje se nepřetržitě v rodě Vágnerově.

První historická zmínka o Pastvinách je z roku 1513, kdy měly 7 selských statků
po 3 koních a po 300 mírách pozemků a 8 statků po 2 koních a po 200 mírách.
Tehdy bývaly Pastviny důležitou osadou s poměrným blahobytem.

Ze strastiplných dob válek o Slezsko zachoval se nad mlýnským splavem na
pravém břehu řeky val a pověst, že někde na pozemcích č. 1., tehdejší *rychty*, je
zakopána prušácká vojenská pokladna. Panský dvůr pastvinský byl zřízen v letech
1710—1713, ale již koncem téhož století byl v rozvalinách a rozprodán; z jeho po-
zemků vznikla nynější část Pastvin, řečená *Vitanov*. Roku 1780 měla obec 46 do-
movních čísel na levém a 24 čísel na pravém břehu řeky.

Domácké tkalcovství přineslo do Pastvin na počátku XIX. stol. lepší časy, jež
však brzy prchly s všeobecným úpadkem tohoto výdělečného zaměstnání a obyvatelé
byli nuceni hledati si práci v továrnách a na velkostatkách v Německu, Rakousích
a j. V posledních třech desetiletích se jedná o stavbu nákladné *přehrady pastvin-
ské*, která by zachycováním vodních přívalů bránila ničivým účinkům rozvodněné
D. Orlice, byla reservoiem pro dobu sucha a poskytla dostatek vodní síly k elektri-
saci širého okolí. Tento neuskutečněný projekt brzdí jakýkoliv rozvoj obce, jež má
býti zaplavena a přemístěna na břehy vzniklého jezera. Pastviny se rapidně vyli-
dňují. Ze snahy alespoň trochu pomoci vznikla v obci r. 1920 *státní krajkářská škola*.
Jest si přát, aby Pastvinám byly dány co nejdříve toužené podmínky dalšího roz-
květu a lepší budoucnosti.

Mají výhodné autobusové spojení s Žamberkem, Kyšperkem a Bartošovicemi. V přítomné době staví se již silnice od Líšnice k Pastvinám a viadukt nad projektovanou přehradou.

PĚČÍN připomíná svým jménem Pieku (Pěku), prvního držitele svého z rodu pánů z Rychnova, kteří okolo roku 1260 založili v nejsevernější části okresu žamberského na strmé skále nad řekou Zdobnicí *hrad* k ochraně sousedních „*horských dědin*“ a jehož *podhradím* byla stejnojmenná vesnička při soutoku Červeného a Stříbrného potůčku. Před rokem 1318 byl majitelem Pěčina a Rokytnice v O. H. Hroznata, kanovník pražský, jenž stížností u zemského soudu se domáhal náhrady na pánech z Rychemberka (dnešní Liberk) za vypálená stavení v Pěčíně a Rokytnici a za uloupené koně, ovce a jiný majetek. Za něho pravděpodobně byl v obci založen první dřevěný kostelík s farou. Ze XIV. století se zachoval starobylý *kostelní zvon* s nápisem „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango. Dominus vobiscum.“ (Živé volám, mrtvé oplakávám, blesky drtím. Pán s vámi.) Druhý zvon z roku 1460 byl zničen válečnou rekvisicí roku 1916.

Okolí Pěčina bylo osídleno již v šerém dávnověku, jak dosvědčují místní nálezy pazourkových hrotů k šípům, dva bronzové náramky, železný hrot oštěpu, kosti ulovených zvířat a p. V blízkém lese na „*Hradisku*“ v Suché stával již za Slavníkovců *hrad* s předvěkou staroslovanskou osadou trhovou, jenž střežil na jižním svahu Orlických hor s prastarým opevněním u *Zaječín* a na Schwarzer Bergu *orlickou stezku* do Kladska tak, jako na severu byla ochranou stezky náchodské památná Branka u Náchoda.

Hrad pěčínský byl zničen Slezáky roku 1421, poněvadž jeho majitel Hynek mladší z Rychnova byl věrným stoupencem Žižkovým. Vilém z Pernštejna spojil koupí trvale osudy Pěčina a Slatiny n. Zd. s historií panství litického. Ve století XV. a XVI. byl Pěčín většinou českobratrský a Čeští bratři měli uprostřed vsi na louce u č. p. 47 svoji modlitebnu a „na krehůvku“ pohřebiště.

Roku 1648 bylo v Pěčíně 20 rolníků a 4 chalupníci, 26 koní, 13 volů, 45 krav vlastních a 79 najatých a 73 telat. V roce 1713 měl 186 duší, roku 1782 již 502 obyvatel a roku 1826 měl 952 obyvatel ve 146 domovních číslech. Po válce třicetileté docházeli do Pěčina kněží ze Žamberka a proto se staly pěčínské zádušní pozemky majetkem děkanství žamberského. Samostatnou lokalití se stal pěčínský kostel roku 1788. Když starý kostel, vystavěný kolem r. 1400, hrozil spadnutím, byl postaven roku 1729 kostel nynější, nedaleko něhož je mariánská socha z roku 1795. První záznamy o škole, která je t. č. trojtřídní, hovoří o škole „u kantůrků“ v č. p. 40 od roku 1721. Rychta bývala v čísle pop. 90.

V letech 1825, 1827 a 1829 se vzbouřili obyvatelé Pěčina, Kunvaldu, Kameničné a Slatiny proti vrchnosti pro těžké roboty, ale byli krutě potrestáni.

Pěčín zachoval si vždy ryzí národní charakter a stál neochvějně jako uvědomělá *česká bašta* v nejbližším sousedství poněmčené Rokytnice v O. H.; byl vždy v popředí osvětového a hospodářského snažení. Usilovnou a promyšlenou prací, racionálním hospodařením a rozumnou šetrností dopracovali se naši horalé celkem příznivé životní úrovně a poměrného blahobytu. Důkazem jejich vyspělosti je celá řada dobře prosperujících kulturních a hospodářských spolků, lidová škola hospodářská, elektrisace obce, *mlékárna*, poštovna, okresní lom, Raiffeisenka a p. Pěčín dává příklad, jak inteligentní horal vítězí i nad nepříznivými poměry přírodními.

Útulné zákoutí pěčínské si zamilovali umělci-malíři Nejedlý, Horký, Trampota,

sochař Kubíček, místní učitel a spisovatel Karel Rožek (K. Egor), Al. St. Novák, místní farář a jiní. Horské půvaby přilákaly sem JUDra Lad. Riegra, Vrchlického, Otakara Theera, MUDra Ed. Alberta a j.

Československé turisty vede do Pěčina překrásným údolím řeky Zdobnice turistická stezka a železniční trať z Doudleb n. Orl. do Rokytnice v O. H. i autobusové spojení z Rychnova n. Kněž. a Žamberka.

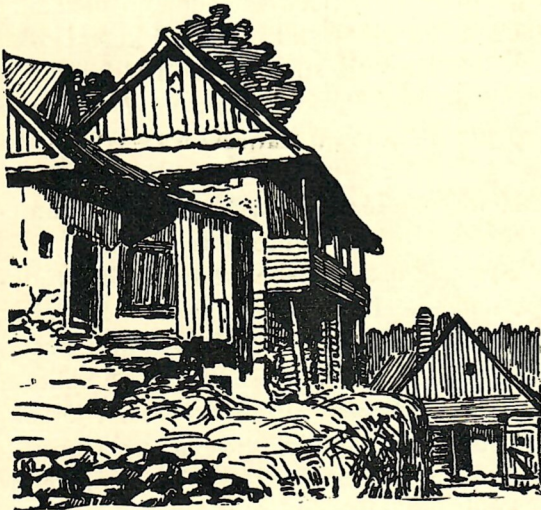
PÍSEČNÁ. Pod tmavě zeleným *Žampachem* a na písčitéch, krevelově zbarvených svazích je roztroušena starobylá vesnička Písečná, při potůčku, jehož vody odtékají do Tiché Orlice. V lučinách údolí potoka bývalo kdysi několik rybníků, po nichž zůstaly zbytky hrází, pomístná jména „na hrázi“ a na „rybníce“ a dva malé rybníčky se dvěma horskými mlýny.

Všechny ruch a život této táhlé vesničky soustřeďuje se ve středu obce na křižovatce silnice do Kyšperka, Žamberka a Žampachu, s nimiž ji spojuje autobusová linka. Horní i dolní konec Písečné žije si naproti tomu tichým životem zemědělského venkova. Půda, která plodí zde brambory výtečné jakosti, je hlavním živitelem obyvatel, kteří si založili družstevní *mlékárnu* a spořitelni a záložní spolek i pro sousední obce. Dolní polovina vesnice („*Kujavy*“) používá všech výhod elektrisace. I telefon je v místě.

Písečná má dvoutřídní školu a farní kostel s řadou zajímavých historických památek (drátěná košile, starý meč, starý obraz rytíře, erby na skle z r. 1601).

Její historie je spojena s osudy panství žampašského. Jméno Žampach (Sandbach) je pouhý překlad jména Písečná. V nynějším čísle p. 36 býval kdysi panský dvůr a stará rychta a na dolním konci v *Kujavách* panský pivovar, z něhož náhodou byly objeveny sklepy. I *klášter cisterciácký* prý v Kujavách stával. Na místním hřbitově jsou *náhrobky* pánů Bukovských z Hustiřan, bývalých majitelů panství žampašského. Pojmenování „na školnisku“ ukazuje, kde stávala kdysi stará škola z roku 1716. Ještě dříve před tím bylo vyučováno po chalupách. Druhá školní budova byla vystavěna r. 1783, třetí v roce 1848.

Farní kostel stával v obci již za Karla IV. a v dnešní podobě je z roku 1782. V něm se uchovává na postranním oltáři kříž ze staré kaple Sv. Kříže na hradě Žampachu, zbořené asi r. 1787. Z téže kaple byl sem přenesen i náhrobní kámen s postavou rytíře v brnění z roku 1562. Zvon „Klekáník“ byl ulit r. 1484. Druhé dva zvony z r. 1533 a 1561 byly zničeny za války světové. Fara byla opět obnovena roku 1716.

B. Klepl: Chalupa z Rotneku.

ROTNEK je nejmenší katastrální obec soudního okresu žamberského, tulící se v půvabném zákoutí při Tiché Orlici na jih od Kyšperka. Krevelem nápadně zbarvená půda permského útvaru dala přilehlavé jméno vesničce, jejíž vznik spadá do doby německé kolonisace na Žambersku a sousedním Lanškrounsku a jejíž osudy jsou spojeny

s historií zboží kyšperského. O Rotneku se říká: „Až budou všichni rotnečtí doma, bude soudný den“. To proto, že místní chudické a nepříznivé existenční podmínky nutí muže i ženy od pradávna, aby si hledali výdělek v nejrozmanitějších zaměstnáních po širém okolí. Školní mládež dochází do místní školy jednotřídní a do škol v Kyšperku.

Křišťalová voda zasněných tůní Tiché Orlice, les a kříž na vysoké skále, „Hrubý kámen“ řečené, nad obcí zdaleka viditelný a od nepaměti zde stojící jsou opředeny četnými pověstmi. Z dávných dob je i pojmenování místa „*Ve valech*“ nad Hrubým kamenem, kde stávaly hlídky, střežící přístup ke hradu Kyšperku.

ČESKÁ RYBNÁ vznikla v bažinatém údolí malého potůčku, který má spád od východu k západu, protéká dvěma rybníčky a u Sopotnice se vlévá do Divoké Orlice. Dodnes lze viděti v nejbližším okolí zbytky hrází asi 15 rybníků, v nichž kdysi byly chovány ryby pro vrchnost. Staré místní mokřiny dosvědčují pomístná jména „Mokrá louka“, „Sítiny“ a „Crk“. V obecní pečeti jsou dvě ryby (kapři) nad sebou, horní vlevo, dolní vpravo hledící.

V obci je obecná škola trojtřídní a Kampelička od roku 1904.

Drobné, přízemní a většinou ještě dřevěné domky jsou dokladem chudých a nepříznivých místních sociálních a hospodářských poměrů. Tři pětiny dělníků z obce hledá práci v litických lomech, poněvadž by jich polní hospodářství neuživilo. Děti a ženy paličkují krajky. Přes to vše zvelebují se Česká Rybná a stává se dokladem, že vytrvalá práce školy a učitelstva vítězí i v poměrech nejnesnadnějších.

Pozemkovou reformou získala obec 24·4781 ha půdy.

Patřila vždy k panství litickému a k farnosti sopotnické. Podle tradice byla Česká Rybná povinna robotou při stavbě hradu litického; potřebné vápno se prý pálilo na „Vápence“ (pozemky statku č. 3) a dováželo na hrad po Kletné a Hřebínku. Později robotovali osadníci na dvoře Popluží. Z dob roboty se uchovaly na obecním úřadě dvoje železná pouta.

NĚMECKÁ RYBNÁ je chvalně známé letovisko při staré cestě od Kr. Hradce do Kladska. Po státní silnici z roku 1842 je dnes pravidelné autobusové spojení s Rychnovem n. Kněž., Vamberkem, Žamberkem a Jablonným nad Orl. Horní konec obce je seskupen na úpatí lesnatého Chlumu a dolní konec se trousí podél potůčku německorybenského až k jeho ústí do řeky Zdobnice. Část obce „*Dvorek*“ vznikla rozprodáním panského dvora roku 1789. Od středu obce u kostela je asi půl hodiny cesty chůze pěšky na zastávku v Bohousové na hlavní trati i na zastávku v Německé Rybné na dráze lokální Doudleby n. Orl.—Rokytnice v O. H. Jméno „Rybná“ vzniklo od rybníčků a bažin, jichž bylo zde hojně ve starší době. Přívlastek „Německá“ svědčí o tom, že obec byla původně osazena podle práva německého na rozdíl od starších osad, založených podle staršího a méně svobodného práva českého.

Blízké rozsáhlé lesy dávají množství dřeva stavebního i palivového, bohatství hub, jahod, borůvek, malin a ostružin a letním hostům možnost nejkrásnějších procházek a potulek. Pěkné jsou partie v „*Čertově dole*“ u Zdobnice, v údolí litickém, v zátiší na „Kněžství“ a j.

Dosti dobře situovaní místní hospodáři jsou většinou pokročilí absolventi škol rolnických a hospodářských a zdokonalují intenzivně zemědělskou výrobu rostlinnou i živočišnou. Chudší vrstvy osadníků zaměstnávají se jako dělníci v litických

lomech. Proslavené bývaly *krajkářky* německorybenské, které chvalnou pověst své vesničky i celého žamberského kraje dovedly zapřísti do kouzelného pavučí nejkrásnějších paličkovaných krajk.

Vypěstlost obce dokumentuje trojtřídní škola obecná, škola krajkářská od roku 1920, poštovní a telefonní úřad, elektrisace obce od roku 1924, dva vodovody, řada dobře prospívajících závodů živnostenských různých oborů a poměrně mnoho spolků vzdělávacích a svépomocných.

Německá Rybná patřivala k panství litickému a měla již ve XIV. století dřevěný farní kostel se hřbitovem mezi nynějšími pop. čísly 9 a 162. K nynějšímu chrámu byl položen základ 19. června 1748. Hlavní oltář je ozdoben obrazem sv. Jakuba, prý od P. Brandla. Na věži je zvon z roku 1558; dva zvony z roku 1765 a z roku 1604 byly zrekvirovány za války světové. Stará dřevěná fara byla vystavěna roku 1784, nynější roku 1848. Škola byla v obci založena roku 1778; přízemní školní budova o dvou třídách byla vystavěna roku 1820, jednopatrová nástavba školní je z roku 1879.

V přítomné době je tu dlouhá léta duchovním otcem biskupský kons. rada a děkan p. *Jan Selichar*, jenž si ve své faře založil skvělou obrazárnu, v níž největší cenu mají obrazy mistra Antonína Slavička. Slavní učenci, umělci a spisovatelé byli hosty pod jeho střechou a čerpali v Německé Rybné a v jejím krásném okolí podněty k další umělecké i vědecké tvorbě.

Ve dnech 21. a 22. června 1929 byla nám Německá Rybná nad všechny obce okresu vzácnější, neboť se v ní zastavil náš Osvoboditel, pan prezident republiky, tatíček *T. G. Masaryk*, aby zde přespal ve vilce paní Míly Masarykové a potěšil se s dětmi svého zesnulého syna Herberta.

SLATINA NAD ZDOBNICÍ objasňuje sama svým pojmenováním povahu místa, kde vznikla. Do slatinné kotliny v lesnaté krajině při Zdobnici a v přilehlém údolí Slatinského potoka přivedli ve XIII. století páni z Rychnova osadníky, aby tu lesy

Německá Rybná. Pohled s Chlumu. Nakl. Jos. Sedláček.

klučili a žďářili a půdu pro zemědělství připravili. To dosvědčují zdejší stará pomístná jména „Žďár“, „Klučejna“, „Špalky“, „Lysek“, „Na milíři“ a pod. Na „Dolních lesích“ u Sv. Anny nachází se ve hloubce 20 cm vrstva černé hlíny s četnými zbytky dřevěného uhlí ze spálených lesů; močálovitá luka u lesa „Obory“ se jmenují stále ještě „Hatě“ a na četných místech jsou „kyselé“ louky, ač jsou dnes již z velké části meliorovány. Na dvanácti místech v okolí obce lze viděti zbytky hrází rybníků, jež měly stahovati vodu z vysoušených pozemků (osada Rybná).

V části obce, řečené „Dvůr“, stávala prý v nejstarších dobách *tvrz*, která zanikla asi v XV. století. Na jejím místě byl postaven „Slatinský dvůr“ s masným krámem, jenž byl roku 1782 i s pozemky rozdělen a rozprodán deseti majetníkům. Zachoval se příkop kolem „Dvora“, starý vzhled budov a z nádvoří vchod do rozsáhlých sklepů, o nichž se bájí, že vedou až na kopec „Posvátník“, kde prý stával již ve XIV. století původní dřevěný farní kostel svaté Doroty a to na místě dosavadního kříže.

Nedaleko dvora stál v idylickém zákoutí u řeky Zdobnice panský mlýn pro Slatinu a Pěčín, jenž však byl prodán roku 1721 za 600 zlatých do soukromého majetku.

Vtání pana presidenta Dr. T. G. Masaryka v Něm. Rybné dne 21. června 1929. Fot. J. Friedl.

Ze XIV. století se našlo 13 pražských grošů ve hloubce 60 cm na pozemku p. MUDra Ad. Jakubce při sázení stromků roku 1928. U čísla 90 bývala asi stará dílna na výrobu zboží hliněného, jehož střeptiny se tu nalézají v zemi ve hloubce jednoho metru.

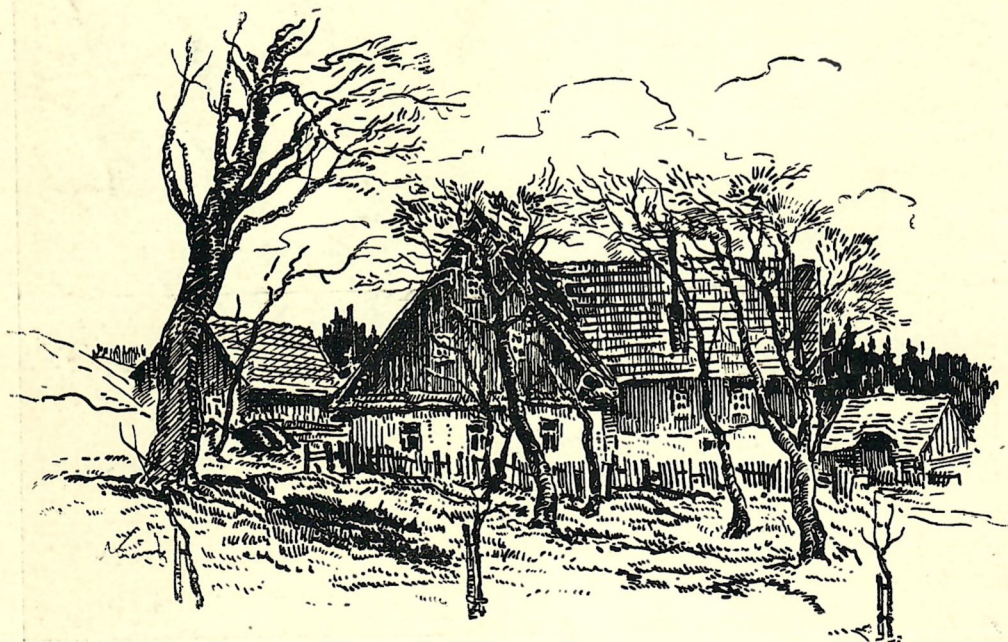
Obcí vedla stará *cesta solná* z Rychnova (Solnice) do Žamberka a bylo tu i skladiště soli „*slanovna*“. Ve značné hloubce pod nynější okresní silnicí se při vykopávkách našly staré železné podkovy. Také od Vamberka vedla sem stará cesta „*Vamberačka*“.

Od pánů z Rychnova koupil Slatinu Vilém z Pernštejna dne 5. října 1497 a připojil ji k panství litickému, s nímž přešla do majetku pánů z Bubna, sídlem v Žamberku. Ze starého kostela sv. Doroty se zachovaly dva zvony z roku 1523 a 1575, jež byly přeneseny do nového kostela Proměnění Páně z roku 1699. Stará fara, zaniklá r. 1623 byla obnovena r. 1788.

Roku 1648 bylo v obci 26 rolníků, 5 chalupníků, 36 koní, 60 krav, 66 telat, 8 koz, 35 ovcí a 3 prasata. Roku 1646 se tu sklídilo 323 mandelů žita, 3 mandele ječmene a 236 mandelů ovsu. Ale již roku 1787 měla Slatina 190 domů a 1212 obyvatel. Na robotu chodili poddaní hlavně k *Dolnímu dvoru* do Helvíkovic, ale podle potřeby i na panské lány až ke Klášterci n. O.

Škola byla založena ve Slatině roku 1789; záznamy o učitelích privátních se zachovaly z doby ještě starší.

Dnes se prostírá Slatina od řeky Zdobnice na východ v délce čtyř km proti proudu a po obou stranách Slatinského potoka. Má čtyřtřídní školu obecnou, faru, poštovní úřad, četnickou stanici, železniční stanici, autobusové spojení se Žamberkem a Rychnovem, obecní dům, chudobinec, mlékárnu, moderní elektrárnu ve zmodernisovaném mlýně, cementárnu, strojírnou, obchodní dům, spořitelnu, lékaře, čilý život spolkový a řadu živnostníků. Obyvatelé jsou většinou zemědělci, rodné hrouď

A. Krčmář: Rodný domek M. Hübnerové v Slatině nad Zdobnicí.

zcela oddaní, pokročilí a šetrní. Proto hospodářské poměry Slatiny jsou poměrně dobré a význam její stále vzrůstá.

Ve Slatině n. Zd. se narodila proslavená dramatická umělkyně *Marie Hübnerová* (* 1865, † 1931), jejíž jméno přijal k její počtě místní spolek divadelních ochotníků. Také sochaři-umělci *Josef* a *Leo Kubíček* jsou rodáci slatinští. Na faře působil v letech 1862—1866 slavný matematik a vlastenec *Václav Šimerka* (* 1819, † 1887).

Obec zdobí pomník Mistra Jana Husa z roku 1906 a sousoší husitských bojovníků od Úprky z roku 1927, nesoucí desku padlých ve světové válce.

Okolní krajina je zajímavá i po stránce geologické. V „Bednářově skále“ je největší místní lom na černou žulu. Z hrubozrnného slepence tesali dřívě mlýnské kameny t. zv. „meliváky“ a vápennou hlinou z ložisek v Lysku se hnojí jako lučným vápnem.

Údolí řeky Zdobnice je divukrásné. Kdysi prý se v ní rýžovalo zlato.

SOBKOVICE roztrousily své bílé a zdaleka viditelné chaloupky uprostřed chudých políček v mírném prohnutí na jihovýchodním svahu *Faltusova kopce* (635 m) téměř od vrcholu až k jeho úpatí při Tiché Orlici (430 m), kde stojí textilní továrna firmy *Heřman Tutsch*, nedaleko dolního konce vesnice *Jamného n. Orlicí* a zcela blízko na sever od *Jablonného n. Orlicí*.

Prahorní, rulový útvar *Faltusova kopce*, písčité a kamenité pozemky, nevysoká kupa „*Hromádí*“, t. j. kamení s polí nasbíraného, údolí „*Kozince*“ s přílehlým hřbetem „*Ovčiny*“ (lidově „*Voučiny*“), pojmenování „*Na pastouškách*“ a p. výmluvně hovoří o bonitě horské půdy sobkovické, o hlavním zaměstnání a životě místního obyvatelstva i o tom, jak je tu skoupá příroda k hospodáři, jenž musí častokráte vynášeti na políčka i půdu, lijáky do strží a údolí splavenou. Hospodářským zájmům místních zemědělců dobře slouží „*Společná mlékárna*“ a dva spořitelni a záložní spolky.

Vedle málo výnosného zemědělství vypomáhají si obyvatelé od pradávna výtěžkem jiných pramenů výdělečné činnosti, ku příkladu tkalcovstvím, výrobou nitěných knoflíčků, zboží kartáčnického a hlavně prací v místní továrně a v závodech jablonských.

Prudké stráně *Faltusova kopce* odloučily *Sobkovice* od hlavních tratí komunikačních, s nimiž je spojuje okresní silnice a několik

Marie Hübnerová, dram. umělkyně Národ. divadla v Praze, nar. v Slatině n. Zd. r. 1865.

stezek do Jablonného n. Orl. V poslední době byla obec připojena k síti východočeských elektráren a byl v ní zřízen nový vodovod.

Sobkovice byly na zboží pánů ze Žampachu, s jichž větví kyšperskou byly trvale připojeny k panství kyšperskému. Filiální kostel sv. Prokopa byl vystavěn r. 1774 a patří k faře nekořské. Škola byla v obci zřízena r. 1792.

Faltusův vrch závodí dalekými výhledy s protilehlým Suchým vrchem a přes všechny bouře a nepřátelské vpády zůstal na horké pohraniční půdě v českých rukou a Sobkovice nikdy nepřestaly býti uvědomělou českou výspou.

STUDENÉ s nedalekými *Vlčkovici* a *Vitanovem* bylo podle register purkretních panství kyšperského z roku 1606 jako „ves Studenec vnově vystavěno“ roku 1670 od hraběte Ignáce Dětřicha Vitanovského z Vlčkovic, aby byl zveleben výnos z jeho nejvýchodnějších statků. Ve výši 570 m nad mořem, uprostřed lesů, v nichž ještě v XVIII. století se proháněli vlci a medvědi a při staré obchodní cestě z Ústí n. Orl. přes Kunčice, Bredůvku a Bořitov do Mladkova, Králík a Mezilesí zakoupilo si tu po třiceti kopách dřevěné chatrče od vrchnosti vystavěné původně dvacet chalupníků. Mnozí však z těchto nevýnosných horských živností utekli, neboť dodnes nemohou dáti drobná políčka na rulovém podkladě místním malým zemědělcům úrody ani pro vlastní spotřebu a většina z nich si musí chléb přikupovati z vedlejšího výdělku, jehož jim poskytuje tkalcovna v Těchoníně a zaměstnání na dráze, v lesích a v továrnách v Jablonném n. Orlicí. Téměř ve všech staveních obšívají hlavně v zimě ženy a děti *nitěné knoflíčky*. Nepříznivé poměry hmotné a blízkost německých hranic sváděly obyvatele k hojně rozšířenému *podloudnictví*.

Vrchy *Studenec* (718 m) a *Faltusův kopec* (635 m) a mírné sedlo mezi nimi jsou přírodní základnou obce severovýchodním větrům otevřená, s malebnou polohou, krásnými lesy, nádhernými výhledy, s blízkou řekou Tichou Orlicí a s výhodným vlakovým spojením na zastávce v Těchoníně. Nad úhledné, čisté a pěkně upravené chaloupky a domky vyniká kostelík z roku 1820 a budova školní z roku 1909. Ke škole ve Studeném je přiškolena nekořská osada Bořitov. Za posledních deset let ubylo ve Studeném šedesát obyvatel.

ŠEDIVEC, malá, chudá vesnička s jednotřídní školou a s úhledným hřbitovním kostelíkem, koupá se v zeleni stromů pod kopcem „*Hradiska*“, s něhož je nádherný rozhled až k Ústí nad Orlicí a po celém Žambersku a o němž si místní lidé vypravují, že tam někdy stával klášter, jehož mniši nosívali šedivé habitus; odtud prý jméno Šedivec. Na Hradiskách jsou prý zakopány i klášterní poklady, zvon a kalich. Kdysi při kopání hlubší jámy byl tam nalezen starý kratiknot na zhášení kostelních svící.

Jílovitými pozemky „*Masnice*“ vedla od Orlice k Šedivci a dále k Bredůvce stará spojovací cesta, t. zv. „*Stará silnice*“, místy ještě dnes až 30 m široká a při ní „*Na pustině*“ vznikl původně panský ovčín, později poplužní dvůr, vedle něho hospoda a postupně celá vesnička. Školou a hřbitovem patřivala k Orlicí. To vše by nasvědčovalo tomu, že v nejstarších dobách patřil Šedivec vládkům z Orlice a později pánům z Kyšperka, kteří asi před sto lety dali upravit od svého dvora kyšperského dnešní přímou cestu do kopce k svému dvoru v Šedivci a dále k Nekoři a jež nedaleko vesnice tvoří křižovatku se státní silnicí od Žamberka k Jablonnému nad Orlicí. Vesničkou probíhá autobusová linka z Kyšperka do Bartošovic.

Roku 1783 měla obec 29 čísel domovních a 181 chudých obyvatel, zcela zá-

vislých na hubeném výtěžku málo úrodné, místy mechovité půdy. Místní chudobu vystihuje dobře pojmenování návsi „Kozí rynek“. Před sto lety přivydělávali si obyvatelé výrobou sirek v místní „fabrice“ (č. p. 11); dnes děti i dospělí obšívají *nitěné knoflíčky* a dělníci a dělnice hledají výdělek v továrnách kyšperských.

Velké potíže, plynoucí z naprostého nedostatku vody, odstranil r. 1930 skupinový vodovod ze Suchého vrchu.

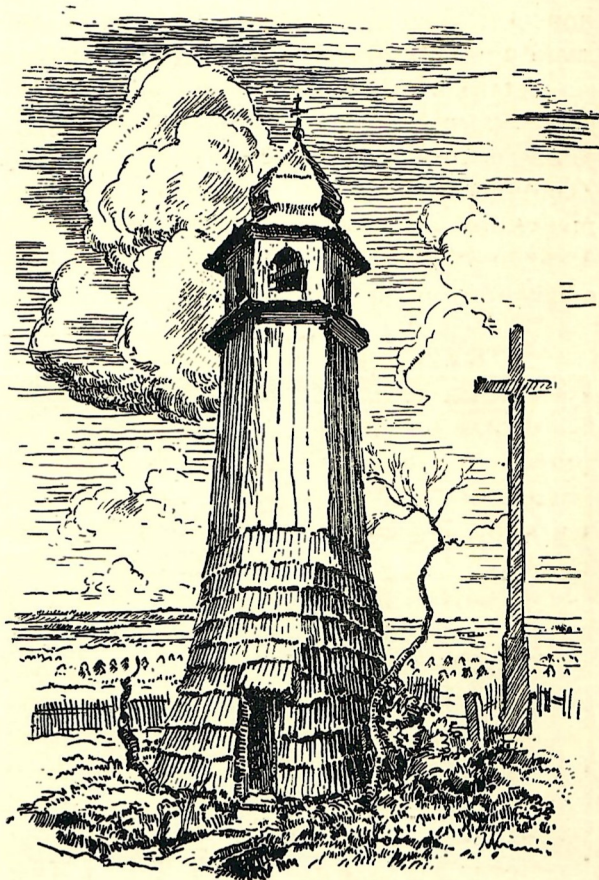
V Šedivci se narodil 24. dubna 1880 inž. *Karel Dostálek*, t. č. ministr veřejných prací a politik.

VERMĚŘOVICE (za stara Vernřřovice) jsou typickou zemědělskou vesničkou s pilným a šetrným obyvatelstvem, které ani v minulosti nepoznalo blahobytu. Většina půdy patřivala místnímu panskému poplužnímu dvoru *Žampachu*, jenž býval majetkem kyšperské větve *Žampachů* jako část zboží mladkovského; později přišel do vlastnictví *vládyk z Orlice* a konečně byl trvale připojen k panství kyšperskému. Větších sedláků bývalo v obci asi patnáct a zbytek osadníků trpěl nedostatkem půdy, od níž byl zcela odvislý. Staré, primitivní a robotou zatížené hospodářství dávalo tehdy mnohem méně výtěžku nežli při dnešním racionelním způsobu obhospodařování. Chodilo se proto „na panské“ a Verměřovickým se za to říkalo „Turci“ a jejich obci „Turecko“. Sotva spatřil malý „Turčín“ světlo boží, ukazovali mu „*Hůru*“, panský les, z něhož jednou bude nosit dříví. Krásná „*Hůra*“ s Čertovou brázdou a Čertovým jezerem na temeni je stále ještě předmětem četných místních pověstí.

I ostatní způsoby výdělečného zaměstnání obyvatelstva úzce souvisely s přírodou. Tkala se příze a plátno různých druhů a jmen. Vyhublí tkalci odváděli své práce faktorům v Červené Vodě, Orličkách, Jamném n. O. a v Ústí n. O. a nový surový materiál si přinášeli k zpracování. V době rozkvětu tkalcovství bývalo ve Verměřovicích 114 stavů, t. ř. „verštatů“.

Nouze nutila místní chudinu i k domácí výrobě sirek, zdraví lidskému nejvýš škodlivé a k šití nitěných knoflíčků. Ze setrvačnosti obšívají se knoflíčky ještě dnes při zlepšených životních podmínkách v zimě, aby se nezahálelo. Sirkaření tu zaniklo, když roku 1872 byla založena továrna na sirky v Kunčicích.

Pozemková reforma prospěla občanům místním i ze sousedních Kunčic a Mistrovic. Celá nová část obce „*Poříčí*“ u starého, vypáleného dubnezmaru vznikla na získaných panských pozemcích.

A. Krčmář: Zvonice v Záchlumí.

Z pilné práce a šetrnosti vznikla místní Kampelička, mlékárna a sýrárna, mlýn a elektrárna a zaveden byl do osady i skupinový vodovod ze Suchého vrchu.

V obci je dvoutrídni škola obecná, poštovna, železniční zastávka, strojírna na zařízení mlékáren a verměřovická Budišova káva je více známa na Slovensku a Podkarp. Rusi nežli u nás.

Verměřovice jsou nejjihnější obcí na Žambersku u staré „Šilperské stezky“ v příjemném údolí Tiché Orlice, jehož půvaby a výhodná poloha vábí četné letní hosty, jimž přinášejí úplného uspokojení a pro něž byl v obci zřízen pension. Přímé silnice do Jablonného n. O. však ještě postrádají. Do Lanškrouna je pravidelné denní spojení autobusové od zastávky železniční přes Čermnou.

Stará dřevěná kaple byla vystavěna r. 1742, kostel roku 1766. Přifařeny jsou do Čermné.

ZÁCHLUMÍ přijalo své jméno od *Chlumu*, jenž se vypíná nad pravým břehem Divoké Orlice do výše 602 m n. m. na východ od Litic n. O. při cestě, vedoucí do Německé Rybné, kamž obě obce byly od pradávna přifařeny. V příhodné poloze za Chlumem na litických, dosti úrodných pozemcích vznikla nedaleko sídla nadřízené vrchnosti neveliká poddanská osada, jež si uchovala dodnes svůj původní zemědělský charakter.

Divoká Orlice tvořila tu již v nejstarších dobách hranici mezi zbožím litickým a žampašským, po př. brandýským, k němuž na levém břehu patřila sousední Bohousová. Rozdílná vzdálenost obou sousedních vesnic a z ní vyplývající vztahy k sídlům nadřízených vrchností hrály důležitou roli v jejich historii. Staré poddanské vztahy záchlumské k helvíkovickému *Dolnímu dvoru* dosvědčuje pojmenování cesty „stará silnice“, jež k němu směřovala. Zajímavou památkou uplynulých dob je dřevěná zvonička z roku 1824, stojící skoro ve středu obce. Přiškoleno bývalo Záchlumí do Německé Rybné a krátkou dobu do Bohousové. Poštovní úřad je v Německé Rybné.

Dnes má Záchlumí 445 obyvatel, obecnou školu od roku 1896 t. č. o dvou třídách, lidovou školu hospodářskou, spořitelni a záložní spolek, moderně zařízenou

a výborně prospívající mlékárnu a sýrárnu, nákladný vodovod z roku 1922 společný pro Záchlumí a Bohousovou a zastávku v Bohousové, kníž vede železný most přes Divokou Orlici. Kulturní, osvětové a podporné činnosti je určena místní osvětová komise, spolek divadelních ochotníků „Tyl“, odbor Nár. jednoty severočeské, včelařský spolek a tělocvičná jednota Sokol.

Vedle hospodářství polního zaměstnává se značný počet chudších obyvatelů

A. Krčmář: Žampach.

prací v *litických lomech* a v *panských lesích* a jednotlivci jako *železniční zřizenci*. Vedlejším výdělečným zaměstnáním žen je *paličkování krajek*.

Na lesnatém Chlumu nad obcí je 20 m vysoká, dřevěná rozhledna, s níž je krásný rozhled k horám Orlickým, na jih až ke Svitavám a po krásném zákoutí litickém, s jehož půvaby se svorně dělí i naše přívětivé a letními hosty oblíbené Záchlumí a jeho rozkošné okolí.

ŽAMPACH. Na celém Žambersku je zdaleka viditelný ostrý štít Macharova „ježatého“ Žampachu (542 m), z historie všeobecně známého. *Rozvaliny* slavného kdysi *hradu* lákají turisty a dřevěná rozhledna uprostřed zřícenin s dalekými rozhledy dovršuje mocné dojmy návštěvníků. Majitel panství žampašského má své sídlo pod hradem v *zámku* z roku 1713 uprostřed krásného přírodního parku.

Na jižní nejsnáze přístupné straně chránil hrad Žampach před staletými obranný *hrádek Chudoba*, kolem něhož vzniklo městečko *Budy*, dnešní vesnička Žampach, kterou prochází turistická stezka Dr. Gutha-Jarkovského a stezka Orlického podhůří. S městy Žamberkem a Kyšperkem je autobusové spojení.

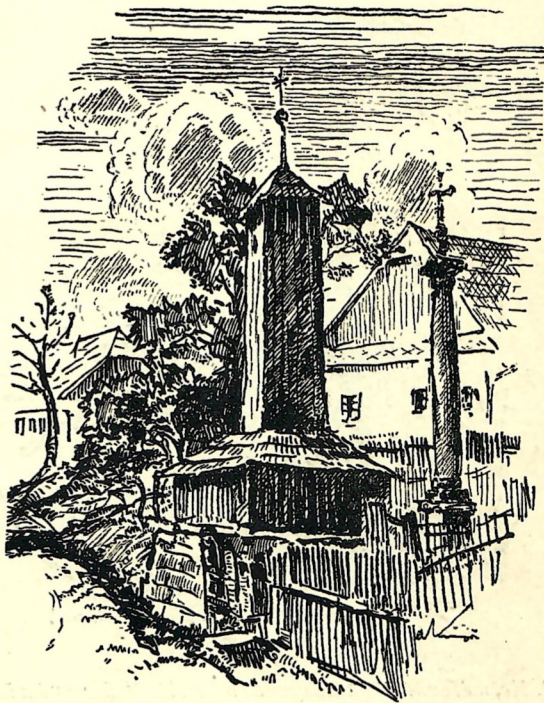
Obyvatelé jsou odkázáni výhradně na výtěžek z hospodářství polního a lesního; jsou to drobní zemědělci a dělníci na velkostatku, jenž sám vlastní z celkové katastrální výměry téměř polovinu půdy. Zbývající půda nemůže uživit obyvatelstva a proto se obec vyliďňuje.

V obci je obecná škola (1 tř.), četnická stanice, zajímavá dřevěná zvonička a vrchnostenský *praníř* z r. 1693.

Na náhorní planině „za horou“ nad Žampachem je osada *Hlavná* s pěknou novou budovou pro školní *exposituru* a uprostřed lesů osada *Křižánky*. Obě patří k Žampachu a vznikly rozdělením panských dvorů. Ještě roku 1866 chtěli Prušáci nocovati v *hlavnenském dvoře* — v jejich mapách zaneseném, ale dávno zaniklém!

Krásné lesy, starobylost zříceninou korunovaný hradní vrch, vůni pryskyřice nasycený vzduch, *jezírkové zátiší*, údolí Lesního potoka a půvabné okolí poskytují tu člověku nejlepšího osvěžení a uklidnění a činí pobyt v Žampachu nezapomenutelným.

V suchých letech trpívá obec nedostatkem vody.

A. Krčmář: Zvonička v Žampachu.

ST. KOLAŘI :

POLITICKÝ OKRES ŽAMBERSKÝ

MĚŘÍTKO
7½mm = 1km

VYSVĚTLIVKY

- HRANICE STÁTNÍ
- ZEMSKÉ
- POLIT. OKR.
- SOLD.
- STÁTNÍ SILNIČE
- OKRESNÍ
- DRÁHA
- NADRAŽÍ
- ZASTÁVKA
- TUNEL
- TRATI AUTOBUSŮ
- POŠTOVNÍ ÚŘAD
- TELEFON
- TELEGRAF

Nová doba nahradila u nás staré obchodní stezky a cesty *silnicemi* státními (25 km), okresními (362·612 km) a cestami obecními a soukromými, takže všechny naše obce mají řádné spojení se světem. O stavbu silnic v okolí Kyšperka velmi se zasloužil před sto lety hrabě Marcoliny, majitel panství kyšperského. Státní (erární n. císařská) silnice probíhá Žamberskem asi od roku 1840 a v roce 1932 se počala od Vamberka asfaltovati; kostkami kamennými dlážděny jsou úseky silnic v Žamberku, Kyšperku, Jablonném n. Orl. a v Německé Rybné. *Silniční síť*, jejíž udržování stálo roku 1930 celkem 911.768.— Kč, spravuje okresní úřad, okresní cestmistr a cestáři za dohledu technického oddělení okresního úřadu v Král. Hradci.

Na místech starých *brodů* zříme dnes *mosty* dřevěné, železné, kamenné a železobetonové. Zajímavým typem dřevěného mostu krytého stříškou je most přes řeku Zdobnici v Pekle na hranicích okresu rychnovského.

Poštovní dopravou oživily naše silnice, když byla zřízena *pošta* v Žamberku roku 1835, v Kyšperku roku 1862 a v Králíkách roku 1858. Poštovní a telegrafní úřady, telefony, radiové stanice a poštovny na Žambersku podléhají dozoru *ředitelství pošt a telegrafů* v Pardubicích. Památky na starou poštu žamberskou jsou uloženy v poštovním museu při ministerstvu pošt v Praze, kde je též i kopie jednoduchých lehkých sání ze zámku kyšperského, na nichž prchal poražený císař Napoleon z Ruska roku 1812.

Vodní drahou dopravovalo se za starodávna dříví z Orlických hor po Divoké a Tiché Orlici a po Labi až do Hamburku.

Železniční trať Hradec Králové—Hanušovice se spojovací tratí z Kyšperka do Ústí nad Orl. byla vystavěna roku 1872, trať z Králík do Šilperka roku 1900 a trať z Doudleb n. Orl. do Rokytnice v Orl. H. roku 1906. Železniční tunel litický je 273 m dlouhý, délka železnic měří u nás 72·326 km. Největším nádražím honosí se Kyšperk, kde je Odbor pro udržování železniční trati. Nadřízené *ředitelství státních drah* je v Král. Hradci. Jízda na trati Česká Třebová—Pardubice byla slavnostně zahájena 20. srpna roku 1845.

Po převratu rozšířila se u nás velice *doprava automobilová* s četnými *linkami autobusovými*. Hluku světa a prachu silničnímu se vyhýbají naše *turistické stezky*, jež vedou turistu k nejpamátnějším místům nejkrásnějšími zákoutími Orlických hor.

KULTURNÍ ŽIVOT.

Velkou revolucí francouzskou zlomil *lid* absolutní moc panovnickou a šlechtickou a v tuhých zápasech přejímal postupně vládu a moc do svých rukou. Základem *samosprávného řízení* stal se u nás obecní řád pro obce ze dne 17. března 1849, jenž vrchnostenské rychtáře nahradil v obecních úřadech volenými starosty.

Po zrušení úřadů vrchnostenských stal se Žamberk roku 1850 střediskem okresu politického, soudního a berního a sídlem příslušných státních úřadů. Téhož roku byl zřízen soudní a berní okres v Králíkách. Z důvodů volební geometrie, Němcům příznivé, byl zřízen roku 1869 soudní okres rokytnický v Orl. H. a připojen k politickému okresu žamberskému. Staré samosprávné okresy žamberský, králický a rokytnický v Orl. H. spravuje od roku 1928 *okresní úřad* v Žamberku v čele s *okresním hejtnanem*, jemuž přímo jsou podřízena *četnická velitelství*.

Po převratu byl v Žamberku usazen naší republikánskou vládou I. prapor pěšího pluku číslo 30 Mistra Aloise Jiráska a dne 1. prosince 1931 byly slavnostně odevzdány *Orlické kasárny* v Žamberku hraničářskému praporu číslo 3.

Biskupské konsistoři v Hradci Králové podléhá u nás *vikariátní úřad* církve římskokatolické t. č. v Kyšperku, *děkanský úřad* v Žamberku a *úřady farní*.

Církev československá má t. č. farní úřad v Žamberku, jehož nadřízeným úřadem je diecésní rada církve československé v Král. Hradci.

Příslušníci *církve česko-bratrské evangelické* mají nejbližší farní úřad v Čermné u Kyšperka a seniorátní úřad t. č. v Bučině u Vys. Mýta.

Jednota bratrská má nejbližší farní úřady v Potštejně a Ústí nad Orl., které podléhají Úzké radě Jednoty bratrské t. č. v Mladé Boleslavi.

Starosta *israelské náboženské obce* je t. č. v Ústí nad Orlicí. Matriku osob bez náboženského vyznání spravuje okresní úřad.

Když převzal stát z rukou církve *dozor nad školami* říšskými zákony z roku 1868 a 1869, stal se Žamberk i sídlem *okresních školních úřadů*, rozdělených podle národnosti české a německé. Prvním *okresním školním inspektorem* pro české školy národní v Žamberku byl Němec *Jan Böhm*, ředitel privátní německé měšťanské školy v Hylvátech u Ústí nad Orlicí, za něhož byla založena roku 1878 *Učitelská jednota „Komenský“*, první učitelský spolek na okrese. Učitelstvo škol měšťanských sdružilo se roku 1932 v krajský odbor Říšského svazu učitelstva škol měšťanských a učitelky mají svůj Orlický odbor Zemské ústřední jednoty učitelek od roku 1913.

Rozkvět našeho školství nastal u nás hlavně od roku 1884, kdy se stal okres. školním inspektorem *Vincenc Podhajský*, ředitel škol v Poličce. Jeho zasloužilí nástupci jsou :

Ph.Dr. Jan Pražák, profesor stát. gymnasia v Kolíně (1892—1900),

Otakar Kremla, ředitel škol v Úpici (1900—1904),

Josef Pešek, cvičný učitel v Soběslavi (1905—1910),

Antonín Hlinecký, ředitel škol ve Skutči (1910—1919),

Josef Novák, okr. škol. inspektor ve Vys. Mýtě (1919—1921).

Od roku 1921 je svěřen dozor nad národními školami *Josefu Štěchovi*, profesorovi státního učitelského ústavu v Českých Budějovicích.

Společnou prací občanstva, učitelstva a školních úřadů bylo povzneseno naše školství na důstojný stupeň vyspělosti a o jeho stavu informovali se osobně pp. pan Dr. Ivan Markovič, ministr školství a národní osvěty roku 1925, zem. školní inspektoři Dr. Antonín Tille roku 1883, František Wenig roku 1889, 1892, 1896, 1902 a 1905, Vojta Beneš roku 1923, Ladislav Schlücksbier roku 1925, Bohumil Pluhař roku 1928, Dr. Josef Kepřta roku 1930 a Dr. Josef Štěpánek roku 1932 a 1933. Roku 1923 uspořádal okresní školní výbor okresní školskou výstavu v Žamberku s pěveckými závody žactva národních škol a v roce 1925 vykonalo učitelstvo Podkarpatské Rusi tři studijní zájezdy k prohlídce školství našeho okresu. *Místní školní rady* jsou našim národním školám vesměs příznivé a poměr občanstva ke škole a učitelstvu je na celém Žambersku velmi dobrý.

Inspektor pro státní školy (menštinové) t. č. v Šumperku spravuje u nás státní měšťanské školy v Rokytnici v Orl. H. a v Klášterci n. Orl., obecné školy v Bartošovicích, Čes. Petrovicích, Friedrichswaldě, Králíkách, Mladkově, Lichkově, Rokytnici v Orl. H., Těchoníně a Vlčkovcích.

Soukromá opatrovna velkostatkáře Stubenberka je v Kyšperku.

M í s t o :	Rok zřízení n. nejstarší zmínky o škole:	Budova školní z roku :	Tříd celkem	Roční náklad na školství Kč:	Počet svazků knihovny		
					obecní	učitelské	žakovské
Bohousová	1843	1897	2	4.527.—	302	189	169
Dlouhoňovice	1816	1887	2	4.887.—	269	182	155
Hejnice	1884	1887	2	3.850.—	243	115	192
Helvíkovice	1793	1846	2	12.230.—	575	143	115
Jablonné n. O.	1725	1891	9	33.000.—	745	695	698
Jamné n. O.	1810	1863	4	14.400.—	517	207	237
Kameničná	1884	1906	2	5.921.—	470	104	196
Kláštepec n. O.	1757	1886	4	21.657.—	764	535	221
Kunčice	1879	1879	2	6.000.—	324	208	185
Kunvald	1772	1930	8	61.225.—	676	203	165
Kyšperk	1616	1895	14	97.645.—	2483	580	688
Líšnice	1790	1888	3	7.044.—	581	155	205
Litice n. O.	1886	1886	1	4.410.—	321	83	128
Lukavice	1646	1912	3	15.000.—	545	150	160
Mistrovice	1820	1898	2	5.590.—	497	123	125
Nekoř	1705	1832	5	19.000.—	696	667	250
Orlice	1793	1877	3	9.970.—	425	286	119
Pastviny	1831	1872	2	6.372.—	186	86	106
Pěčín	1885	1885	3	11.348.—	887	98	224
Písečná	1848	1849	2	7.135.—	235	104	172
Rotnek	1890	1894	1	3.684.—	146	113	134
Rybná Česká	1791	1885	3	8.820.—	396	255	309
Rybná Německá	1778	1820	3	5.000.—	448	203	192
Slatina n. Zd.	1789	1817	4	10.219.—	1091	327	369
Sobkovice	1792	1863	2	6.000.—	262	161	233
Studené	(1879)* 1882	1909	2	4.503.—	306	71	55
Šedivec	1909	1909	1	5.352.—	372	163	146
Verměřovice	1836	1886	2	5.745.—	380	302	251
Záchlumí	1896	1896	2	10.194.—	279	240	170
Žamberk	1568	1879	17	185.514.—	2998	1255	678
Žampach	1876	1902 expos. 1927	2	12.483.—	263	151	176

Obecné školy jsou vesměs smíšené, jenom v Žamberku jsou rozděleny podle pohlaví. Městanské školy v Žamberku byly zřízeny r. 1877 (chlapecká) a r. 1885 (dívčí), v Kyšperku r. 1902, v Jablonném n. O. r. 1919 a v Kunvaldě r. 1930. Pokusná diferencovaná škola městanská v Kyšperku byla zřízena r. 1930. Roční učebné kursy (IV. ročníky) jsou v Kyšperku a v Žamberku při měšťanských školách chlapeckých.

*) Původně veřejná německá škola obecná.

Národní školy s německým jazykem vyučovacím mají v Žamberku okresní školní výbor a okresního školního inspektora své národnosti.

Potřebám živnostenského dorostu byly věnovány roku 1932 *obvodové odborné školy živnostenské* s novými účelnými budovami školními v Žamberku a Kyšperku. Roku 1925 byla v Žamberku otevřena městská *odborná škola pro ženská povolání*. *Lidové školy hospodářské* jsou v Jablonném n. Orl., Klášterci n. Orl., Kunvaldě, Líšnici, Pěčíně, Záchlumí a v Žamberku. Státní *krajkářské školy* byly po převratu zřízeny v Žamberku, Rokytnici v Orl. H., Německé Rybné a v Pastvinách. Škol středních a odborných, bohužel, však na Žambersku není.

Ve vědeckém, uměleckém, politickém a pedagogickém světě zvláště vynikli:

M.U.Dr. Eduard Albert, proslulý chirurg, odborný spisovatel, profesor vídeňské university, narozen v Žamberku 20. ledna 1841, zemřel 26. září 1900;

Dr. August Seydler, řádný profesor matematické fyziky a astronomie na universitě pražské a odborný spisovatel, narozen v Žamberku roku 1850, zemřel r. 1891;

František Šembera, profesor gymnasia novoměstského v Praze a historický spisovatel, narodil se v Helvíkovicích roku 1842, zemřel roku 1898;

M.U.Dr. Jan Ev. Mitvalský, docent očního lékařství na universitě pražské a odborný spisovatel, narozen v Kunvaldě roku 1861, zemřel roku 1900;

M.U.Dr. Josef Reinsberg, praktický lékař a čestný občan města Žamberka, později rektor university Karlovy, věhlasný učenec a lidumil, zemřel v Praze 29. I. 1930;

Tereza Svatová, oblíbená a pilná spisovatelka četných povídek, narodila se v Žamberku dne 31. března 1858 jako sestra proslulého MUDra E. Alberta;

Marie Hübnerová, roz. Ruferová, proslavená dramatická umělkyně Národního divadla v Praze, narodila se ve Slatině nad Zdobnicí r. 1865, zemřela r. 1931;

František Rous, jeden z nejlepších českých sochařů-umělců, narozen v Žamberku dne 25. listopadu 1872;

Gustav Jaroš-Gamma, vynikající spisovatel, jenž učinil Žambersko svým druhým domovem a trvale bydlí v Klášterci nad Orlicí;

Inž. Karel Dostálek, t. č. ministr veřejných prací a politik, rodem z Šedivce;

J.U.Dr. Jaroslav Hendrych, t. č. vicepresident zemské školní rady v Praze, bývalý úředník okresní politické správy v Žamberku;

Ph.Dr. Josef Keprta, t. č. přednosta pedagogického oddělení v ministerstvu školství a národní osvěty, pedagogický spisovatel, rodák kunvaldský;

Antonín Janů, ředitel škol v Žamberku v letech 1884—1897, reformátor jazykového vyučování na školách národních a pedagogický spisovatel (nar. v Ml. Vožici r. 1852, zemř. 1899). Napsal hlavně „Příspěvek k úvahám o otázce učebnic“,

Kunvald: Masarykova škola obecná a měšťanská.

„Kterak věsti k porozumění mapám“, „Jazyk mateřský a škola obecná“ a pro učitele zvláště významný spis „O sebevědomí učitelském“;

Josef Pešek, okresní školní inspektor, ministerský rada, výborný pedagog, metodik a první organisátor školství na Podkarpatské Rusi po převratu; zemřel r. 1924;

Josef Trejtnar, ředitel škol v Kyšperku a okresní školní inspektor v Náchodě;

Josef Groulik, ředitel škol v Žamberku, okresní školní inspektor v Jindřichově Hradci a spisovatel učebnic pro školy měšťanské;

Dominik Filip, t. č. profesor ve studijním oddělení ministerstva školství a národní osvěty, pedagogický spisovatel, po rodičích původem z Jamného n. Orl.;

Ph.Dr. Mikuláš Šmoh, t. č. ředitel státní reálky na Žižkově, člen zemské školní rady a spisovatel učebnic pro školy střední, rodák z Nekoře;

Josef Simon, t. č. profesor gymnasia v Přerově a spisovatel vlastivědných publikací, rodák z Klášterce n. Orl.;

Karel Rožek (K. Egor), básník, dramatik, spisovatel realistických povídek, redaktor „Srdce“ a spolupracovník díla „Za domovem“, působil jako učitel v Čes. Rybné, Pěčíně, Klášterci n. O. a v Praze (* 1876, † 1913);

Josef Horčíčka, spisovatel učebnic pro školy měšťanské, ředitel škol v. v. v Žamberku;

Oldřich Hlavsa, akademický malíř, rodák z Německé Rybné;

Petr Jilemnický, nadaný spisovatel, rodilý v Kyšperku roku 1901;

Josef Štolovský, známý malíř-impresionista, nadšený ctitel Orlických hor a výrobce „Štolo“ barev pro malíře, narozen v Rychnově n. Kn. r. 1879.

V kulturním vývoji zaujaly důležité místo naše spolky, politické organizace, instituce humanitní a tisk, jichž všestranný rozkvět dovolilo teprve naše demokratické a republikánské zřízení státní. Největší oblibě se těší *čilé spolky* dobrovolných hasičů a divadelních ochotníků, jež zakotvily ve všech obcích soudního okresu žamberského. Imponující *divadelní budovy* byly vystavěny v Žamberku (1926) a v Kyšperku (1925), v nichž jsou i *biografie*; menší *musea* jsou v Žamberku, Kyšperku a Králíkách, *Vojáčkova obrazová galerie* v Kyšperku, *tiskárny* v Žamberku (dvě, první založena roku 1887), Kyšperku, Jablonném n. Orl. a Králíkách. Toho času vycházejí v Žamberku dva týdeníky „Naše zájmy“ a „Orlický kraj“.

Ve dnech od 15. června do 20. srpna 1933 byla uspořádána v Žamberku v budově obvodových odborných škol živnostenských výstava památek českobratrských.

Lidovýchovné práci jsou určeny obecní *knihovny* a *čítárny* (Husova čítárna v Žamberku), loutková divadla, *místní osvětové komise* a *okresní osvětové sbory*.

O *zdraví lidu* pečuje státní okresní lékař při okresním úřadě, státní obvodní lékaři, vojenský lékař, praktičtí a odborní lékaři, zubní technické a lékárny. Znamenitě pověsti se těší sanatorium pro ženy nemocné plicními chorobami „*Albertinum*“ v Žamberku, vydržované Českým zemským pomocným spolkem pro nemocné plicními chorobami v Praze. Zdravotní poměry velmi získaly elek-

Škola v Bohousově. Typ našich venkovských škol.

trisačí okresu, stavebními a bytovými družstvy, úpravou kanalisace, vodovody pro Žamberk a Kunvald, Kyšperk, Bohousovou a Záchlumí, skupinovým vodovodem ze Suchého vrchu, jenž zásobuje t. č. výbornou pitnou vodou devět obcí, lázněmi vodními, písčitými a vzdušnými, hřišti a pod. Zdravotnickou výchovu vydatně propagují spolky tělovýchovné, sportovní, turistické, Československý Červený Kříž se svým Dorostem a naši hasičtí Samaritáni, jichž jedním zakladatelem je MUDr. Rudolf Lukes, ředitel sanatoria „Albertina“ v Žamberku a obětavým dozorcem je Milan Vondrouš, říd. učitel ve v. v Orlici. Pěkné sokolovny jsou v Žamberku a Jablonném n. Orl., nová orlovna je v Žamberku.

Úkoly *sociální péče* vykonávají za vydatné pomoci státní úřady okresní a obecní, korporace humaní i dobročinní jednotlivci. Dne 28. října 1931 byl v Žamberku otevřen dům „Okresní sociální péče“, v němž se soustřeďuje lidumilná činnost „Okresní péče o mládež“, „Ochrany matek a dětí“ a „Poradny pro volbu povolání“ a je umístěn útulek pro matky a jesle. Vlastní dispensář má Masarykova liga proti tuberkulóze v Žamberku. V oboru péče chudinské a sociální jsou v našich obcích vydržovány chudobince (chorobince), sirotčinec (velkostatkář Parish), školy mateřské a opatrovna (velkostatkář Stubenberg), udělují se chudinské podpory, podnikají se akce stravovací a nadílkové (ošacovací), choří lidé se umísťují do ústavů léčebných a ozdravoven a pod.

Pro chlapce mravně úchylné je zřízena rozsáhlá *zemská vychovatelná* v Králíkách.

Nejvýznamnějším sociálním ústavem pro dělnictvo je *okresní nemocenská pojišťovna* v Žamberku. V počátcích své organizace je *okresní ústav práce* při okresním úřadě. Státní zaměstnanci a učitelé jsou v případě nemoci podporováni Okresním sborem *Léčebného fondu*.

NÁRODOPISNÉ ZAJÍMAVOSTI.

Důležité poslání národní má badání národopisné, jež zdůrazňuje význam širokých vrstev lidových, jich kolektivní práce a kultury hmotné i duševní. *Národopisný svéráz* je podmíněn poměry přírodními, kulturními a historickými a projevuje se:

- I. *celkovým rázem našich obcí* (jih poloha, typ, tvar, název úřední i lidový, jména pomístná, typické stavby s vnějším i vnitřním zařízením, nářadím, nábytkem a p.),
- II. *fysickým i povahovým charakterem obyvatelstva* (typické osoby, kroj, nářečí, lidová pojmenování, život rodinný a společenský, domácké práce a typická zaměstnání, poměry hospodářské, sociální, zdravotní; lidová jídla a p.),
- III. *národopisnými přežitky* (zvyklosti, pověry, zařikadla, hry, zábavy, slavnosti, obřady, tanec, hudba, hudební nástroje a p.),
- IV. *lidovým uměním*: a) výtvarným (stavby, keramika, hračky, kraslice, výšivky, krajky, lidový ornament a p.), b) poesii (popěvky, písně, zpěvy, říkadla, koledy a p.), c) prosou (příslloví, pořekadla, pranostiky, pohádky, povídky, pověsti, lidové podání a p.).

Folkloristické zajímavosti zachraňují naše musea a národopisná literatura a přihlíží k nim i naše dílo.

V *nářečí orlickém* se všeobecně říká praua, kauka, kreu, stouka, poliuka, Mladkou; dva hoši, hošům, hošma; otcój, před chvílej, pod čepicej, šel ulicej, pod lajcej (pod lavicí); „je (má) po smrti“ místo „je mrtev“ nebo též „umřel dost“, hodiny se bijí; křičal, viďal, držal; vyjďout, sejdout, bylo tam moc lidí sejdutejch,

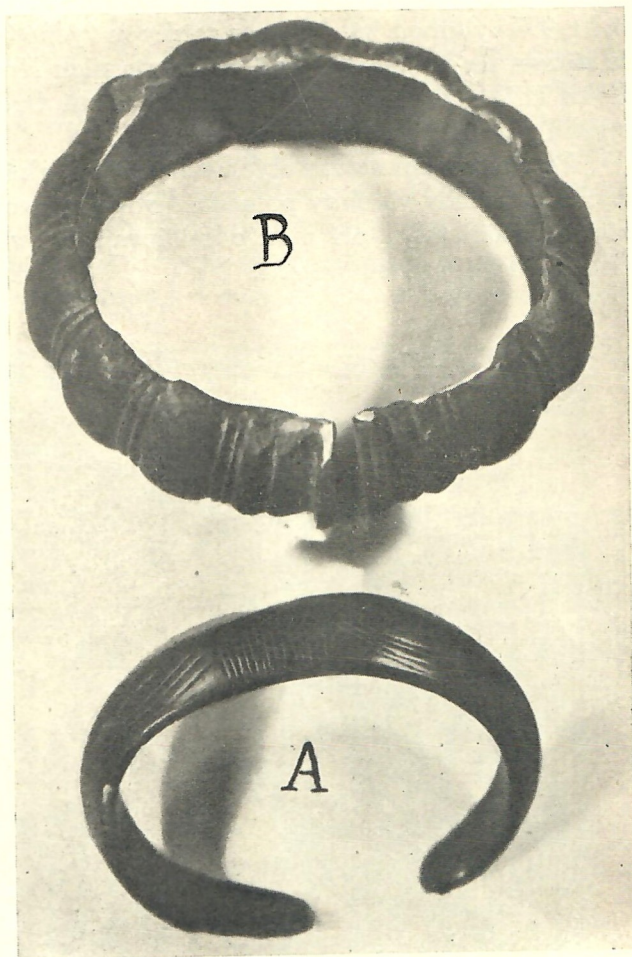
O. Hlavsa: Na hradě litickém.

Žambersko je po stránce archeologické dosud málo prozkoumáno. Přes to však je jisto, že území Orlických hor bylo velmi záhy zalidněno, jak dokazuje *předhistorické pohřebiště* v Třebešově u Rychnova nad Kněžnou, kde byly objeveny sídelní jámy s kostmi zvířat a zubřím rohem, 135 žárových hrobů s kamennými mlaty, kostrami skrčenců s ozdobami jantarovými a bronzovými předměty a přes 500 popelnic. I u nás v Pěčíně se našly dva krásně zachované *bronzové náramky* z XVI. a VI. století před Kristem a železný hrot oštěpu. V pískovně u Helvíkovic byly vykopány tři *popelnice*, z nichž dvě byly, bohužel, zničeny a na jaře roku 1933 byl nalezen v Betlemě v Žamberku v naplaveném písku jeden metr hluboko v zemi kamenný, hrubě vrtaný mlat z mladší doby kamenné (neolitické).

V pravěkých dobách se šířily od hřebenu pomezních hor do středu země české rozsáhlé *pralesy* (Kunwald, Schönwald, Bärnwald, Mittelwalde, Waldenberg = Vamberk a pod.) a pustá místa, do nichž postupně vnikali první slovanští obyvatelé kmene *Charvátů*. Na vhodných místech, zvláště u důležitých brodů a přechodů, si zřizovali sídla k životu usedlému a zakládali prvě *osady*. Údolím řek a podle vod

razili si od osady k osadě a z krajiny do krajiny průseky a cesty (Proruby), z nichž se postupně vyvinuly důležité *stezky zemské* s ostrážitými hlídkami na strážných vrších (Hláska, Zemská brána, Hůrky, Horka, Strážnice, „Na Vartě“, Hilfewache = Hylvát, Hutberg, Wachtberg a p.). Strážcové chodili na stráž „po střídách“ z okolních obcí, v době nebezpečí strážné ohně zapalovali a za to pozemků svobodně používali. Z údolí řeky Orlice a řeky Moravy vedly naším územím stezky do Kladska k Nise Kladské, po nichž dopravovali cizí kupci sůl (Solnice), zbraně a skvosty výměnou za zdejší plodiny a výrobky.

Nejstarší osady našich slovanских předků bývaly původně sídlem jedné rodiny (čeledi) a mají po svých zakladatelích jména s koncovkou *-ice*, ku př.: Dluhoň-Dlouhoňovice, Petr - Petrovice, Bartoš - Bartošovice, Kuna - Kunčice, Sobek - Sobkovic a pod. Prastaré jsou i naše vesnice Líšnice (Léštnice), Nekoř, Orlík (t. č. Klášterec n. Orl.) a osada Lubník u Jablonného n. Orl.

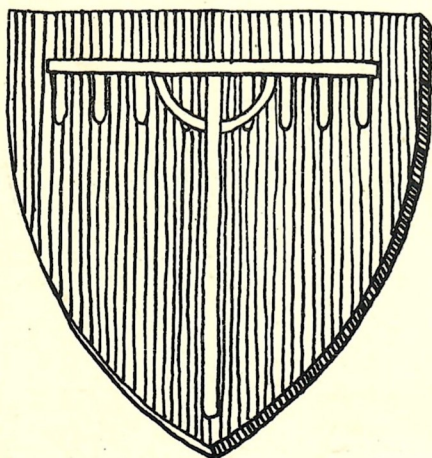
Bronzové náramky z Pěčína. A 7 dkg těžký z IX.—XVI. stol. před Kr., B z V.—IX. stol. př. Kr.

Mladší osady mají jména svých zakladatelů s koncovkou -ov nebo -ín, ku př.: Bohousov (Bohousová), Zbudov, Těchonín, Pěčín a p. Asi téhož stáří jsou obce, mající jména podle přirozené polohy a povahy půdy, ku př.: Záchlumí, Pastviny, Lukavice, Kameničná, Písečná, Jamné, Slatina, Rokytnice a j. Úzký vztah našich předků k přírodě dosvědčují jména Jedlina, Jedlová, Javornice, Lipka (dříve Levka), Habrová, Olešnice, Tisovec, Deštná, Zmrzlík, Studené a p.

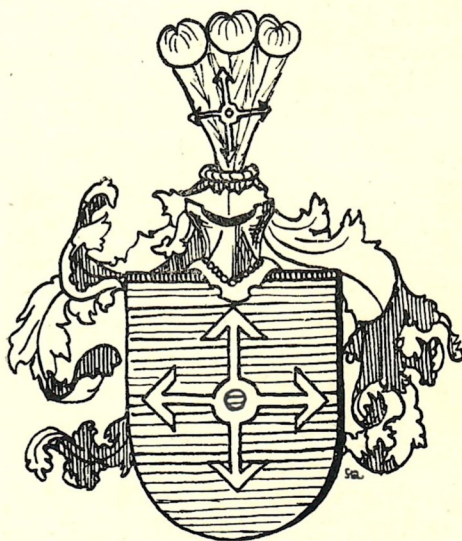
Od nepaměti byl člověk vládnoucí a ovládaný, lid svobodný a podrobený a proto v zalidňovaných krajinách vznikala vedle osad i *hradiště*, sídla náčelníků a správců celého okolí. Tato opevněná místa, původně dřevěná, byla nejčastěji zakládána na místech od přírody chráněných vodou, močály, výškou a j. U nás byly nejstarší *tvrze* v Suché, Zaječínách, Orlici, Žampachu a u Českých Libchav. Celý kraj při horním toku Divoké (dříve též Vysoké) Orlice tvořil *župu* neznámého jména i sídla, jejíž dějiny se vyvíjely od počátku doby historické pod vlivem moci světské a duchovní.

Za vlády kmenových knížat byli pány východních Čech *Slavníkovci* z Bílé Lhuby, vévodové zličtí, jichž panství se prostíralo od Šumavy až do Kladska a kteří měli na jeho východní hranici pomezí hrady Litomyšl a Kladsko. V téže asi době přijaly blízké Doudleby jméno od Doudlebů jihočeských. Když rod Slavníkovců byl r. 995 vyhuben, zabrali jeho statky ve východních Čechách *Vršovci* (r. 996—1108) se sídlem na Vraclavi u Vys. Mýta, po nich *Hrabišici* a moravští páni ze *Švabenic*. Roku 1193 stal se pánem území při horní Orlici Divoké i Tiché Ulricus de Litic z rodu plzeňských *Drslaviců*.

Po sjednocení slovanských kmenů v Čechách silnou rukou knížat z rodu Přemyslova, patřily všechny pomezí hvozdy a neosazená, pustá půda (Pustiny) panovníkům pražským, kteří z ní odměňovali své věrné t. ř. výsluhami, jež jim mohli zase podle libosti odejmouti.

St. Šašek: Znak Hrabišiců.

St. Šašek: Páni ze Švabenic: na červeném štítě 4 odstředivé střely.

Mohutnými pomníky bývalé panské slávy jsou u nás *trosky hradů* Potštejna v okrese rychnovském, Litic, Žampachu a Landšperka u Ústí n. Orl., jichž majitelé se dělili o vládu nad žamberským krajem. V době zřízení krajského byla Tichá Orlice hranicí mezi krajem chrudimským, k němuž patřilo panství landšperské a mezi krajem hradeckým, v němž byly ostatní jmenované hrady.

Ve XIII. století usadili se pod Orlickými horami *Drslavici* (Držislav, Držislavici) na zboží původně královském pravděpodobně výměnou (náhradou) za jejich statky při Radbuze a Úslavě na Plzeňsku a vystavěli nad Orlicí Divokou hrad *Potštejn*, jenž nese jméno po svém zakladateli Půtovi z Křimic a hrad Litice, pojmenovaný podle kolébky jejich rodu, Litic v kraji plzeňském.

Po Drslavicích získali *Litice n. Orl.* králové čeští Václav II., Jan Lucemburský, Karel IV. a Jiří z Poděbrad, později pánové z Pernštejna se sídlem v Pardubicích a konečně v „pondělí před sv. Šimonem a Judou“ t. j. 28. října roku 1563 páni z Bubna. Panství litické na území Žamberska takto se vypisuje: Litice s dvorem poplužným, půl Žamberka, Kunvald, Helvíkovice, Kameničná, Německá Rybná, Záchlumí, Česká Rybná, Rychmberk (Liberk), Hláška, Proruby, Rampuš, Bělá, Nebeská Rybná, Vělký a Malý Uhřínov a později Pěčín a Slatina n. Zd.

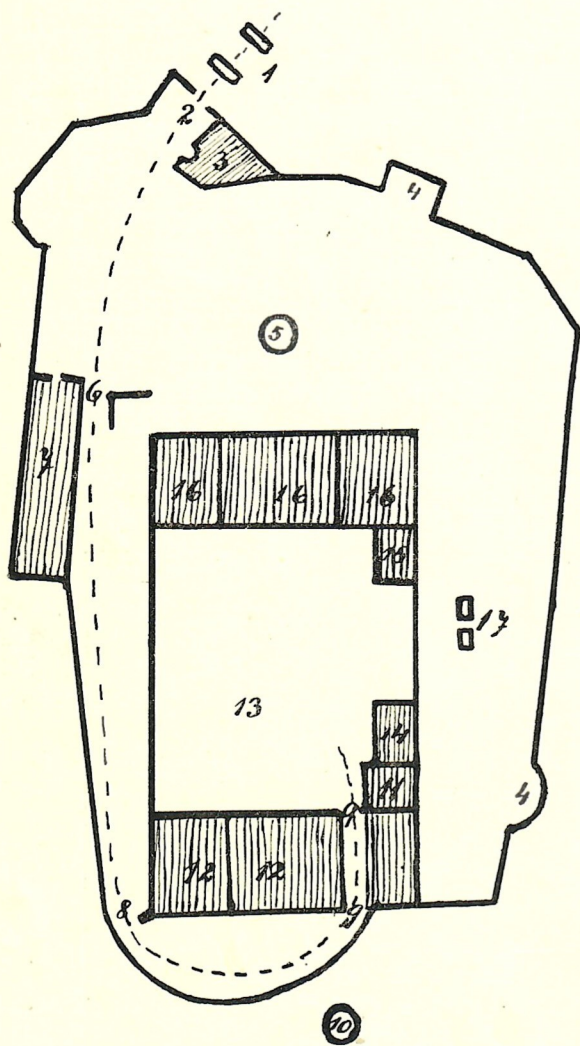
Staročeský rod pánů z Bubna je také původem z Plzeňska, ale tak splynul s naším krajem, že přijal přídomek „z Litic“. Nejvíce proslavil svůj rod *Heřman z Bubna*, známý hrdina († 1602), jenž je pochován i se svým pověstným lvem v nedalekém Horním Jelení. Mikuláš z Bubna přikoupil „o svatém Martinu“ t. j. 11. listopadu 1575 ještě část panství žampašského (t. j. druhou polovici Žamberka, Trundorf, Líšnici, Bartošovice a Klášterec n. O.) a učinil ze svých statků dědičné svěřenství (fideikomis), jehož sídlem se stal Žamberk, podle něhož bylo potom zváno litické panství žamberským. Rozhodnutím zemského soudu bylo fideikomisní panství žamberské zru-

Litice nad Orlicí ve století XVIII.

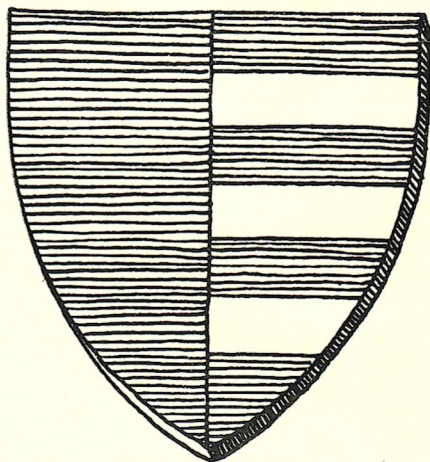
šeno, prohlášeno panstvím allodiálním (zpučným t. j. svobodným), prodáno roku 1809 a páni z Bubna přeložili své sídlo od té doby do Doudleb nad Orl. Roku 1815 koupil velkostatek žamberský zbohatlý Ir, svobodný pán Jan Parish z města Bath, známý lidumil, v jehož rodu je dodnes.

Žampach byl založen ve XIII. stol. nad původní slovanskou osadou Písečnou (= Sandbach) pravděpodobně Petrem, jinak Petráněm, „kterýž jest na ščítě trubici nesl, Zebínským“ a jenž se k nám přistěhoval z původních sídel svého rodu od pramenů Metuje. První Žampachové byli nepokojné a bojovné krve. Ve znaku nosili loveckou trubku. Z nejstarších majitelů je všeobecně znám loupeživý rytíř Jan Pancíř ze Smojna. Roku 1367 daroval Karel IV. hrad se vším příslušenstvím Žampachům z Potštejna, kteří se na něm udrželi až do roku 1574. K panství žampašskému

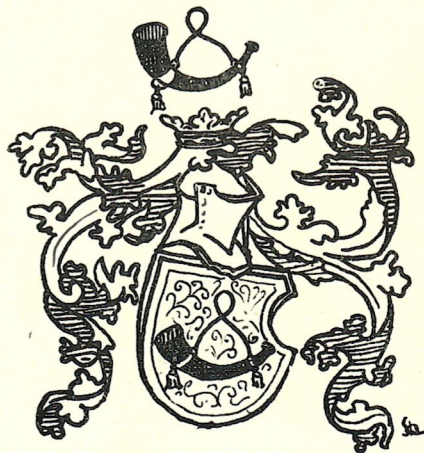

Litice nad Orlicí. Plán hradu.

1) Přikop. 2) První brána. 3) Hradní. 4) Bašty. 5) Studně. 6) Druhá brána. 7) Konírny. 8) Třetí brána. 9) Čtvrtá a pátá brána. 10) Studně. 11) Věž. 12) Palác. 13) Horní nádvoří. 14) Hospodář. stavení. 15) Kuchyně. 16) Zadní dům. 17) Žed neznámého účelu.

St. Šašek: Znak Drslaviců.

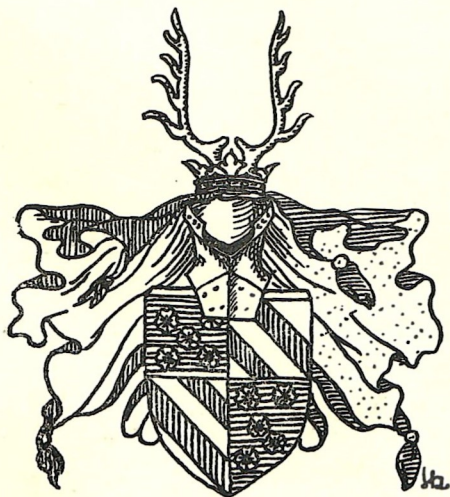
St. Šašek: Znak Hložka ze Žampachu.

patřila Písečná, polovice Žamberka, Dlouhoňovice, Bohousová, Hejnice, Trundorf, později Líšnice, Klášterec, Lhotka, Pastviny, Bartošovice, Mladkov a Králíky. Roku 1574 prodali Žampachové z Potštejna hrad Žampach s městečkem Boudy, Písečnou, Dlouhoňovicemi a Bohousovou rodu Bukovských z Hustiřan a roku 1630 získal toto zboží odkazem řád tovaryšstva Ježíšova (Jezuité), jenž je měl až do zrušení řádu roku 1773. Z řady novějších majitelů vynikl zvláště dr. *František hrabě Lützou* horlivou propagační prací pro český národ v Angli, za niž zasluhuje trvalého a věčného uznání. Zemřel 13. ledna 1916 a je pochován ve Vamberku.

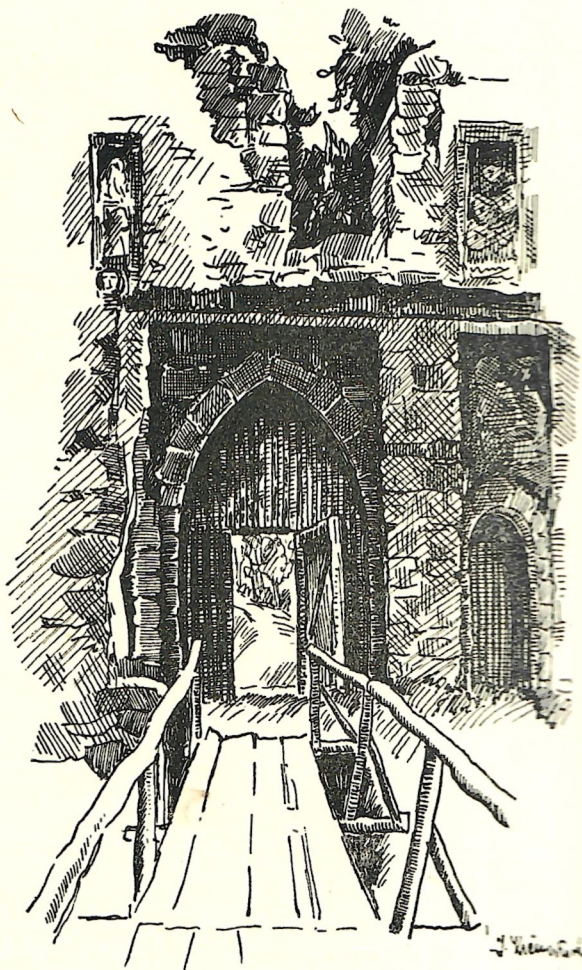
Landšperk, jenž stál již před rokem 1255, založili ve XIII. stol. na zboží královském páni Drnholcové z moravské větve Kouniců. Král Václav II. daroval hrad Závaši z Falkenšteina a po jeho smrti klášteru zbraslavskému, jehož opat jej postoupil roku 1358 biskupům litomyšlským. Roku 1622 koupil panství lanškrounské i s Landšperkem kníže Karel z Lichtenšteina, předseda konfiskační komise po bitvě na Bílé Hoře a soudce nad popravenými českými pány, v jehož rodu se udrželo až do doby převratové. U nás patřilo k tomuto panství Jablonné n. Orl. a Jamné n. Orlicí.

Kyšperk vstoupil do historie jako malé, ale pevné, zbojnické sídlo jedné větve četného rodu Žampachů „seděním na Kyšperce“, kteří nelítostně plenili hlavně majetek opatů zbraslavských na sousedním panství landšperském. Z bývalého hradu zůstaly jen nepatrné valy a příkopy a množství kamení „na Hradisku“. Do XVI. století hrad úplně zpustl, poněvadž jeho páni přenesli své sídlo na rodový hrad Žampach.

Novým panským sídlem se stal Kyšperk od r. 1554, když v něm vystavěl Zdeněk ze Žampachu tvrz. V letech 1663 až 1681 obdržel panství kyšperské *Hynek Jetřich Vitanovský z Vlčovic*, jenž vystavěl na zmíněnou tvrz poschodí a tím dal zámku kyšperskému v podstatě jeho dnešní podobu. Tento pán je vynikající osobou

St. Šašek: Znak Žampachů z Potštejna.

J. Krěmářová: Hradní brána v Liticích n. O.

místních dějin; osvobodil kyšperské občany r. 1666 od veškeré roboty a zanechal po sobě nejlepší památku jako člověk umění i lidu milovný. Jeho obraz visí dodnes v zasedací síni městské radnice. Cizí rod hrabat Bredů ze Špandavy v Braniborsku v XVIII. stol. (viz osady Bredůvka a Bořitov u Nekoře) necítil se svými poddanými jako vrchnosti z krve domácí a zachované doklady a pověsti vypravují o krutosti hraběte Bredy v dobách roboty. Za to hrabě Marcoliny se velmi zasloužil na počátku XIX. stol. o úpravu cest v okolí kyšperském.

K panství kyšperskému patřivalo město Kyšperk, Lukavice, Popluží u Helvíkovic, Sobkovice, Studenec (Studené), Těchonín, Verměřovice, Jankovice, Rotnek, Nekoř, Šedivec, Celné, České Petrovice, Lubník a Mistrovice.

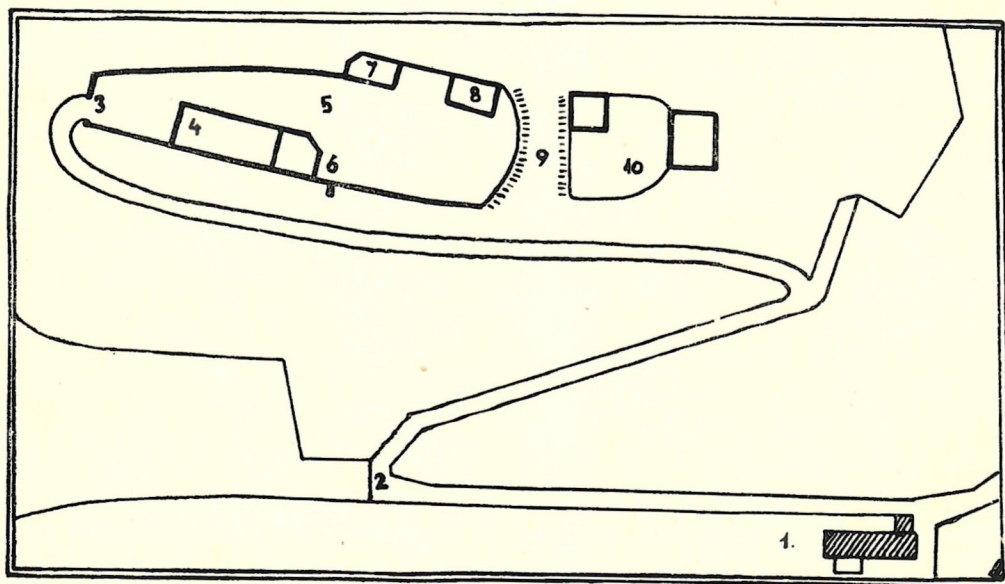
Tvrz *Orlice* bývala svobodným (zpupným) zbožím *vládyk z Orlice* již ve století XIII. Později se stala majetkem Strachotů z Kralovic a Řeneckých z Řeneče. Ke zboží orlickému patřily i Kunčice, Mistrovice, Lubník a Šedivec. Roku 1650 byla připojena Orlice trvale k panství kyšperskému. Přes to v deskách zemských se jmenuje dále vedle Kyšperka i statek orlický.

Na srázném, skalnatém ostrohu nad řekou Zdobnicí založili asi v polovici XIII. století páni z Rychnova, znaku lekna menší hrad *Pěčín*, jehož dosti zachovalé zbytky zasluhují, aby byly, pokud lze, budoucnosti zachovány.

V nedalekém Liberku založili kolem roku 1300 páni „sice jadrní, ale rváci a zbojnící“ hrad *Rychemberk*, jenž však již za Jiříka z Poděbrad byl hradem zbořeným a pustým. U Klečkovského mlýna stojí nad řekou Bělou zříceniny „*Nového hradu*“ ze století XV.

Menší tvrze ze XVI. a XVII. století byly v Rokytnici v Orl. H., Mladkově, na Trundorfě, Popluží u Helvíkovic a tvrz Hlodný v lese „Borka“ u Tisovce.

V přítomné době mají u nás největší majitelé půdy svá sídla na zámcích v Žamberku, Kyšperku a Žampachu.

St. Šašek: Plán hradu Žampachu.

- 1) Chudoba, hrádek obranný. 2) Cesta k hradu. 3) Vstupní brána, v levo parkán (3—5). 4) Budovy pivovaru, pivnice, čeledníku, chlebnice a koníren. 5) Brána do nádvoří v předhradí (5—9). 6) Hradní kaple. 7) Mlýn. 8) Bílá věž. 9) Příkop s padacím mostem. 10) Věžovitý palác s hláskou.

HRAD PĚČÍN.

Hrad Pěčín byl vystavěn na skalnatém, srázném ostrohu nad řekou Zdobnicí asi v polovici XIII. století od pánů z Rychnova, jichž znakem bylo lekn.

Podle skupiny prvotních hradů rytířských tvořily jeho hradbu vnější zdi hradních budov, jichž okna byla obrácena do nádvoří, nebo byla tak vysoko položena, aby jimi nemohl nepřítel do hradu vniknouti. Pod střechou bylo jako ochoz upevněno na vnějších zdech t. zv. podsebití, z něhož mohli obráncové hradu metati v době obležení na nepřítel různé předměty, ku př. těžké kameny, kusy dřev, vařící vodu, roztavenou smolu a pod. V době míru chodily po něm ostražitě hradní hlídky, vyvolávající různá hesla do širého okolí.

Skládal se ze tří částí: z otevřeného předmostí, předhradí a vlastního hradu. Předmostí bylo skladištěm paliva, hospodářského náradí a jiných potřeb a bývalo u některých hradů též opevněno. V předhradí byly umístěny sýpky, stáje, sklepy, stodoly a t. d. a byty pro čeleď hradní. Pán hradu se svojí rodinou obýval vlastní palác, úplně oddělený od ostatních částí hradu, do něhož vcházelo se po visutých mostech, vznášejících se nad hlubokými a širokými příkopy a chráněných branami.

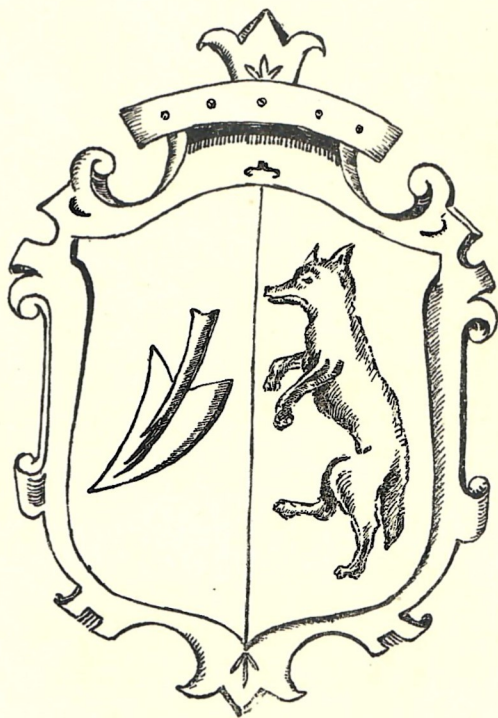
Později stavěné rytířské hrady měly samostatné hradby od budov hradních dále posunuté s věžemi a střílnami a s větším prostorem pro obranu.

Hrad Pěčín podobal se nedalekému hradu Skuhrovu a Velešovu. Jeho zbytky, doposud dosti zachované, jsou jistě nejstarší stavitelskou památkou v našem kraji, prastarým pamětníkem zašlých dob a zasluhují, aby z nich naše pokolení zachránilo vše, co se ještě zachrániti dá.

Jan Krčmář.

St. Šašek: Hrad Žampach. Zřícenina v XVII. století podle obrazu z farské kroniky v Písečné.

J. Krčmářová: Vitanovský znak.

Moc světská i duchovní i rozhodující události dějinné soustřeďovaly se od počátku doby historické ve středu země české, od něhož je náš pohraniční kraj značně vzdálen. Přes to prožívalo Žambersko věrně se svým národem a vlastí doby zlé i dobré.

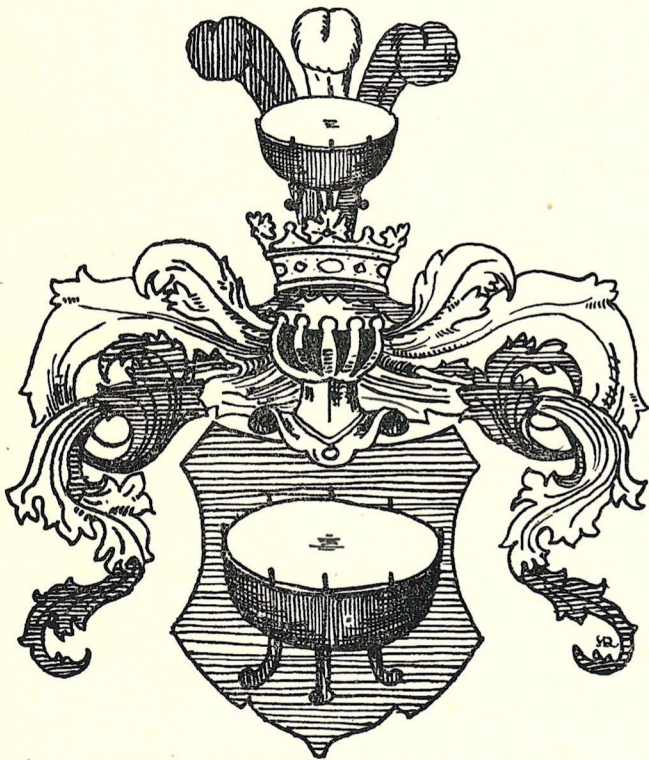
Dějiny píší, že již roku 1093 za války s Polskem byly východní krajiny v Čechách tak popleněny, že „nikdo tu obývatí nemohl“. Za posledních Přemyslovců usazovali se v Orlických horách vedle původního obyvatelstva českého i osadníci německé národnosti (Kunvald, Rotnek, Helvíkovice a p.) a hrady i některé osady tehdy přijaly německá jména (Žamberk = Sanftberg, Žampach = Sandbach = Písečná, Kyšperk = Geiersberg a p.). Podle vzoru *kolonisace německé* byly zakládány i nové osady s obyvatelstvem českým. Dokladem kolonisace německé i domácí jsou u nás obce Česká a Německá Rybná, České a Německé Libchavy, České a Německé Petrovice a p. Z rozkazu Přemysla Otakara II. osazoval Němci župu kladskou Havel z Lemberka (po něm Hawelswerde, Habelschwerdt t. j. Bystrice v Kladsku), hory rychnovské Heřman z Drnholce (Dürnholz), ze slavného rodu moravských Kouniců a dnešní Lanškrounsko jeho bratr Vilém.

O době rytířské slávy v našem kraji vypravují zříceniny starých hradů i dějepis vlasti. Rytířské ctnosti se zvrhly za vlády neschopného krále Jindřicha Korutanského a za potulného Jana Lucemburského v loupežnické zbojnicko. Pokud se neupevnila moc centrální vlády pražské, sváděli mezi sebou páni a rytíři v našem odlehleém pohraničním kraji urputné boje o hranice svých statků. Nejobávanějším zbojníkem ve východních Čechách byl Mikuláš z Potštejna a na Žampachu známý Jan Pancěř ze Smojna. Proti nim se vypravil Karel IV. a učinil konec jich řádění.

Mikuláš zahynul v boji ve zřícené věži svého hradu a Jan Pancěř byl i se svými pomocníky popraven. Jméno lesa „Karlovice“ u Žamberka je památkou na pobyt „Otcе vlasti“ před Žampachem r. 1355.

V *bouřích husitských* vtrhla několikrát do Čech knížata slezská s biskupem vratislavským na pomoc králi Zikmundovi proti přívržencům Husovým a podhoří Orlické strašlivě poplenili zvláště r. 1421. V říjnu toho roku zpusťovali nejvíce panství žampašské a litické. Pomáhal jim též poslední Drslavic, bojovný Půta z Častolovic († 1435), jenž za svoji pomoc dostal od Zikmunda Kladsko; od té doby bylo častokrát spojeno v jedné rukou zboží kladské a potštejnské s litickým.

Roku 1428 vtrhli Sirotci do krajiny kladské a zle tu Slezany porazili.

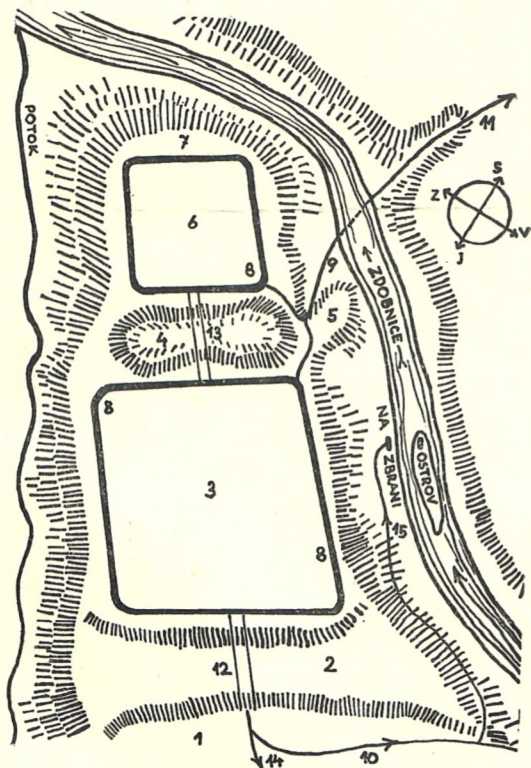

St. Šašek: Znak pánů z Bubna.

Na sklonku vlády Karla IV. dostaly se Litice pánům z Kunštátu a z Poděbrad (r. 1377) a zůstaly jim až do roku 1492. Nejslavnější příslušník toho rodu, husitský král Jiří z Poděbrad učinil Litice n. Orli „záštitou rodu Kunštátského“. Z těch dob má své jméno „Kriegwald“, lesnatá stráž u Bohousové, kde snad byla svedena bitva s odpůrci Jiříkovými. V rozhárané době jagelovské byl majetníkem litického zboží Vilém z Pernštejna († 8./4. 1521), příkladný vlastenec, vzor občanských ctností, důmyslný hospodář, nesmírný boháč, šlechtic hrdý, ale ke každému zdvořilý, nepřítel ošemetnosti a křivdy, jenž i Žambersku byl „pánem milostivým a spravedlivým“. Nejlepší pomník postavil mu František Palacký ve svých „Dějínách“.

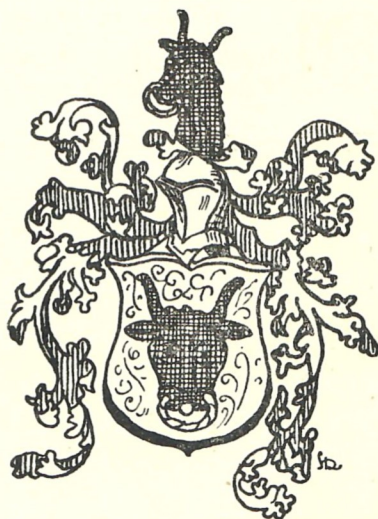
Roku 1575 spojili koupí statky litické a žampašské pánové z Bubna. Měl tudíž náš kraj v historii většinou vynikající pány z krve české, zatím co sousední Rychnovsko, Lanškrounsko a Králicko s příchodem Habsburků získala šlechta cizí.

Epocha husitská zastavila další postup německého osídlování, silné slovanské

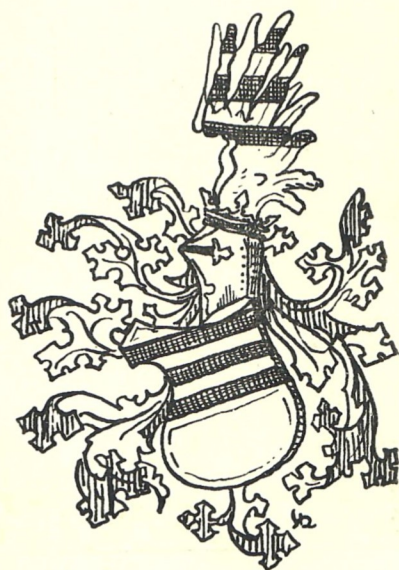

J. Krčmář: Půdorys hradu Pěčtina. Kreslil St. Šašek.

- 1) Předmostí. 2) Prvý příkop. 3) Předhradí. 4) Druhý příkop. 5) Násyp hlíny z příkopu vyvezené. 6) Hradní palác. 7) Místo pro prak. 8) Zbytky zdí. 9) Pravděpodobná pěšina k vodě. 10) Cesta k Bělé a Liberku. 11) Pěšina k Přimu. 12—13) Visuté mosty. 14) Cesta k podhradí a do polí. 15) Cesta k t. zv. „zbraní“.

St. Šašek: Znak pánů z Pernštejna. Černá zubří hlava se zlatou houžví nozdrami protaženou na stříbrném štítě.

St. Šašek: Znak pánů z Kunštátu. Horní polovice erbu černá s dvěma stříbrnými břevny. Druhá polovice stříbrná.

okolí počestilo zněmčená města (Žamberk, Rychnov, Ústí nad Orlicí) i vesnice, ale přes to podlely naše soudní okresy králický a rokytnický novému kolonizačnímu ruchu po válce třicetileté a byly poněmčeny.

Za války třicetileté dobylo švédské vojsko roku 1643 Lanškrouna s učinilo jej pevností, ze které plenilo a sužovalo celé okolí. V té době byl 22. srpna 1643 vypálen Švédy Žamberk a vydrancováno město Králíky i s okolím. Mnoho Švédů dnou postižených léčilo se tehdy v Bartošovicích (= Badesdorf = Batzdorf). Bohudíky, však stal se roku 1668 pánem panství žamberského František Adam hrabě z Bubna, jenž usiloval ze všech sil, aby se náš kraj zotavil z pohrom války třicetileté. I Kyšperk našel v té době v Hynku Dětrichu Vitanovském pána dobrotivého, jenž své kyšperské poddané osvobodil od veškeré roboty již roku 1666.

Mnoho škod, kontribucí a soužení zažilo Žambersko za vlády císařovny Marie Terezie v době válek o ztracené Slezsko. Tehdy bylo v Orlických horách nejrušněji.

Prušáci vpadali k nám přes Lichkov, Mladkov a Těchonín a brali nač přišli. Sousedé jablonští skrývali svůj majetek v Hradiskách a jamenští v úkrytech na Suchém vrchu. Mnoho mladých chasníků bylo od nás zavlčeno do pruského vojska a nikdy již se nevrátili. Česká vlast ztratila tehdy trvale sousední Kladsko; podle slov císaře Josefa II. „zahradu nám vzali, jen plot zůstal“.

Z dob válek napoleonských jsou v kyšperském zámku uchovávány prostě

Kunvald: Pomník J. A. Komenského z r. 1910.
Podle modelu Strachovského zhotovil O. Fiedler
a Jos. Svoboda.

F. Úprka: Husitské stráže.
Pomník v Slatině n. Zd.

selské sáně, na nichž prchal poražený Napoleon roku 1812 z Ruska; doklad, jak pomíjející je všechna lidská sláva a moc.

I v roce 1866 bylo za války s Pruskem pohraniční území Orlických hor opět prvé na ráně a zvláště Jablonné n. Orl. zažilo pravý očistec řádění pruské soldatesky. Kyšperkem tehdy projíždělo některý den až 700 vozů pruského vojska. Byl Kyšperk na důležité vojenské cestě a to byla asi příčina, že do mírových podmínek bylo vloženo i ustanovení, aby Rakousko vystavělo železnou dráhu z Ústí n. Orl. k pruským hranicím.

Ještě nevymizely z paměti lidských vzpomínky na rok 1866 a rozběsnila se v letech 1914—1918 ve všech hrůzách *válka světová*, o jejíchž obětech výmluvně hovoří jména padlých a nezvěstných na kamenných pomnicích v našich obcích, jež hlásají, že jenom z utrpení a krve se nám zrodil 28. říjen 1918, samostatnost a svoboda.

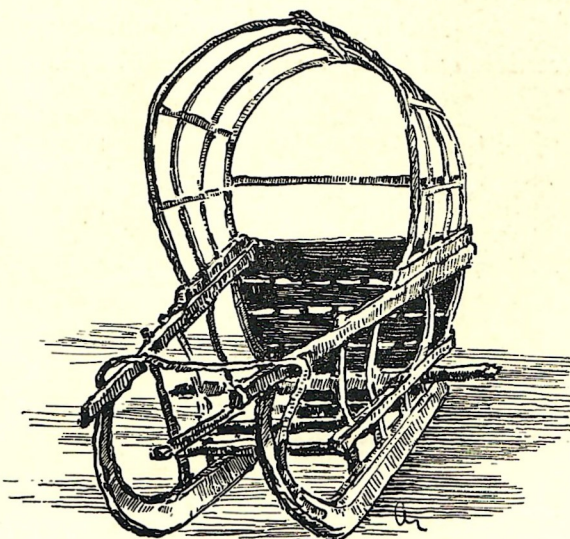
VE MĚSTECH A DĚDINÁCH.

Naši chudí *horalé* vedou s přírodou a osudem neustálý boj o zlepšení životních podmínek, zúčastnili se věrně a odhodlaně s celým národem bojů za volnost a svobodu a pracovali s ním vždy k povznesení ideálních hodnot lidských.

Od pradávna bylo jich hlavním zaměstnáním *zemědělství*. Příprava půdy nutila je mýtiti (klučiti — Klučejna, leštiti — Lěštnice) a pálití pohraniční hvozdy (Žďár u Slatiny n. Zd., Popelov, Obžár), získaná pole orati, hnojití, osévati a odvodňovati. Půda motykou zkyprěná slula jitro. Hospodářství vedlo je k chovu dobytka, koní, drůbeže, včel a p., k němuž bylo třeba pastvin (ves Pastviny, Louka t. j. dnešní Orlice a j.) a hospodářského nářadí, pluhů (Popluží), radlic, hrabí, vozů a p., jež po domácku si vyráběli, vysoušeli močály (Slatina, Rokytnice, Adamovo jezero a j.) a zápasili s dravou zvěří (Vlčkovice, Vlčinec, vlčí jámy v Jamném, Orlík, Orlice, Rysy, Bärenwald, viz i naše znaky a p.). Vůbec lesů, rybníků a bažin bývalo u nás mnohem více. Oblíbenou zábavou panstva bývaly hony na divokou zvěř všeho druhu, jež se u nás dlouho udržela. Medvědi byli u nás stříleni ještě ve století XVII., vlci ve století XVIII. a ještě roku 1669 roztrhali vlci sedmiletou holčičku v měsíci červnu na náměstí v Rokytnici v Orl. H.

Nejstarší sedláci seděli v chalupách ze dřeva tesaného (městečko Budy pod Žampachem), jedli prostou rostlinnou stravu, chléb, různé kaše, hrách, kroupy, čočku, sýr, zřídka kdy maso a žízeň hasili vodou, mlékem, pivem, medovinou a zámožnější vínem. Všechny své domácké potřeby si zhotovovali sami hlavně v zimě, kdy ženy pletly a přadly (dračky a přástvy).

České i německé vesničky jsou roztroušeny v Orlických horách v horských

A. Krčmář: Napoleonovy sáně z kyšperského zámku.

údolích i na svazích a stráních často v délce několika kilometrů. Česká stavení se liší na prvý ráz od staveb německých, ač jich původní starodávná rázovitost již téměř docela vymizela. Zajímavé dřevěné stavby a pravý horský ráz si u nás uchovávalo nejdéle Jablonné nad Orlicí.

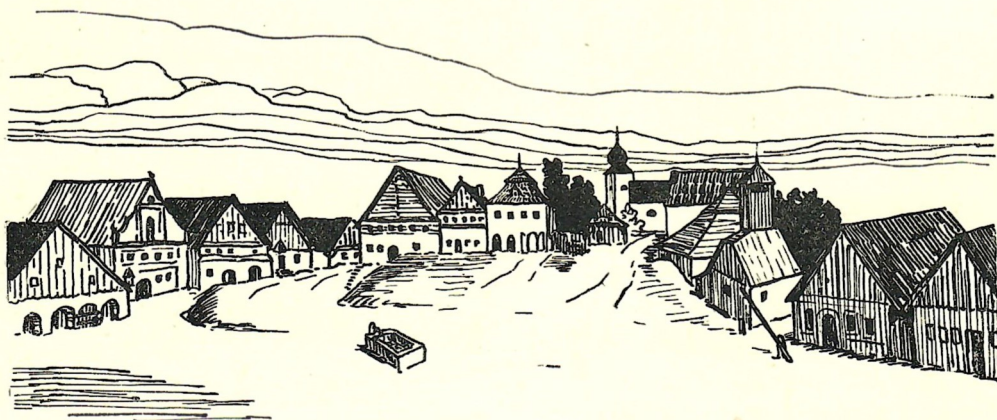
V nejstarších osadách rodových (Bartošovice, Dlouhoňovice a j.) byl všecek majetek původně společný (obec, „na obci“) a moc správní a soudní v rukou volebného starosty. Když se však zmocnili náčelníci rodů svěřené moci dědičně, stal se původní společný majetek vlastnictvím vrchnosti a staré rodové příbuzenstvo lidem poddaným, robotným.

Později byly zakládány svobodnější osady, v nichž si obyvatelé zakupovali pozemky dědičně (dědina, „na dílích“) za roční poplatek a na smluvenou dobu (lhůtu) byly obyvatelům dány určité výhody k zařízením hospodářství. Tyto osady nesly jméno po jich zakladatelích (Bohousov, Pěčín a j.), podle polohy místa (Kameničná, Písečná a j.) a některým se říkalo Lhoty nebo Lhotky.

Některé výhodně položené osady „vysazovaly“ vrchnosti podle cizího vzoru na města, t. j. místa trhov, která se stala střediskem celého okolí a z robotných lidí činily měšťany „pro užitečnost z nich slušnou“. Tak vznikla naše města Žamberk, Kyšperk, Jablonné nad Orl., Králíky a Rokytnice v Orl. H. vesměs jako města *poddanská* a zaniklá městečka (městys), dnes vesnice Litice n. Orl. a Žampach (dříve Budy) v podhradí hradů téhož jména.

V zakládání městě obdržel každý osadník po lánu země (Lehen po 64 korcích), začez zaplatil vrchnosti zákupné (závdavek), konal roboty a splácel stálý úrok. Osazování města řídil fojt (lat. vocatus, tolik jako advocatus; z toho německé vog(e)t, vo(g)it t. j. fojt) neboli rychtář, jenž dostal nejlepší lán, prostý všech platů a robot a vybíral pro sebe a svého pána různé dávky a poplatky. Práva foita žamberského potvrdil Jan ze Žampachu ještě roku 1513 zvláštní listinou. Také obyvatelé měst měli svá městská práva a výsady a na rozdíl od vesnic směla se města chrániti hradbami, branami, příkopy a „šraňky“. Žamberk měl opevnění pravděpodobně pouze dřevěné. Základem rozkvětu měst stala se jejich *městská práva*, z nichž zvláště důležité bylo právo trhů výročních a týdenních, právo odúmrti, právo statky kupovati, právo hrdelní a útrpné a j.

O pořádek v městech (obcích) se staral rychtář (foit) a obyčejně dvanáct (na vesnicích dva) konšelů, kteří se střídali po měsících v předsednictví rady. První

St. Šašek: Jablonné n. Orl. r. 1800.

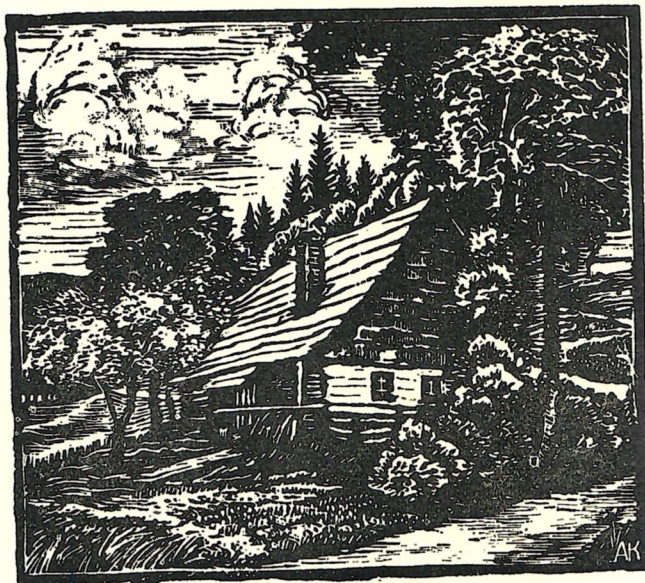
z konšelů se jmenoval primas neboli primator (role a louka primasská v Žamberku) a konšel, který právě předsedal, slul purkmistr. Žamberští konšelé si raději říkali páni „úřední“ a „radní“, aby se lišili od konšelů vesnických. Úřad rychtáře pronajímala vrchnost dočasně nebo dědičně (staré rychty v obcích) a odznakem rychtářské moci bylo „rychtářské právo“. Později býval v Žamberku vedle panského i rychtář městský s mocí hlavně policejní. Vedle úřadů a úředníků městských byly v panských sídlech i úřady vrchnostenské s úředníky a služebníky panskými (hejtman, direktor a j.).

Původní obyvatelé měst byli rovněž zemědělci. Z usedlostí svých odváděli své vrchnosti dědičný ourok kromě různých dávek, presentů „kortézů“ (t. j. franc. courtoisie) při různých příležitostech, platili zemské berně a kontribuce válečné, cla, mýta a různé poplatky na vydání obecní. Roboty městské nebyly tak tíživé jako na vesnicích. O svátcích pak dostával městský úřad ze zdvořilosti oplátkou od vrchnosti darem ryby.

Velké závody zemědělské, *panské dvory* v okolí žamberském byly: prastarý poplužní dvůr nad Helvíkovicemi, dolní dvůr v Helvíkovicích, dvůr Houkov, zřízený na gruntech helvíkovických r. 1674, dvůr německorybenský, bohousovský, slatinský, pastvinský, „horský“ nad Kunvaldem, Trundorf, zbořený od vrchnosti r. 1880, lukavický, kyšperský, orlický, verměřovický (t. zv. Žampach z roku 1707) a v Šedivci. Po reformě pozemkové byly zcela zrušeny dvory v Orlici, Verměřovicích a Dolní dvůr v Helvíkovicích.

Ve středověku nabyly ve městech veliké moci stav *řemeslníků* se svými bratrstvy, cechy a výsadami. Četné památky cechovní jsou uchovány v městském museu žamberském. Obchod měli v rukou hlavně židé, kteří v Žamberku bydleli v oddělené městské části „Židovně“. Z primitivních dílen živnostenských vyrostly v nové době továrny a s nimi vstoupilo do dějin dělnictvo průmyslové. Majetkem šlechty byly i staré hospodářsky nejsilnější podniky průmyslové, ku př. panské pivovary, mlýny, pily, cihelny, panské hostince a j.

Z panských sídel, hradů a měst rozbíhaly se *cesty* do jednotlivých obcí blízkého i vzdáleného okolí. Od krajského města Hradce Králové, od Kostelce n. Orl., sídla děkanátu, vedla k nám ze středu Čech od pradávna cesta přes Doudleby n. Orl., Vamberk, Německou Rybnou a Helvíkovice. Prastará cesta přes Kunvald a Bartošovice udržovala hlučné spojení s Kladskem, v němž pánové z Litic bývali správci a hejtmány českých panovníků. Z údolí řeky Moravy vedly prastaré obchodní stezky až od Dunaje do Kladska a dále k řece Odře přes Králíky a Jablonné n. Orl. k Bobišavě a téměř určitě byl náš kraj spo-

A. Krčmář: Chalupa z Pastvtn.

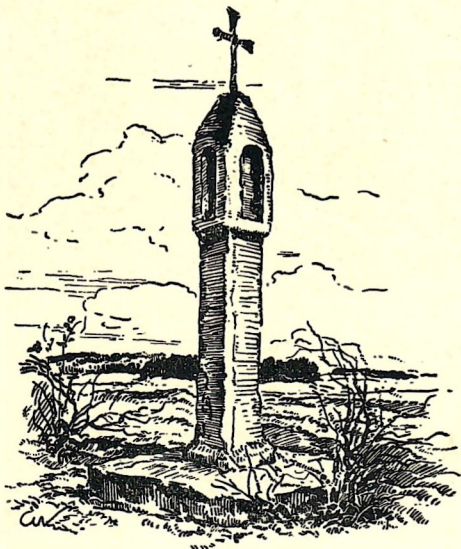
jen i se stezkou trstenickou a s Litomyšlí. Pro pohodlí pocestných byly stavěny *zájezdní hospody*, z nichž byla zvláště proslulá hospoda v Pastvinách a Kunčicích; důležitá *kovárna* byla na Orlici. Pokud šly cesty po obecní půdě, byly je povinny opravovati i s mosty a lávkami jednotlivé osady z výtěžku vybíraných cel a mýtného. Cesty v okolí Kyšperka radikálně opravil před sto lety majitel panství hrabě Marcoliny. Státní silnice vede naším krajem as od roku 1840.

Před vybudováním železničních tratí dopravovali kmeny lesních velikánů z pohraničních panských hvozdu až do Ústí n. Orl. a Kostelce n. Orl. sebevědomí, otužilí a neohrožení formani Orlických hor t. ř. „*haluzáci*“, podle haluzí (klád), jimi odvážených. Klášterečtí haluzáci byli známi široko daleko a někteří z nich jezdili se svými povozy až do Vídně a Terstu. Nejslavnější z nich byl strýček Tománků, pantáta Hájek, sedlák Kodytek a sedlák Vejda z Pastvin. Haluzáci byli výkvětem našeho lidu; nosili červené vesty s bílými, kostěnými knoflíky, kožené kalhoty (jele-nice), vysoké shrnovací boty a na hlavě v zimě beranici a v létě široký klobouk, za nímž svobodný hoch nosil zelenou jedlovou větévku. Dříví plavili pak od Doudleba a Kostelce n. Orl. po vodě „*hamburáci*“ až do Prahy, pro důlní stavby na Kladensku a Mostecku, ba i do Hamburku a za starodávna pak hlavně pro doly kutnohorské.

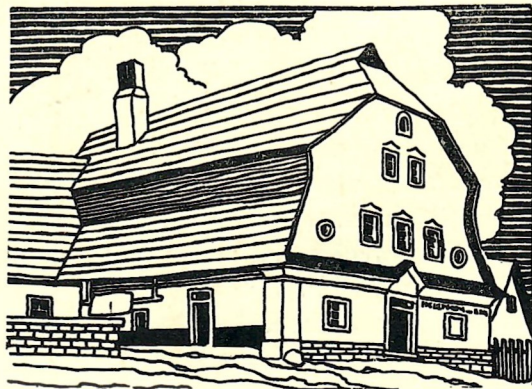
Pověstné bylo i podloudnictví mezi žamberským krajem a sousedním kladským územím. (Pašerácká skála u Zemské brány.)

Když byla roku 1845 zřízena železnice přes Českou Třebovou z Vídně do Prahy, oživily naše cesty hlaholem trubek žamberských postilionů, kteří dojížděli pro poštovní zásilky přes Kyšperk až do Ústí nad Orl. Od roku 1872 probíhá naším krajem železniční trať z Hradce Král. do Hanušovic se spojovací tratí kyšperskouústeckou, od r. 1900 je vedena železniční trať z Králík do Šilperka a od roku 1906 z Doudleba n. Orl. do Rokytnice v Orl. H.

Hrozným nepřítelem starých dřevěných staveb a zvláště ve městech byl požár, jímž byly způsobeny mnohdy ztráty nenahraditelné. Veliké ohně v Žamberku se zaznamenávají v letech 1572, 1643 (kdy shořelo 58 domů, 21 stodol s obilím, 1464 mandelů a ještě roku 1654 bylo spáleniště 12 sousedských (větších) usedlostí, 3 chalupnické a 8 zahradnických usedlostí), r. 1675, 1810, 1833 a 1859; v Kyšperku v le-

A. Krčmář: Morový sloup v Kameničné.

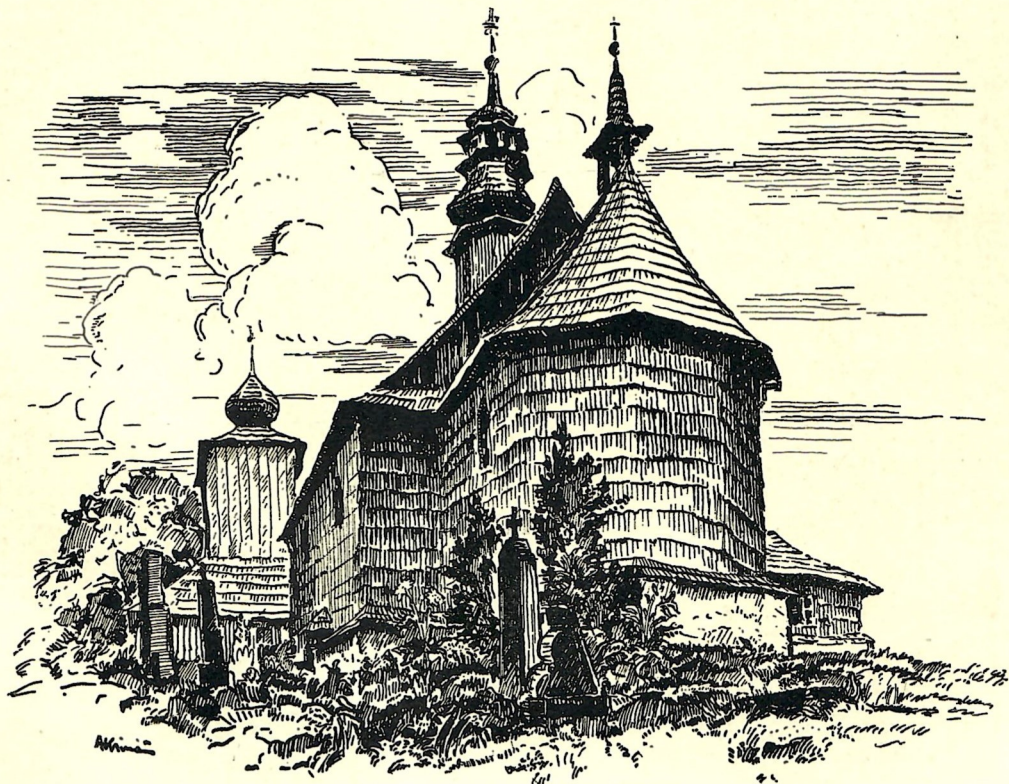
Fr. Šašek: Stará rychta v Klášterci před požárem r. 1932.

tech 1779 a 1824, v Jablonném n. Orli. roku 1648, v Králíkách roku 1676 a 1708 a v Rokytnici v O. H. 26. července 1661 (na den svatě Anny).

Smutné jsou i zápisy o moru v Žamberku v letech 1555 (denně mřelo 15 osob), 1585 (denně umíralo 20 osob), 1595 a roku 1633, kdy zemřelo několik set lidí. Při moru v Kameničné uchránily se od té strašlivé smrti toliko dvě osoby. Roku 1633 vyhubil mor v Bartošovicích většinu a v Králíkách polovinu místního obyvatelstva. Ostatní obce chránily se před morem zvýšenou čistotou osobní i veřejnou a blokováním obce morem postižené. Do zamořené obce nesměl nikdo vcházeti, ani z ní vycházeti. Potřebné věci byly v té době (r. 1681) donášeny obyvatelům Kameničné ze Žamberka na „Vimperk“.

Praksi lékařskou vykonávali původně pohodní (kati), mastičkáři, lazebníci a pocestní lékaři. Lazebníci byli pramalého vzdělání, vařili masti, rány obvazovali, oudy napravovali, žilou pouštěli a měli stálý příjem z holení vousů a šenku. Chudí nemocní bývali dávání do městských špitálů (lazaretů). První doktor lékařství dr. František Koráb se usadil v Žamberku počátkem století XIX. Důležitým předmětem správy městské bylo zásobování obyvatelstva zdravou vodou. V městských útech žamberských jsou zachovány záznamy o výdajích na vodovod, kašny a lázně od počátku století XVII. Hlavní kanál žamberský „vostrník“ byl snad zřízen již při založení města, aby „sváděl vodu z ryňku nerovného do struhy“.

Když byly zrušeny úřady vrchnostenské, byli panští rychtáři nahrazeni v obcích starosty volenými a vedle nich byly zřízeny v Žamberku roku 1850 i úřady politické (císařské), čímž se stal Žamberk hlavním městem celého politického okresu. Hlavním pilířem demokratické vlády lidu lidem a pro lid stala se naše *samospráva*.

A. Krčmář: Dřevěný kostelík v Liberku z roku 1691.

V rozkošných zákoutích Orlických hor žije v klidných dědinách uprostřed chudých políček náš skromný, otužilý a pracovitý lid, jenž vroucně lne k zděděné půdě a jehož povaha i národopisný svéráz se zajisté vyvíjely i pod vlivem poměrů přírodních. Mateřskou řeč, drahocenný odkaz našich předků a podklad národního i kulturního vývoje, uchovalo si Žambersko ve východočeském podřech se širokou výslovností nejlépe v Jamném n. Orl. a Sobkovicích, nejvýchodnějších českých obcích. Původní kroj již dávno vymizel a jenom v posledních zbytcích se uchovávají některé staré zvyky a obyčeje, jichž původ lze někdy sledovati až do dob pohanských. Tyto pozůstatky, nečetné pověsti a zkazky s prvky bájeslovnými i s historickým podkladem, místní jména a ojedinělé památky archeologické a historické dávají jen skrovně nahlédnouti do života našich předků pohanských a v prvých dobách křesťanských. Větší množství pramenů historických se zachovalo teprve od století XVII. Národní svéráz a dialekt uchoval si i německý lid Orlických hor.

V době přerodu náboženství pohanského na víru Kristovu vládl nad zdejším krajem mocný rod Slavníkovců, z něhož vzešel druhý biskup pražský sv. Vojtěch († r. 997). Podle jedné verse uchované tradice je prý omšeny kámen „baba“ u kostela v Jabloném n. Orl. starým křížem cyrilometodějským a památkou na pobyt sv. bratří v naší krajině.

První *historická* zmínka o Kladsku je z roku 981, o Jablonném n. Orl. z r. 1093, o Českých Libchavách z r. 1227, o Klášterci n. O. z r. 1295, o Jamném n. O. z r. 1304,

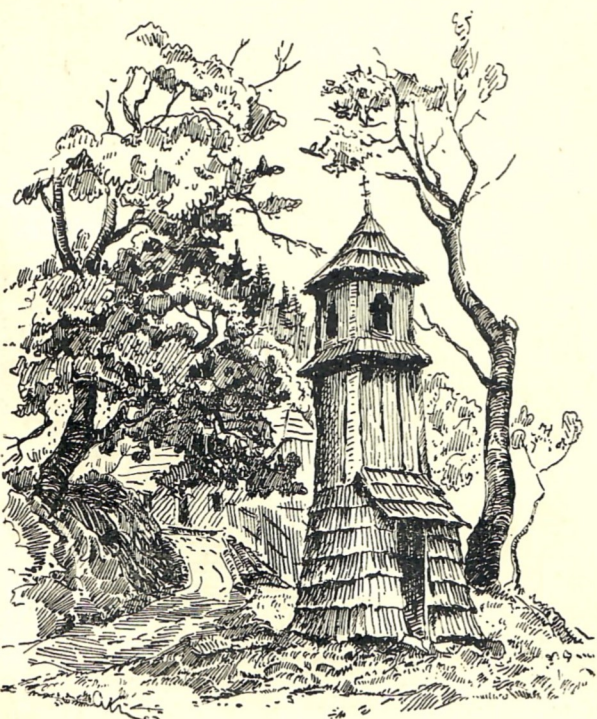

Židovský hřbitov v Žamberku. Foto Juliš.

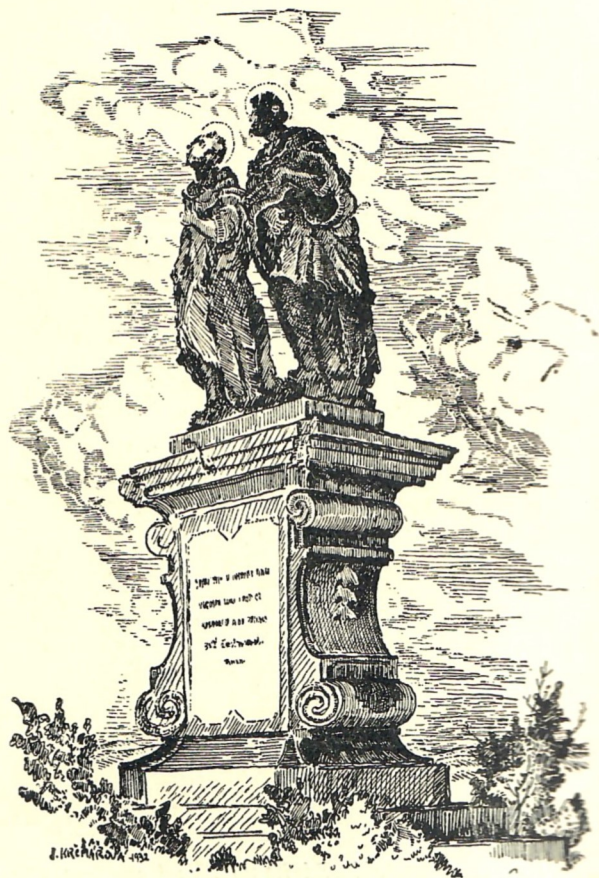
o Kyšperku z r. 1368, o Liticích n. O. z r. 1316, o Žamberku z r. 1332, o Králíkách z r. 1367. Nejstarší písemné doklady jsou latinské. První česká zpráva o Žamberku je z roku 1408. Jazyk český vytlačil latinu ve stol. XIV.; po válce třicetileté stala se úřední řečí němčina a teprve převrat z 28./X. 1918 povýšil češtinu opět na jazyk státní.

Blízký Kostelec n. Orl. (kastellum = kostel) byl již v prvních dobách *křesťanských* osadou hrazenou (t. j. městem) a sídlem děkanátu kosteleckého (v arciděkanátu královéhradeckém), k němuž kol roku 1350 za arcibiskupa Arnošta z Pardubic patřily u nás fary s dřevěnými církvemi (chrámy) v Slatině n. Zd., Pěčíně, Rokytnici, Klášterci, Kunvaldě, Nekoři, Mladkově, Orlici, Lukavici, Písečné, Žamberku, Německé Rybné a v Liberku. Fara v Jablonném n. Orl., jež patřila k děkanátu litomyšlskému, uvádí se již roku 1304. Nad nimi měly právo patronátní a podací vrchnosti na Liticích, Žampachu a Landšperku. V Klášterci n. O. stával již roku 1295 cyriácký *klášter* s chrámem Panny Marie, k němuž patřila vesnice Zbudov a Pastviny a jenž zanikl r. 1421; jeho mniši se odstěhovali do Krakova. Podle pověsti byl i klášter v Žamberku, na Orlici a v Písečné (Kujavách).

V době kolonisace a zakládání měst ve XIII. stol. vnikaly k nám s úpadkem starých slovanských řádů mravy cizí, osadníci němečtí, jich řeč a jména. Sousední Kladsko bylo postupně zněmčeno kolonisty saskými. Vedle domácích prací řemeslných ve staročeských osadách zemědělských vznikala v nově založených městech samostatná řemesla, živnosti obchodní a cechy se zvláštními výsadami a řády. Rozkvět hospodářského života a klid kraje byl však záhy rušen loupeživými *rytíři*, zvláště Jenišem z Kyšperka a Petrem ze

A. Krémář: Zvonička v Liticích n. Orl.

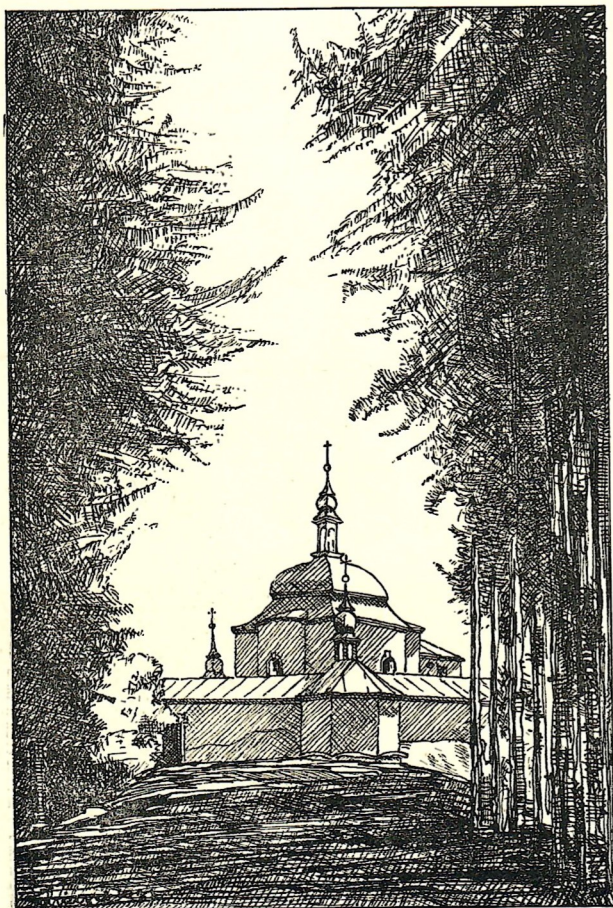
J. Krčmářová: „U svatých“ v Žamberku. Sousoší z roku 1759.

Žampachu (kol roku 1308), Mikulášem z Potštejna († 1339) a zlotřilým Janem Pančelem ze Smojna na Žampachu († 1355).

Hus a Žižka, mohutné postavy dějin XV. stol., našli ve východních Čechách hojně přívrženců. Bratrstvo Orebů (z okolí Třebechovic pod Orebem) t. j. Sirotci zapsali se do historie stejně význačně jako Táboři a Pražané. V době Husově byl pánem Litic n. O. Viktorin z Kunštátu († 1427), otec Jiřího z Poděbrad, důvěrný přítel Žižkův a proslulý vůdce vojsk husitských. Rovněž Žampachové byli horliví přívrženci strany podobojí; Mikuláš Žampach z Potštejna připojil roku 1415 svou pečeť k stížnému listu proti upálení M. Jana Husa, jeho syn Jan Žampach starší z Potštejna byl jeden z prvních, kteří stvrdili Žižkovo zřízení válečné a v bitvě u Lipan r. 1434 stál na straně Táborů i Jan Kolda z rodu prvních Žampachů. Za svoji příchýlnost k husitství bylo Žambersko strašlivě popleněno r. 1421 Slezáky a Pútou z Častolovic, spojenci krále Zikmunda. Husitský král Jiří z Poděbrad učinil Litice „záštitou rodu kunštátského“ a na nich byl až do smrti vězněn horlivý přívrženec náboženských novot a kazatel ve vojště Žižkově, Václav Koranda. Věrností k Jiřímu z Poděbrad nad jiné vynikali mocní Kostkové z Postupic, majitelé Landšperka.

Největší význam v dějinách má Žambersko jako kolébka (n. Betlém) *Jednoty*

bratrské, která vznikla v Kunvaldě r. 1457. Sbory bratrské se rozšířily záhy po celém kraji a jich zbytky uchovaly se dodnes ku př. v Čermné, Čenkovicích a j. Již roku 1457 byl zřízen sbor v Žamberku a roku 1467 bratrská fara v Orlicí, k níž byli přifařeni „Kysperští bratři“, dnes již zapomenutí. Světlou památku po sobě zanechal Matěj Kunvaldský (nar. 1442 a zemřel 1500), první biskup Jednoty bratrské a rodák kunvaldský, vysvěcený od Michala, faráře žamberského. Členem užší rady devíti byl bratr Matěj Uhlíř z Kunvaldu (v letech 1490—1494) a z Jablonného nad Orlicí pocházel zeť J. A. Komenského, Petr Figulus-Jablonský. Ještě dnes připomíná dobu Českých bratří v Kunvaldě jejich pohřebiště, bratrský sbor, bratrská kovárna, bratrská lípa, vyschlý potůček Jordán, v Žamberku sbor, bratrská barevna, modlitebna, kovárna (tak zv. „bratrské chalupy“), studánka „na sboru“, pole bratříčkovské, kalichy na některých starých komínech a pojmenování „Betlém“ a „Modlivý důl“ v Kunvaldu.

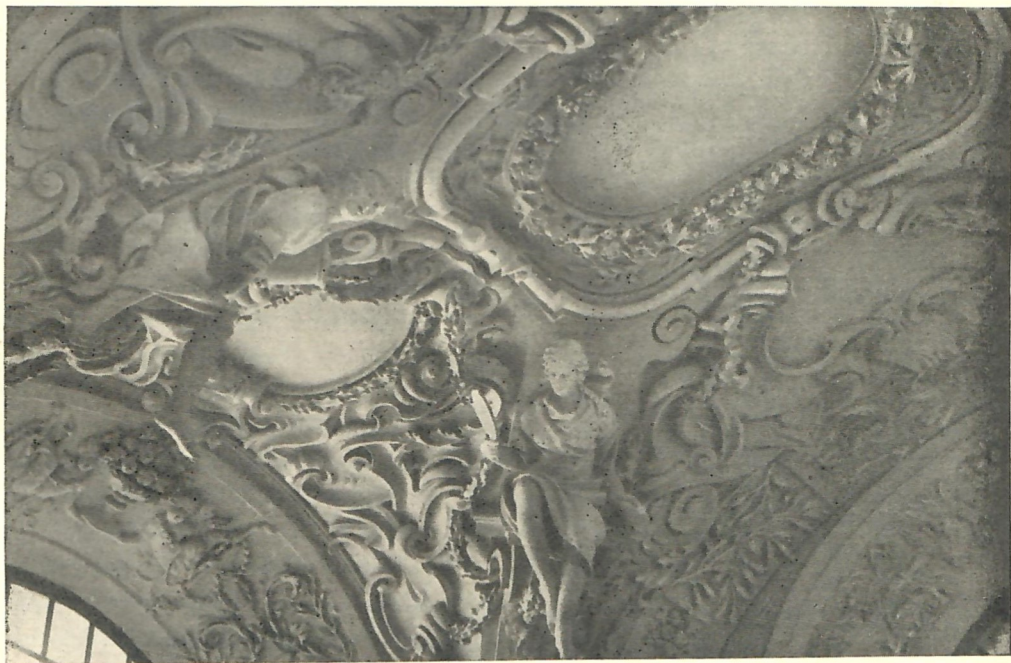
Kyšperk: Svatojánská kaple „Na Kopečku“ 432 m n. m. z roku 1734. Sklepy a ambity přistavěny r. 1736. Púdorys je pěticípá hvězda. Lipové stromořadí vysázeno r. 1737.

Pohraniční naše lesy bývaly snad i útočištěm jiných náboženských sekt, ku př. Adamitů a pod.

Pamětníkem doby Českých bratří je gotický kostel v Klášterci n. Orli. z roku 1453 s pamětní deskou oltářní z roku 1452, náhrobní kameny v Orlici, Písečné a v zámecké kapli v Žamberku z roku 1579, nejstarší zvon v Pěčíně z r. 1460, v Kunčicích z r. 1497, v Orlici z r. 1498, v Písečné „klekáník“ z r. 1488, v Kunvaldě „poledník“ z r. 1500, v Klášterci n. Orli. z r. 1555, v Něm. Rybné z r. 1558, ve Slatině n. Zd. z r. 1575, v Nekoři z r. 1576 a zvon a hodiny na radnici v Jablonném nad Orli. z r. 1675.

Vilém z Pernštýna (zemř. 8./4. 1521), majitel panství litického „s Římany věřil, s Čechy (podobojími) držel a s Bratřími umíral“. Jaroslav z Pernštýna psal r. 1547 Žamberským: „Já se podle poručení krále (Ferdinanda I.) tak zachovati musím, nechťic na sebe těžkosti dopustiti“ a vyhnal České bratry ze svých statků do ciziny. O jich utrpení svědčí i jméno „jamníci“ od jam, do nichž se skrývali a různé pověsti (ku př. o Záměstajnu — Sammelstein t. j. shromaždiště — v Hradiskách u Jablonného n. O. a j.). Ještě roku 1619 upokojují občany jablonské páni Hrzánové z Harasova, že jim ve věcech víry nebudou činiti překážek.

Po krvavé exekuci staroměstské, při níž byl popraven dne 21. června 1621 též Tobiáš Štefek z Koloděj, direktor stavu městského, rodem z Náchoda, usadili se na Žambersku jeho potomci a oprávnění dědicové a z Kunvaldu a Litic n. Orli. se rozšířili po celém okrese i na sousední Moravě. Veškero jeho příbuzenstvo tehdy propadlo svým jměním, poněvadž doktor Tobiáš Štefek, proslulý lékař, sňal hlavu svého otce s mostecké věže Karlova mostu v Praze při saském vpádu roku 1631. Pro účast na *českém povstání* byl potrestán Jetřich Suda, majitel panství orlického, pokutou 2.000 kop míšenských do komory královské, kteráž si vynutila k vyrovnání všech nároků a za udělení generálního pardonu dalších 10.000 rýnských zla-

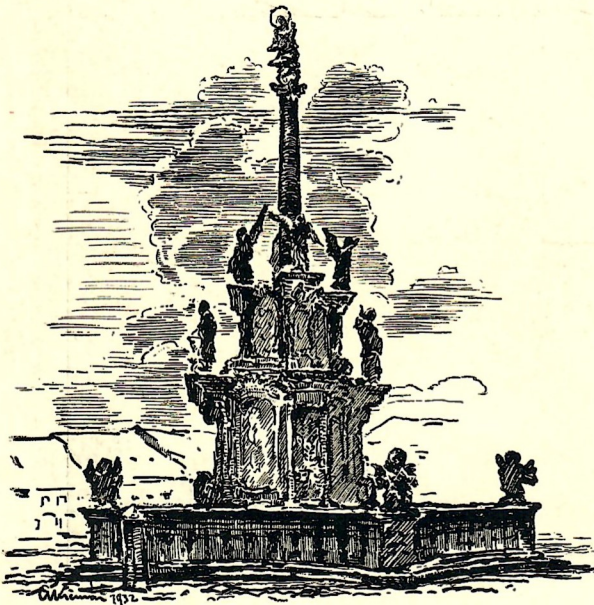
Kyšperk: Farní kostel sv. Václava. Výzdoba nástropní v presbýterii z r. 1680. Nakl. F. Doleček.

tých na jeho dědicích ještě roku 1660. I několik členů rodu pánů z Bubna bylo pro vzpuru krutě potrestáno. Bubnové žamberští a páni z Kyšperka se však odboje proti Ferdinandu II. nezúčastnili. Roku 1643 dal hrabě Jindřich Jan z Bubna odvésti ze Žamberka před Švédy bohatý archiv bubnovský do Kladska, odkudž prý se dostal až do Vratislavě a k veliké naší kulturní škodě nám již nikdy nebyl vrácen.

Zajímavý obraz doby dávají

hospodářská data z roku 1648:

O b e c :	Rolníků	Chalupníků	Koní	Volů	Krav	Krav najatých	Telat	Koz	Ovcí	Prasat
Žamberk	76		34	3	111	76	102	34	90	14
Bartošovice	Lánici	22	13	.	100	.	14	9	.	.
Helvikovice	9	6	6	13	8	47	11	2	5	2
Kameničná	4	2	5	4	15	10	15	10	20	7
Kláštelec n. O.	20	3	29	.	31	99	55	11	7	.
Kunvald	29	8	35	3	13	110	76	2	49	3
Lišnice	16	2	28	.	23	30	28	8	.	.
Litice n. O.	1	.	3	18	13	.	.	.
Pastviny	11	4	17	.	8	38	26	8	.	.
Pěčín	20	4	26	13	45	79	73	.	.	.
Česká Rybná	16	3	7	13	15	29	26	4	.	.
Německá Rybná	8	2	8	6	.	39	17	.	.	.
Slatina n. Zd.	26	5	36	.	60	82	66	8	35	3
Záchlumí	10	3	13	4	13	28	10	.	39	.

A. Krčmář: Sousoší P. Marie z roku 1721 na náměstí v Kyšperku.

Válka třicetiletá je i u nás velkým mezníkem v historii.

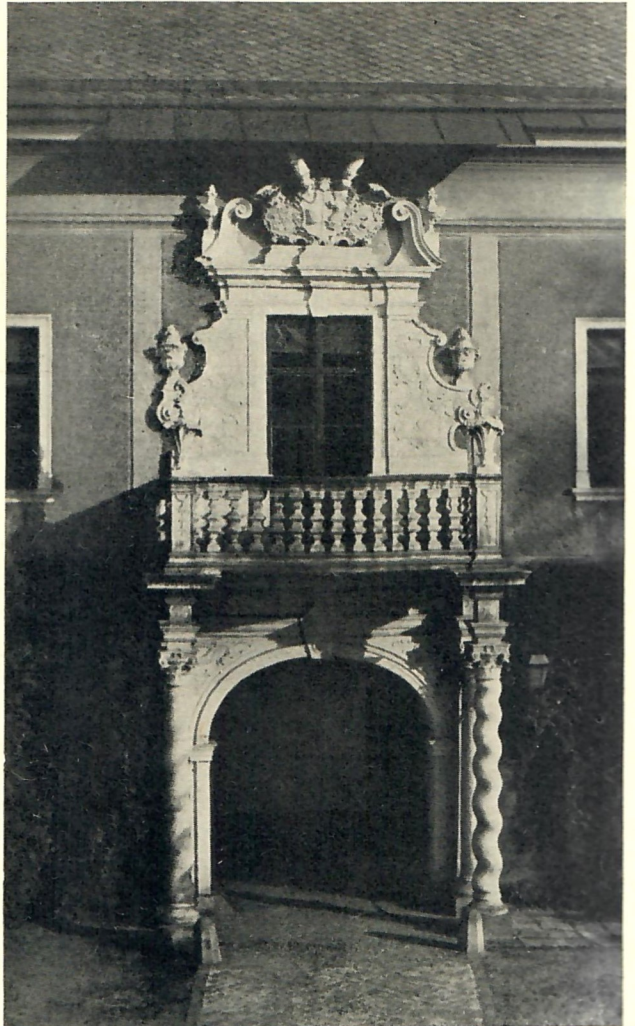
Roku 1620 byla přenesena z důvodů protireformačních fara z Orlice do Lukavice. Okolo r. 1625 získal horlivý misionář a zakladatel koleje tovaryšstva Ježíšova v Hradci Králové, Adam Kravařský celé okolí žamberské víře katolické. Jeho starý obraz je v zámecké kapli na Žampachu, jež získali s celým panstvím jesuité odkazem roku 1632. Roku 1652 utvrzoval na panství žamberském (v Kunvaldě, Rybné, Klášterci n. O.) víru katolickou k žádosti hraběte z Bubna šlechtný a vlastenecký jesuita a proslulý dějepisec *Bohuslav Balbín* (1621—1688).

Úspěšná protireformace nahradila u nás staré stavby chrámové no-

vými kostely v Kyšperku (r. 1680), Jablonném n. Orl. (věž z roku 1680), Kunčicích (r. 1685), Nekoři (r. 1698), Slatině n. Zd. (1699), Králíkách (1696—1706), Těchoníně (r. 1704), Lukavici (loď s věží z r. 1705 — presbyterium je z doby starší), Orlici (z r. 1709—1711), Neratově (r. 1723—1749), Pěčíně (z r. 1729), Žamberku (1729 až 1737), Rokytnici (1736), Mladkově (1736—1744) a v Klášterci n. Orl. byl původní starý kostel r. 1769 přístavky velmi znešvařen. *Nové chrámy* mnohonásobně vynikaly nad skrovná obydlí lidská a mohutností a výškou vyjadřovaly zbožné city osadníků. Cennou uměleckou památkou z této doby je obraz sv. Antonína v chrámě žamberském od Petra Brandla (1668—1735) a strop kostela kyšperského, nádherná štukatérská práce umělců milánských. Svědky doby protireformační jsou i mariánské sloupy morové v Žamberku (kolem r. 1700), Kyšperku (z r. 1721), v Jablonném n. Orl. (z r. 1748) a v Rokytnici v O. H., kaple sv. Rosalie v Žamberku z roku 1682, kaple svatojanská na Kopečku v Kyšperku z r. 1734, sochy svatojanské a charakteristická sousoší svatých z polovice XVIII. stol. roztroušená podél cest po celém okrese. Tehdy byl asi r. 1660 založen i židovský hřbitov v Žamberku s typickými starými náhrobními kameny. V historii Králík je zaznamenáno, že tam byly roku 1684 upáleny čarodějnice z okolí města u „Hexenkapelle“. Neblahou památkou po sobě zanechal hrabivý poustevník, jenž v XVIII. století z lakoty zničil zříceniny hradu litického. Také v Žamberku se usadil při nově založené kapli sv. Rosalie poustevník, jenž za určitý deputát konal v kapli modlitby, pilně zvonil proti mračnům a vyučoval městské děti.

U kostela bývala „zahrada pohřební“ t. j. nehygienický hřbitov (krchov) s kostnicí, fara, chudobinec (špitál) a farní škola s obydlím kanторovým. Původní, nejstarší *školy* zakládala církve u svých far a kostelů. Bratrské „sbory“ (fary) bývaly zajisté zároveň modlitebnami, školami, radnicí i domem pohostinným. O rektoru žamberském je nejstarší historická zmínka z r. 1568, o kyšperském rektoru Martinovi z r. 1615 a Jakub Neškudla, nejstarší známý učitel v Jablonném n. Orl. zemřel r. 1640.

Nevolnictví a robota, jež ubíjely poddaný venkovský lid, byly základem blahobytu vrchností, které žily v hojnosti se svým služebnictvem na zámcích, v té době vystavěných. Magdaléna Grambová, původem z Meldeku (zemřela dne 24. července 1674) a její manžel Nizozemec Kašpar z Grambu, od počátku války třicetileté

Žamberk: Zámecký portál. Nakl. Al. Krátký.

majitelé panství vamberského a kosteleckého a cizinci, našeho lidu nemilující, vložili na své poddané „předení panského předu“ jako tuhé jármo, jež se časem stalo základem domácí výroby paličkovaných krajk i v kraji žamberském dodnes rozšířené.

Poněkud mírnější byly roboty obyvatelů měst a odlehlých obcí. Pověstným tyranem poddaných byl lanškrounský pán Adam Hrzán z Harasova (zemř. r. 1619) a v Kyšperku hrabě Jan Václav Breda ze Špandavy v Braniborsku (zemř. r. 1740). Naproti tomu dodnes vděčně vzpomínají obyvatelé kyšperští šlechtěného hraběte Ignáce Dětricha Vitanovského z Vlčkovic, jenž ve své závěti již r. 1681 je osvobodil od nevolnictví a roboty. Jeho obraz od Karla Škréty (1604—1674) byl přenesen do zámku v Rychnově n. Kněž. Žamberské všelikých robot zbavil Zdeněk Žampach 30. dubna 1550. Denní mzda nádeníků při stavbě městské vodárny v Žamberku r. 1704 činila 7—9 krejcarů, tesařům se platilo 11—12 krejcarů.

Trestné činy, zvláště rebelie a p. byly krutě trestány. I lov pstruhů v Rokytnce byl podle rozkazu císaře Ferdinanda III. pokutován smrtí. Městské soudy měly právo útrpné i hrdelné. Spravedlnost v Žamberku stála nad skalami k Helvíkovicům, v Kyšperku u sloupu sv. Trojice na cestě k Písečné a na Žampachu je zachován kamenný pranýř z roku 1693. O sporech poddaných s vrchnostmi jsou v archivech našich měst

různé doklady a z odboje potlačovaných se zrodil i zbojník Orlických hor *Ledříček*, vládce lesů klášterec-kých. Poslední selská vzpoura se zaznamenává u nás v Pěčíně roku 1829. Pranýř i šibenice, jichž bylo nejvíce třeba, když lidská práva poddaných byla nejvíce potlačena, byly strženy v Kyšperku r. 1778, v Žamberku 11. listopadu 1788 a tolerančním patentem a zrušením nevolnictví roku 1781 byla vrácena i našemu lidu základní lidská práva, jichž domáhaly se selské vzpoury na blízkém Opočensku již roku 1628 a v Pěčíně, Kunvaldu, Kameničně a Slatině n. Zd. ještě roku 1825, 1827 a 1829.

Významným synem doby osvícenské je *Prokop Diviš*, farář v Přímětích u Znojma, jenž se narodil v Žamberku v Betlemě 1. srpna 1696 a zemřel 21. prosince 1765. Šest let před zhotovením Franklinova bleskosvodu vynalezl Prokop Diviš roku 1754 svůj památný bleskorozvod.

Němečtí osadníci ze sousedního Kladska vnikali opětně do Orlických hor od století XVI. Osídlování toto podporovaly vydatně změněné poměry politické i hospodářské po válce třicetileté, kdy byly zněmčeny osady

Žampach: Pranýř z r. 1693. Nakl. A. Krátký.

Těchonín, Vlčkovice, Celný, Mladkov, Orličky, Čenkovice, Olešnice a Rokytnice, jež byly české ještě koncem století XVI., Bartošovice ještě ve století XVII.

V době *obrozené* konali u nás buditelem práci vlastenečtí písmáci, tajní širitelé literatury exulantské, potulní umělci a zpěváci, kočující společnosti divadelní, loutkaři i probouzející se inteligence. Divadelní společnost obětavých bratrů Thámových (zemř. 1816) splnila i u nás své vlastenecké poslání. V Žamberku hrávalo se divadlo již kolem roku 1790; vypravuje se, že první jeviště darovali žamberským ochotníkům zámečtí páni. Vývoj pospolitého života našich předků nesla doba od spolků cechovních, kůrů literátských — které pěstovaly kostelní zpěv již od dob bratrských — a od náboženských bratrstev ke sdružením vlasteneckým, hudebním, zpěváckým, společenským, všeobecně vzdělávacím a podpůrným. Vlastenecký buditel F. Vl. Hek, hrdina Jiráskova románu F. L. Věk našel u nás ke konci svého života útulek i hrob v Kyšperku (zemř. 1847).

Technické a dopravní vymoženosti nové doby, tisk, silnice, pošty, dráhy a p. staly se tepnami, jimiž proudilo národní, kulturní, hospodářské a politické snažení XIX. století i na Žambersko. Rok 1848 položil první základy k vývoji demokratického zřízení samosprávného. Dne 22. července 1848 byla zrušena robota, dne 17. března 1849 byl vydán obecní řád pro obec a po zrušení úřadů vrchnostenských byl učiněn Žamberk sídlem okresních úřadů politických roku 1850.

Duch šedesátých let minulého století se jeví v pořádaných *táborech lidu* a v zakládání vlasteneckých spolků pěveckých, čtenářských, občanských („Besed“), tělocvičných, ochotnických, hasičských a p. První tábor lidu na Žambersku se konal v Liticích n. Orl. dne 29. června 1862 za přítomnosti sokolů (v kroji) z pražské tělocvičné jednoty, toho roku založené; hlavními řečníky byli Jan Neruda a Josef Barák, buditel dělnictva. Druhý velkolepý a nezapomenutelný tábor lidu byl na pláni u Šedivce dne 24. července 1870. První pokus o založení Sokola byl učiněn v Žamberku již roku 1869; nepřetržitě působí jednota sokolská v Žamberku od roku 1886, v Jablonném n. Orl. od roku 1889 a v Kyšperku od roku 1892. Hasičský spolek byl založen v Žamberku roku 1873, v Kyšperku roku 1875, Občanská beseda v Kyšperku roku 1876.

Spolky v té době zakládány byly z valné části utrakvistické. Parlamentarismus a *politický život* daly vznik stranám politickým.

Základní školský zákon ze dne 14. května 1869 stal se podkladem vývoje kulturního, jemuž se naši místní samosprávní činitelé věnovali v následujících desetiletích tak soustavně, že všechny obce soudního okresu žamberského mají své školy národní v důstojných budovách školních; obce německé nezůstaly v tomto směru pozadu a i české menšiny ve smíšených obcích na Rokytnicku a Králicku získaly hlavně po převratu r. 1918 školy menšinové. S rozvojem *školsství* uplatňuje se *učitelstvo* ve všech oborech kulturního a sociálního snažení.

F. Šašek: *Ledřítčák* — *Janošík Orlických hor*.

Haluzácký kroj: „Špenzr“, lehký formanský kabát, červená soukenná nebo sameťová vesta s bílými kostěnými knoflíky, kožené kalhoty jelenice a vysoké shrnovací boty vždy černé lojem natřené. V létě na hlavě široký klobouk, za jehož páskou nosili svobodní hoši jedlovou větévku, v zimě beranici. J. Rázl.

Daň z krve 1914—1918.

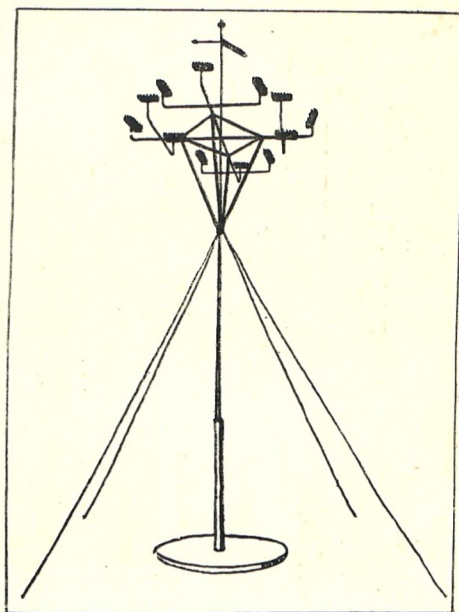
M í s t o :	P o č e t m u ŝ ů :					P o č e t l e g i o n á ř ů :		
	na vojně:	padlých:	zmrzačených:	nezvěstných:	persekuovaných:	ruských:	francouzských:	italských:
Bohousová	61	6	—	2	—	2	1	3
Dlouhoňovice	57	12	1	4	—	3	1	—
Hejnice	65	21	1	7	1	5	—	3
Helvíkovice	131	19	12	—	—	5	—	—
Jablonné n. Orł.	171	29	4	3	—	13	—	6
Jamnė n. Orł.	258	47	11	28	2	5	2	3
Kameničná	95	16	11	—	—	2	—	3
Klášteřec n. Orł.	208	53	5	—	—	10	2	16
Kunčice	163	26	—	1	1	2	—	—
Kunvald	450	64	5	13	—	17	2	17
Kyšperk	281	46	9	2	1	33	—	7
Líšnice	177	27	3	11	—	7	—	2
Litice n. Orł.	18	—	3	4	—	3	—	—
Lukavice	224	89	2	6	—	8	2	11
Mistrovice	94	22	4	10	1	3	1	3
Nekoř	182	88	7	2	—	13	1	6
Orlice	106	21	1	2	1	6	—	3
Pastviny	183	33	8	—	—	10	2	—
Pěčín	230	45	9	1	—	4	—	3
Písečná	140	23	7	1	—	8	—	2
Rotnek	64	10	4	2	1	6	—	1
Rybná Česká	250	42	3	12	—	13	2	13
Rybná Německá	194	31	7	—	—	12	2	1
Slatina n. Zdob.	210	32	7	5	—	19	3	7
Sobkovice	96	19	2	—	—	4	—	—
Studené	40	5	3	—	1	2	—	—
Šedivec	52	10	4	3	—	3	—	1
Verměřovice	160	26	7	5	—	9	1	3
Záchlumí	78	15	1	4	—	5	—	3
Žamberk	450	81	24	28	3	24	2	16
Žampach	120	15	—	1	—	1	—	2

Sestavil F. Malátek.

Harmonicky s rozletem uvolněného lidského ducha povznášela se i úroveň hospodářského života. Jen politická svoboda a samostatnost zůstávala naším přáním nesplněným až do *války světové* v letech 1914—1918, v níž český lid definitivně zúčtoval se svými utiskovateli. Ve své neomezené moci bral si od nás naposled rakouský císař vše, jmění, krev i životy. Nesčetnými „výzvami“ a odvody hnání byli staří i mladí muži na vojnu a „na frontu“, odkudž se vraceli s podlomeným zdravím, ba přemnoho drahých nevrátilo se již nikdy. Ještě dnes umírají mladí lidé na útrapy válkou zaviněné. Doma pak zůstali jenom starci, ženy a děti. Rekvisiční komise odíraly náš nouzový okres o brambory, obilí, seno, slámu, dobytek, kovové předměty měděné a mosazné (zvony, kliky, bleskosvody a j.), platíce za odebrané věci papírovými penězi bez ceny. Občané byli nuceni upisovati válečné půjčky a i školní děti musely sbírat kopřivy, listí ostružinové a jahodové k účelům válečným. Byl nedostatek všeho a zmučený lid byl udržován v bídném živoření toliko příděly životních potřeb na poukázky „enky“ (chlebenky a p.), na něž byly prodávány potraviny, látky a p. v omezeném množství utrápeným kupujícím, čekajícím „ve frontách“.

Generace, která svrhla rakouské jho, ztratila ve světové válce nejkrásnější léta života, ale pro svobodu vlasti obětovala v rozhodujícím okamžiku vše. Celému národu drahým stal se náš *Bedřich Havlena*, úředník berního úřadu v Žamberku, sokol a nadšený organisátor československých legií v Itálii, jenž byl 20. června 1918 u Sant Donna di Piave Rakušany zajat a k smrti odsouzen. Svým katanům však nedopřál vykonání rozsudku, ale sám s úsměvem na rtech následujícího dne hrdinsky své vlasti život obětoval v třicátém roce svého věku. Dne 24. dubna 1921 byly jeho ostatky slavnostně pohřbeny v Praze na hřbitovech olšanských spolu s ostatními popravenými legionáři; před úřední budovou v Žamberku byl mu postaven žulový pomník. Týž osud stihl dne 18. června 1918 i legionáře *Josefa Zemana*, narozeného v České Rybné dne 24. srpna 1884 a příslušného do Žamberka, jenž byl rakouským vojskem zajat na Montello. Na různá udání byly konány prohlídky u osob „politicky nespolehlivých“, na něž Rakousko nemohlo spoléhati a mnoho našich dobrých spoluobčanů bylo žalářováno, persekvoováno a trestáno v životě občanském i ve službě vojenské. Domácího i zahraničního odboje zúčastnilo se horlivě naše učitelstvo, jež se svým lidem trpělo a strádalo v zázemí i na frontách a s ním konečně zvištělo.

Apoštol nové doby a první prezident Republiky Československé, *Dr. Tomáš G. Masaryk* byl na Žambersku na jaře roku 1889, kdy společně s Jaroslavem Vrchlickým a MUDr. Eduardem Albertem pátrali po stopách Českých bratří v Kunvaldě. Roku následujícího t. j. 1890 trávil své letní prázdniny s celou svojí rodinou v Klášterci n. Orli. a dne 2. září 1890 byl návštěvou u Dra Ed. Alberta v Žamberku. Dne 12. března 1910 měl v Žamberku v sokolovně přednášku o světoznámém procesu záhřebském proti Jihoslovanům. Také v Kyšperku řečnil v hos-

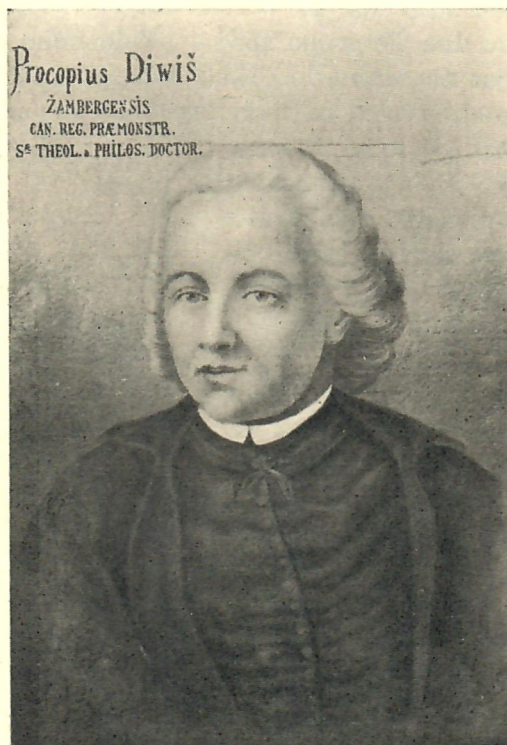
St. Šašek: Model Divišova bleskorozvodu.

tinci u Palečků na počátku tohoto století. Po převratu vystavěla si vdova po jeho synu Herbertovi skromnou vilku v Německé Rybné, v níž pobyl náš milý pan president v kruhu svých drahých dne 21. a 22. června 1929, zastaviv se při příjezdu též na faře německorybenské u bisk. kons. rady pana Jana Selichara.

Žambersko bylo mu oddáno v době jeho osvoboditelské práce přípravné, šlo za ním v době války světové a miluje jej jako Osvoboditele vlasti. Všichni jsme si vědomi, že jen vlastní stát a demokratické zřízení republikánské mohou dáti nej-
příznivější podmínky k dalšímu všestrannému rozkvětu našeho národního života.

*Jak mám tě rád, má pohádko
hor pohřížených ve sny zadumaných strání!
A novým vděkem vzkveteš za krátko,
všem přinášejíc radost, mír a požehnání.*

J. Štemberka: U základů chaty Masarykovy
v horách Orlických.

*Prokop Diviš, nar. 1. VIII. 1696 v Žamberku.
Zemř. 21. XII. 1765.*